

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI YAYINLARI: 820

Nâbî

Prof. Dr. Abdülkadir KARAHAN

TÜRK BÜYÜKLERİ DİZİSİ : 48

Kapak Düzeni : Saim ONAN

ISBN 975-17-00014-0

Onay : 25.6.1987 tarih ve 928.1-2907 sayı
Birinci baskı, 1987
Baskı sayısı : 15.000
Sevinç Matbaası — ANKARA

İÇİNDEKİLER

ESKİ TÜRK EDEBİYATININ TEFEKKÜR VE USLÛP ŞAİRİ : ŞANLIURFALI YUSUF NABÎ

Müslüman Türklerin XIII. yüzyılın ikinci yarısı ile XIX.'nun ilk yarısı arasında dil, duygu ve düşüncelerinin yazılı kültür hazineleri, millî mirâsımızın iftihara değer şaheserleri içinde tarihî bir mevkie sahiptir. *Divan Edebiyatı,* yahut *Eski Türk Edebiyatı* terimleriyle ifadelendirilen, ancak nitelik ve nicelikleri açısından daha uygun göründüğü için, bizim, *Klasik Türk Edebiyatı* terimini kullanmağı tercih ettiğimiz bu millî kültür ağacımızın dalları ve bereketli meyvaları, onları sulayan, çiçeklendiren şahsiyetleri o kadar çoktur ki kolayca sayılmaları müşküldür.

Söz konusu kişiler ve onların yapdıklarından sadece birer örnek olmak üzere hemen her yüzyıldan en değerli bir iki şairinin ve onların klasikleşmiş, Edebiyat Tarihlerinde müstesnâ yerlerini almış eserlerinin adlarını hatırlayabiliriz :

Divanlara misal olarak : *Ahmedî* (1334?-1413), *Kadı Burhâneddin* (1334-1398), *Ahmed Paşa* (vefatı 1497), *Necatî* (vefatı 1509), *Fuzulî* (1480?-1556), *Bakî* (1526-1600) *Nef'î* (1572?-1635), *Nabî* (1642-1712), *Nedim* (1680?-1730), *Şeyh Galip* (1757-1799) ve *Yenişehirli Avnî* (1827-1883)'nin *Divanları* en tanınmış, en önemlilerin başlarında yer almaktadır. *Mesnevî* nazım tarzı için de şöhretli ve gerçek-

ten değerli olanlardan sadece bir kaçının yazar ve eser adını vermekle yetinebiliriz: *Âşık Paşa* (1272-1333)'nın *Garib-nâme*'si, *Süleyman Çelebi* (vefatı 1409'dan sonra)' nin *Mevlid'i*, *Şeyhî* (vefatı 1431)'nin *Har-nâme*'si, *Fuzulî*'nin *Leylâ ve Mecnûn*'u, *Taşlıcalı Yahya* (vefatı 1582)'nın *Yusuf ve Züleyha*'sı, *Hakanî* (vefatı 1606)'nin *Hilye*'si *Nâbî*'nin *Hayriye*'si, *Şeyh Galib*'in *Hüsn ü Aşk*'ı: klasik edebiyatımızın bu türünde ilk planda ve ön safta değerlendirilenlerdir.

İşte çağdaşlarından başlayarak günümüze kadar bir çok araştırmacı ve edebiyatçının, *Şuarâ Tezkirecilerinin* vasıflandırdığı gibi *«Ekmel-i şuarâ-yi Rum = Anadolu Şairlerinin en mükemmeli»* olarak tanıyıp değerlendirdikleri *Yusuf Nabî*, denebilir ki, bâzı bakımlardan, *Fuzulî*' nin *lirizmini*, *Bakî*'nin *sanat gücünü*, *Nef'î*'nin *ihtişamlı söyleyişini*, *Nedim*'in *şuhluğunu ve Şeyh Galib*'in *de inceliğini şiirlerinde mütefekkir bir beyan üstadı, güçlü bir uslûp sahibi, yeni bir okul kurucusu nitelikleriyle temsil eden «söz mülkü sultanlarının» büyüklerinden bir başlıcasıdır.*

Bizim *Nabî* ile ülfetimiz, kırk yıla yakın bir zaman önce, onun *«El yazısı, imzası, mührü ve Sur-nâmesi»* hakkında bulduğumuz bir belgenin yayınlanması, daha sonra da 1952'de doçentlik deneme dersi konusundaki hazırlıkla başlamış; *Varlık yayınları* arasında iki defa (1953 ve 1967) basılan *Nabî* kitabımızla sürmüştür. *İslâm Ansiklopedisi*, *Türk Ansiklopedisi* ve *Meydan-Larousse*'deki *Nabî maddesinin* tarafımızdan kaleme alındığını, ayrıca son yıllarda da bu konuda bâzı incelemeler ve konferanslarımızın da bunlara eklenebileceğini belirtirsek hemşehrimiz de olan bu büyük fikir ve şiir dehâmızla eserlerini ne ölçüde sevip tanıdığımız kolayca takdir edilebilir. Amacımız bu eserimizle de *Klasik Edebiyatımı-*

zın bu mümtaz temsilcisini : hayatı, eserleri, şahsiyeti, çağı, çağdaşları, sanatı ve değeri ile —seçilmiş şiirlerinin de şemsiyesi altında— aydınlara ve gençlere tanıtmaktan ibarettir.

2 Eylül 1987 Prof. Dr. Abdülkadir KARAHAN

HAYATI

Yusuf Nabî, Fırat Havzasının ve Güneydoğu Anadolu'nun tarih, kültür ve sanat bakımından önde gelen şehirlerinden biri olan *Şanlıurfa* (Eski adları : *Urfa, Ruha, Edessa)*'da doğmuştur. Bunu bir çok defa şiirlerinde dile getirmiştir. Meselâ 1694 tarihinde *Halep*'te doğan oğlu *Ebülhayr Mehmed Çelebi* adına yazdığı *Hayriye* (yazılışı 1701)'sinin baştaraflarında *«Matlab-i İcmâl-i Ahvâl-i Peder»* (Babanın Durumunun Özeti Bahsı)'deki şu mısralar bunu açıkça gösterir :

Vatanım şehr-i dil-ârâ-yi RUHÂ
Vakt-i tahrir makarrim ŞEHBÂ
Ne RUHÂ nüsha-i gülzâr-i cinan
Maskat-i re's-i Halilü'r-Rahman
Ne RUHÂ gıbta-geh-i hıtta-i ŞAM
Mazhar-i mu'cize-i «Berd ü Selâm»

Şair kendi ifadesiyle : Doğum yerinin gönül süsleyici *Ruhâ=Urfa* olduğunu, eseri yazdığı sırada *Halep (Şehbâ,* uzaktan bakılınca akçıl görünüşü sebebiyle *Halep* şehrine de bu ad verilmiştir)'te oturduğunu belirttikten sonra *«Nasıl? Hangi Urfa? Cennet bahçelerinden bir örnek»* demekten kendini alamıyor. Ve ilâve ediyor : «(orası) *Hz. İbrahim (Halilü'r-Rahman)'in vatanı, doğum yeri»*'dir. Sonra devam ediyor : *«Öyle bir Urfa ki Şam diyârının imrenmesine değer mahaldir. Berd ü Selâm mu'cizesinin de meydana geldiği şehirdir».* Burada *Kur'ân-i Kerim*'in *El-*

Enbiyâ Sûresinin 69. âyetindeki «Ey âteş, İbrahim'e karşı serin ve selâmet ol» ilâhî buyruğuna işaret olunmaktadır.

Nabî, gözlerini toprağında açtığı Urfa'yı çok sevdiğini ve hiç unutmadığını gösteren şiirler de yazmıştır. Söz gelişi *Urfa*'da inşâ edilen *Süleyman Paşa, Mustafa Paşa kasrları* (köşkleri) gibi saray yavrulariyle *Yusuf Paşa Çeşmeleri* ve *Câmiine EBCED hesabiyle düşürdüğü tarihleri* kapsayan şiirlerine burada işaret etmek, bu hususta, bir fikir edinmek için yararlı olur. Sadece bir misal olarak *Süleyman Paşa köşkü* vasfındaki tarih düşürme manzumesinden şu beyti kaydetmek bile onun *Urfa'ya nasıl bir Peygamberler Şehri saygısiyle* baktığının kanıtıdır :

Budur ol cilve-geh-i mucize-i «Berd ü Selâm»
Mehbit-i vahy-i Hudâ mazhar-i âyât-i hüdâ

Doğum tarihi için yine en sağlam belgeyi Nabî'nin kendi ifadesinde bulmaktayız. Doğum yeri için sözünü ettiğimiz küçük bahiste oğlu *Ebülhayr Muhammed Çelebiye* şöyle seslenir :

Doğıcak âleme hüsnün mâhı
Güzeran olmuş idim pençâhı
Çâr ü pençâhda verdi seni Hak
Heft sâlında yazıldı bu varak

Nabî'nin bu oğlunun 1106/1694 tarihinde dünyaya geldiği ve *Hayriye*'nin de o yedi yaşında iken —yani 1113/1701'de— yazıldığı belirtildiğine bakılınca şairimizin 1052/1642 yılında doğduğu belirlenmiş olur. Divanının tarih manzumeleri sonlarına doğru *Nabî, Ebülhayr için doğum tarihleri,* sarf (gramer) ve hat (güzel yazı) tarihleri, hattâ oğluna köşk yaptırma tarihi gibi değişik EB-

CED hesaplı tarihler düşürmüş olup bunlardan doğumu ile ilgili olanlar 1106/1694'e tekabül etmektedir. Kendisi evlâdının doğumu sırasında 54 yaşında olduğunu belirttiği icin doğum tarihi olarak 1052/1642 yılı kesinlik kazanmış oluyor. Demek ki *Yusuf Nabî : I. İbrahim* (1640-1648)'in tahta çıkışmdan iki yıl sonra dünyaya gelmiştir.

Şairimizin asıl adının *Yusuf* olduğu da kesindir. Nitekim üzerinde durduğumuz *Hayriye*'nin baş taraflarındaki oğluna hitapta şu beyit bunu ispata yeterlidir :

Seni etdi kereminden i'tâ
Pederin Yusuf-i Nabî'ye Hudâ

Ayrıca, şimdi az sonra temas edeceğimiz bir kayıtta ki, *Nabî'nin kardeşi Seyyid Ahmed'in,* yegeni *Ebülhayr'a* armağan ettiği bir kitap zahriyesinde «*Yusuf Efendi el-ma'rûf bi'Nâbî*» (Nabî diye tanınan Yusuf) açıklaması da bir tekid özelliği taşıdığından onu da zikretmek yararlı sayılabilir....

Yusuf Nabî'nin ataları, ailesi hakkında son yıllara kadar tatmin edici bilgimiz pek sınırlı bulunmaktaydı. Biz Şanlıurfalı hemşehrilerimizden ve bâzı çevre aydınlarından edindiğimiz söylentilerle sınırlı olarak onun : *Hacı Gaffar-zâde ailesine* mensup olabileceğini, yahut *Karakapıcılar*'dan geldiğini sanıyorduk. Fakat son yıllarda *Nabî'nin oğlu Ebülhayr Muhammed'e amcası Seyyid Ahmed tarafından hediye edilen Muhyiddin İbnü'l-Arabî (1165 - 1240)'nin El-Fütûhatü'l-Mekkîye*'sinin içkapağındaki bu zatın el yazısını taşıyan iki kayıt, bu sorunu da çözmeğe yeterlidir. Bunlara göre : *Nabî'nin ve Seyyid Ahmed'in babaları Seyyid Mustafa, dedeleri Seyyid Mahmud, babalarının dedeleri Seyyid Muhammed Bakır ve dedelerinin dedeleri de Şeyh Ahmedü'n-Nakşbendî*'dir. Bu

bize şairimizin *Hz. Peygamber soykökünе bağlı bulunduğunu* düşündürüyor. Çünkü *«seyyid»* deyimi genellikle *«evlâd-i Resûl»* için kullanılır. Gerçi bazan bir kavmin ulusu, efendi, büyük gibi anlamlar da taşır. Fakat *Nabî*'nin yine *Hayriye*'nin başlarında :

Sende zâhirdir eyâ tıfl-i Nebi(h)
Ma'ni-i «el-veledü sırr-i ebih»

diye oğluna seslenmesi ve *«Sebeb-i Nazm-i Nasihat-nâme»* (Nasihat-kitabının manzum *yazılış sebebi)* bahsinin başında da :

Hamdü li'llâh nesebin âlidir
İlm ile cedd ü ebin âlidir

demesi *ailenin Hz. Peygamber (S.A.S.)'e bağlılığı olabileceği görüşünü* kuvvetlendirici niteliktedir, diyebiliriz. Nabî'nin çocukluğu, ilk gençlik yılları hakkında esaslı bir bilgimiz olduğunu söyleyemeyiz. Fakat doğum yerinde kuvvetli bir öğretim ve eğitime tâbi tutulduğunu, Arapça ve Farsçayı sağlam ve kurallarına uygun şekilde öğrendiğini —yanılmış olmadığımıza güvenerek— rahatça kaydedebiliriz. Doğruluk derecelerini tesbit imkânı olmamakla beraber bazı söylentilerin burada hatırlanmasında bir mahzur görmiyoruz. Bunlardan birine göre o, *Yakup Halife* adındaki bir *Kādirî şeyhe* intisap etmiştir. Gûya bu şeyh, geleceğin güçlü şairini bir kuzusuna bakmakla görevlendirmiştir. Bir süre kuzu çobanlığı yapan *Yusuf Nabî*, bir ara bıkkınlık duyarak gönlünce şeyhini çekiştirivermiş, ermişlerden olan şeyhe de bu durum malûm olmuş. Bunun üzerine *Şeyh Yakup Halife*, gencecik müridi *Yusuf Nabî*'yi huzuruna çağırmış, onunla görüşmüş, «nazarının feyzi» ile onu psikolojik diyebileceğimiz bir değişime uğratmış ve yetişmesi için İstanbul gibi İmparatorluğun kültür ve yönetim başkentine yollamıştır.

İşte bu feyizli bakış, bu şeyh telkîni ve ayrıca yakınlarının tavsiyesi sayesindeymiş ki *Nabî*, genç yaşlarında İstanbul'un yolunu tutmuştur. Diğer bir rivâyet ise: arzuhalcılık'la işe başlayan *Yusuf Nabî*'nin genç yaşta yazısının güzelliği, ifadesinin düzgünlüğü ile *Urfa'da mutasarrıfın dikkatini çektiği* ve kendisine bu zat tarafından *İstanbul'a* gidip iyi yetişmesi ve yeteneklerini geliştirmesi tavsiye olunduğu, onun da buna uyarak Devlet Merkezine gitmiş olduğu şeklinde olup yaşlı Urfalılardan bazılarının hâfızasında yer almıştır.

Sebep ne olursa olsun, bilebildiğimiz, şairimizin aile efradını Urfa'da bırakarak delikanlılık çağının sonlarına doğru, ilme, şöhrete, içinde kımıldanan arzuları gerçekleştirme imkânlarına susamış olarak doğum yerinden ayrıldığıdır. Onun akrabaları hakkında da, öyle doyurucu, geniş bilgimiz olmamakla beraber yine de eserlerinden, bâzı şiirlerinden yararlanarak ve bir kaç mektup ve kayde dayanarak söylenebilecek şeyler vardır. Bir kerre *Nabî*'nin *Seyyid Ahmed*'ten başka iki kardeşinin daha bulunduğu, çok sonraları Halep'te yaşadığı sıralarda vaktiyle yetişmesinde payı bulunan ve Sadrazamlığa kadar yükselen *Ramî Mehmed Paşa* (1651 - 1707)'ya yazdığı mektuplardan anlaşılmaktadır. Bunların isimlerinin de *Hacı Mahmud Ağa* ve *Hacı Muhammed* olduğu da bu mektuplarda belirtilmiştir. *Tuhfetü'l-Haremeyn* adlı eserinden de - üç erkek kardeşinden başka - iki de kız kardeşi olduğu öğrenilmektedir. Bu hemşirelerinden birinin, şair yaşlandığı sıralarda Halep'te iken onun yanında vefat ettiği de *Divan*'daki *«Târih-i Vefât-i hemşire-i nâzım der - Haleb»* parçasından anlaşılmaktadır (Hacı hemşirenin vefatı 1121/1709). Sırası gelmişken bir de *Nabî*'nin *Muhammed Emin* adında, oğlu *Ebülhayr Muhammed Çelebi*'den sonra doğmuş, ikinci bir erkek çocuğunun daha

Halep'te doğduğuna işaret edebiliriz. Bunun ilk erkek evlâttan dört yaş küçük olduğu da şairin *Mevlânâ* (1207 - 1273) torunlarından *Sadreddin Çelebi*'ye yazdığı mektup göstermektedir. Nabî'nin İstanbul'a gelip yerleşme tarihini bulmakta *Tuhfetü'l-Haremeyn isimli ve Hac Farîzasını* edadan dönüşü müteâkıp kaleme aldığı eser yardımcı olmaktadır. Orada «*Âstâne-i devlet* (yani İstanbul) *cânibine kemer-bend-i azîmet*» olarak onüç yıl önce hareket ettiğine temas eder. Şairimizin 1089/1678 tarihinde Hacc'a gittiği bilindiğine göre, demek ki o, 1076/1665 yılında Urfa'dan ayrılmıştır. Doğum tarihi olan 1642 ile İstanbul'a varışı arasında: 1665—1642=23 yıllık bir fark bulunmaktadır ki bu, onun 23 yaşlarındayken Devlet Merkezine geldiğini belirlememizi sağlamaya yeterli bir kanıttır.

Genç ve ümit dolu şairin, önceleri İmparatorluğun haşmetli merkezinde umuduğunu, aradığını bulmadığı anlaşılıyor. Hattâ, bir ölçüde, hayal kırıklığına da uğramış olacaktır. Ancak bir süre sonra *IV. Mehmed* (1648 - 1687)'*in musahibi* ve bir ara ikinci vezir de olan *Damat Mustafa Paşa* (vefatı 1687) ile tanışmak fırsatı eline geçti. *Nabî*, hayatında bir dönüm noktasını oluşturan ve bu zâtın ölümüne kadar da süren bir dostluğun ve onun yanında görev yapmak veya yakınında bulunmak imkânının kendisine çok şey kazandıracağını hemen hissetmiş olacak ki, derhal, şu tarzda övgülerle *Musahip Mustafa Paşa*'ya sesleniyordu:

Bir garibim cenâbına geldim
Bin ümid ile bâbına geldim
Kereminden zamâne sîr oldu
Fakr devrinde bir fakîr oldu

Onun *Mustafa Paşa*'ya intisâbı gecikmedi. Zaten paşa da adam arıyormuş. Çağdaşı tezkirecilerden *Salim*

(1688 - 1734) bu devlet adamı için: *«dâiresi me'vâ-yi erbâb-i irfan ve mecma'-i hünerveran idi»* der. Teveccühünü kazandığı *Musahip Mustafa Paşa*'ya *Divan Efendisi (kâtibi)* olmuştu. Artık rahatça şiirle meşgul olabiliyor, geçimini güçlük çekmeden sağlıyordu. Süratle kültürünü geliştiren Nabî, çağının tanınmış şiir üstadlarınca da beğenilmeğe başlanmıştı. O günlerin şöhretli şairi *Nailî* (1610? - 1666) bile bu genç, çiçeği burnundaki şairi beğenmiş, takdir etmiştir. Nitekim ömrünün sonlarına doğru diyebileceğimiz bir zamanda, 60 yaşını geçmişken yazdığı *III. Ahmed* (1703 - 1730) hakkındaki *Cülûsiye*'de şu mısralar da yer almaktadır:

Elli yıldır ki müsellem sana seccâde-i nazm
Şimdi sensin şuarâ zümresine şeyh-i kebîr
O zamanlar sana teslim idi meydân-i suhan
Ki senin sözlerine NÂİLÎ olmuşdu esîr

Musahip Paşa'nın divan kâtibi sıfatiyle koruyucu dostunun muhitine de giren *Nabî,* değişik vesilelerle padişah *IV. Mehmed* ile de temas imkânını —arasıra da olsa— buluyordu. Özellikle Padişah, avlanmağa pek meraklı idi. Bu yüzdendir ki bazı tarihciler onu *Avcı Mehmed* diye de anarlar. Sultanın sık sık *Edirne bölgesinde* avlanmağa çıkışları sırasında *Mustafa Paşa* —ve onun yanında da *Nabî Efendi* de— hazır bulunuyordu. Sadece bir kere, o da hastalığı sebebiyle gidememiş bunu bir kasidesinde de imada bulunmuştur. 1082/1671 tarihinde yapılan *Lehistan (Polonya) seferinde* de *IV. Mehmed*'le savaşa giden *Musahip Mustafa Paşa*'nın maiyetinde bulunan *Yusuf Nabî, Kameniçe*'nin fethi üzerine iki tarih şiiri yazmıştır. Bunlardan ilki şu *matla'lıdır.*

Sultan-i din şehinşeh-i dünyâ hidîv-i dehr
Sultan Muhammed âb-i ruh-i baht-i sermedî

Ve beğenilip kale kapısına işlenen bu şiirin *Ebced hesabiyle* fetih tarihini de kapsayan son beyti de şöyledir :

Tarihini felekde melek yazdı Nâbî'yâ
Düşdi Kamençe hısnına nûr-ı Muhammedî

«Târih-i diğer berâ-yi feth-i Kameniçe Sultân Muhammed» başlığını taşıyan manzume, birincisinden bir az daha uzun olup, arada bir de, sefere başlamanın bir bakıma kısa hikâyesini de nazma çekmektedir. *Sultan Mehmed* (IV.)'in zafer kılıcı ile cihanı fetih arzusu taşıdığına değinerek din düşmanları üzerine sefer niyetinde bulunurken bir şehzadesinin elinde *Kur'ân-i Kerîm'*i görerek dersini sorduğuna değinir. O da *«İnnâ fetahnâ leke (Biz hakikat sana apaçık bir fetih* (ve zafer yolu) *açtık)»* cevabını verince bunu sefere ve fethe bir işaret sayarak *«Leh mülküne* (Polonya'ya)» hareket eder. Kamençe (Kameniçe)'yi kuşatır ve dokuz gün gibi kısa bir sürede de kal'anın fethi nasip olur. Sonlarına doğru da şair şöyle duâda bulunmağı da unutmaz :

Etsün şehinşehi Hudâ nice fütûhâta karîn
Pâyende olsun şevket ü baht dil-i mesrûrile

Nabî, bu vesile ile —ve Paşanın buyruğu üzerine— ilk eserlerinden biri olan *Fetih-nâme,* yahut *Gazâ-nâme* diye de anılan *Fetih-nâme-i Kameniçe'*yi kaleme almıştır. IV. Mehmed, bu mensur eseri beğenmiş *Nabî'*yi risalesinden dolayı hem takdir eylemiş, hem de iltifatı ile sevindirmiştir.

Yusuf Nabî'ye olan itibar bundan sonra da devam eylemiştir. O da bunu hak etmek için elden geleni esirgememiştir. Nitekim bu tarihten dört yıl sonra *Edirne'*de şehzadeler için tertip edilen muhteşem sünnet düğününde bulunan şair, bu gibi törenler vesilesiyle yazılan

sûr-nâmelerin en güzellerinden birini nazım ipliğine çekmek suretiyle kendine düşeni yerine getirmiştir (1086/1675). Eserin *IV. Mehmed*'in emriyle yazıldığı baştaraflarında işaret olunmakta olup bu düğün padişahın sonradan her ikisi de tahta oturan oğulları *II. Mustafa* (1695 - 1703) ile *III. Ahmed* (1703 - 1730)'in sünnetleri —ve daha sonra da *Hatice Sultan* ile *Musahip Mustafa Paşanın evlenmeleri*— esnasında iki hafta süren eğlence ve ziyafetlerin *mesnevî nazım şekliyle* tasvir ve tahkiyesi niteliğindedir. Sırası gelmişken bir noktaya daha değineceğiz : Bu *Surnâme*'nin *Nabî'ye aidiyetini ispat hususunda*, bizim bulup yorumlayarak yayınladığımız bir belge, şairimizin, bahis konusu tarihte yapılan düğünlerde bulunduğunu ve Edirne'den dönerken çok kıymetli bir şiirler ve risaleler mecmuasının başından geçenleri hikâye etmektedir.

Artık çağının en önde gelen şairleri arasında yer alan *Nabî*, bu sıralarda doğan şehzadeler, hâmisi Musahip Mustafa Paşa'nın çocukları, sarayların inşası, dünyaya gelen eş-dost veya erkân-i devlet çocukları, çeşme, hamam, yalı yapımı, önemli görevlere tayin, vefat gibi olaylara güzel tarihler düşürüyor, devletin başta gelen yöneticileri, tanınmış kişilerle dostluk bağlarını güçlendiriyor, kendisine geniş bir muhit hazırlıyordu. Öylesine ki sonradan sadrazamlığa kadar yükselen *Ramî Mehmed Paşa* bile gençliğinde kendisine intisap ederek yükselme yollarını aramış ve bulmuştur.

Bir ara *Yusuf Nabî*'nin gönlüne *hac farizasını edâ etmek* arzusu düşmüş, bu gönül isteğini Paşasına da açmıştır. *Musahip Mustafa Paşa*, bu samimî dileği, İslâmın beş şartından birini oluşturan bu ibadeti yerine getirmek heyecanını hoş karşılayıp destekler. Durum Padişaha arzolunur. Ayrıca kendisine *Haremeyn-i Şerifeyn*

hakkında övgüler taşıyan bir kaside de sunulan *Sultan IV. Mehmed,* şairin bu niyetinin gerçekleşmesi hususunda ilgisini esirgemez. *Mısır Valisi Abdurrahman Paşa*'ya da bu hususta yazılan fermandaki şu hünkâr buyruğu dikkate değer : *«Refah üzere Haccettirmek murâd-i hümâyûnumdur. Hacc-i mebrûrunda sa'y-i meşkûrunuz bile bulunmak matlûbumdur».*

Beraberine himaye ettiklerinden biri olan *Eyyuplu Mehmed Ramî* (sonraları *Ramî Mehmed Paşa)*'yi de alarak yola çıkan *Nabî,* her halde, devrine göre oldukça refahlı sayılabilecek bir yolculuk yapmış, bu arada çok sevdiği doğum yeri tarihî *Urfa Şehri* ile akrabalarını, kardeşlerini ziyaret etmek imkânına da kavuşmuştur. Halk arasında *Nabî*'nin bu seyahat esnasında *Medine-i Münevvere*'ye yaklaştıkları sırada vukua geldiği söylenen bir olay ve o vesile ile yazıldığı sanılan dinî bir *Peygamber övgüsü hakkındaki rivayete de* temas edilebilir. Bunun aynen vukuu tereddüt uyandırsa bile, şairimizin, inançlı halkımız arasındaki şöhretine, manevî bir hüviyet sahibi olabildiğine bir kanıt teşkil etmesi bakımından önemi olduğunu kabul etmek icabeder. Söylendiğine göre Nabî :

Sakın terk-i edebden kûy-i mahbûb-i Hudâ'dır bu
Nazar-gâh-i İlâhîdir Makam-i Mustafa'dır bu

matlalı gazel tarzındaki Hz. Peygamber övgüsünü şu vesile ile yazmış ve şöyle bir olay müşahede edilmiştir : Hac adayları kafilesi *Hz. Muhammed Mustafa* (S.A.S.)'nın *Ravza-i Mutahhare*'siyle şereflenen *Medine-i Münevvere*'ye yaklaştığında vakit gecedir. Nabî'nin gözlerine Peygamber aşkıyle uyku girmemiştir. Ama bir rical-i devlet, hem de ayakları Kıbleye doğru uzatılmış olarak, uyumaktadır. Şair, bundan üzgün olarak muhtemelen o an-

da irticalen bu şiirini yüksek sesle terennüme başlayınca o zat-i muhterem uyanır, toparlanır. Kafile *Ravza-i Mutahhare*'ye yaklaşınca *Mescid-i Nebî*'nin bütün minarelerinden, müezzinlerin, *Ezandan* önce bu şiiri terennüm ettikleri işitilir. Ve *Hz. Peygamberin,* müezzinlerin rüyasına girerek bu *na't-i şerifi* okumalarını tavsiye ettiklerine inanılır. Böylece, halk arasında yaşıyan bu rivayet, *Nabî*'nin bazı çevrelerde bir «ermiş» gibi sayılmasına ve manevî makamının da üstün bir aşamada olduğuna inanılmasına yol açmıştır.

Hac'dan dönüşünde, *Musahip Mustafa Paşa*'nın kethüdalığına yükselir. Şöhreti gittikçe artmaktadır. Oldukça nufuz sahibi de olmuştu. *Musahip Mustafa Paşa* başta olmak üzere bazı devlet büyüklerine kasideler yazıyordu. Ayrıca *Tuhfetü'l-Haremeyn* eserini de bu zamanlarda kaleme almıştır. Bir ara, kendi isteğiyle kethüdalıktan ayrılmayı kafasına koyan *Nabî*'nin bu ricasını, aralarındaki bağlar baki kalmak kaydiyle Paşa da mülâyim karşılamış ve böylece şair görevinden ayrılmıştır. *Tuhfetü'l-Haremeyn*'i yazması da onun ününü artırmıştır. Padişah ona bazı armağanlarla birlikte bir de samur kürk ihsan etmiştir. Kethüdalıktan ayrılınca, her halde, etrafındaki dalkavuk zümresi dağılmış, eskiden gördüğü saygınlığa gölge düşmüş olacak ki : *Divan*'ında *«Kasîde-i Azliyye der Senâhânî-i Musahip Mustafa Paşa»* başlıklı nefis, iğneleyici ve insanların sadece mevki sahiplerine, kendilerinden bir şeyler beklediklerine olan gösterişli ve riyakârlıkla beslenmiş hürmet ve hayranlıklarının nasıl küstahlığa, kabalığa tehavvüd ettiğini çok canlı ve tesirli bir uslûpla ifadelendiren kasidevi kaleme almıştır. Bazı zatların bir vanılma eseri olarak bu kasidenin *Mustafa Paşa'nın azli* vesilesiyle yazıldığını sandıkları bilinmekle beraber, manzumenin tamamını okuyan

dikkatli bir göz, derhal, gerçeği kavramakta güçlük çekmez; bunu, *Nabî'nin kendi durumu için*, bir az da alaylı bir dille —ve gerçekleri aksettiren bir müşahede sonucu olarak— yazdığını hemen kavrar. *Nabî*, paşasına sadakatını onun ömür mumu sönünceye kadar sürdürmüştür. Paşa ile aralarına, hiç bir vesile ile, bir soğukluk bile girememiştir. Nitekim *Mustafa Paşa, Kapudan-i deryalıkla* saraydan uzaklaştırıldığında (1683), *Nabî*'de ondan ayrılmamış ve beraberinde bulunmuş, daha sonra *Mora seraskerliğine* gönderilişinde de (1096/1685) paşasını yalnız bırakmamıştır. Böylece vefakârlığın, saffet ve samimiyetin bir örneğini de vermiştir. Bu bağlılık *Mustafa Paşa*'nın *Boğazhisar (Seddülbahr) muhafızlığında* vefatına kadar sürmüştür (1687).

Sebebini bilememekle beraber *Yusuf Nabî, Musahip Mustafa Paşa*'nın vefatı üzerinden fazla bir zaman geçmemişken *İstanbul*'da oturmaktan sıkılmış olmalı ki : suyunu, havasını beğendiği, ayrıca —o zamana göre— vatan sayılan doğum yeri *Urfa*'ya yakınlığı da bulunan *Haleb*'e gidip orada ikamet etmeği arzulamış ve niyetini de gerçekleştirmiştir....

Şairimizin Halep'te ikameti bir hayli uzun seneleri içine alır. Yaklaşık olarak bu müddetin çeyrek yüzyıla yaklaştığı anlaşılmaktadır. Nabî burada evlenmiş, hükümetin kendisine tahsis ettiği malikâne ve sağladığı maaş sayesinde, genellikle, oldukça rahat bir hayat yaşamıştır. Bu sıralarda 45 yaşlarında idi. Dörder yıl aralıkla iki de oğlu dünyaya geliyordu. 1106/1694'te oğlu *Ebülhayr Mehmed Çelebi* ve 1110/1698'de de *Mehmed Emin* hayata gözlerini açmışlardı.

II. Süleyman'ın 1687 ve *II. Ahmedin* de 1691'de tahta çıkışlarına karşı sessiz davranan *Nabî, II. Mustafa*'nın

1695'te saltanat makamına oturması üzerine bir *cülûs kasidesi* yazarak *Halebü'ş-Şehbâ*'dan *Mahrûse-i Kostantiniyye (İstanbul)*'ye seslenmiştir. Bu kasideye o günlerin, eski deyimi ile, hâl-i pür-melâlının —bir haylı mübalagalı da olsa— tasviri bakımından ayrıca işaret edebiliriz. Şair, «İman sahiplerinin canının ağızlarına geldiğini, can eksiltici yıldırımların dünya düzenini bozduğunu.... ordunun aysız yıldızlara döndüğünü.... ülkenin içinin hüzünlü, saltanat tahtının mağdur olduğunu, devletin üzüntüsünü paylaşan bir tabibin bulunmadığı ve ülke mizacının âfiyetten uzak kaldığını....» ve daha bir çok huzursuzluk, harabiyet ve kargaşayı, gerçekten, şairane bir uslûpla belirtmekte ve bir yeni taht sahibine, bir parça hoş görünüp onu öğmeğe vesile bulmak için de olsa, bazı gerçekleri sanat tülü içinde okuyucunun muhayyelesine emanet eylemektedir.

Bu sıralarda bâzı eski dostları yüksek mevkilere geçiyorlardı. Bunlar arasında *Hacı Ali Paşa* (1630 - 1698), *Amca-zâde Hüseyin Paşa* (1644 - 1702), *Daltaban Mustafa Paşa* (vefatı 1703) ilk akla gelenlerden olup bu zatların vezirlik veya sadrazamlıklarını tebrik zımnında kasideler yazmağı da unutmadı. Hele kendi yetiştirmelerinden manevî evlâdı sayılan *Ramî Mehmed Paşa* (1654 - 1707) 'nın sadarete getirilmesinden duyduğu memnunluğu şakıyan kasidesinin ifade ve uslubundaki aşırı övgüyle beslenmiş neşve, takdir ve zamanının geniş kültürüne malikiyetin aynası olan özellik, gerçekten, şairimizin sanat gücünü, seçkin bilgeliğini ispata yeterli kanıtlar niteliğindedir, denebilir. İlim ve aklın devlet ve din işlerindeki önemini *Hz. Peygamber*'in S. A. S.: Bir sultana *Allah* (C.C)'ın hayır vermeği murat ettiğinde ona akıllı, bilgili bir vezir ihsan buyurur anlamına gelen bir hadîsi ile belirten şair, *Süleyman Peygambere Asaf* gibi

bir vezir, *Hz. Musa*'ya *Harûn* gibi bir kardeş ihsan buyurduğuna da değinip daha bir çok ârif, âlim ve danayı Çin ve Hıta padişahlarının, Hind ve Acem sultanlarının vezir seçtiklerini de zikreder. Ve sonra padişaha, saltanatın hakkını vermesini, sadramazlığa lâyıkını getirmesini niyaz ederek istenilen bütün niteliklere sahib bir vezirin bulunduğuna işaret eder. Bunun da *Mehmed Paşa* (Ramî) olduğunu açıkça söyler. Padişahın da böyle davrandığı beyitlere işlendikten sonra bundan duyulan sevinci coşkunlukla dile getirir. *Ramî Mehmed Paşa*'yı *Nef'î*'yi hatırlatan bir sınır tanımaz övgülerle anlatır durur. Burada güzel olan : yeni sarazamın beyan edilen vasıfları taşıyıp taşımadığından fazla buluşlardaki —belli bir ölçüye hapsedilmemiş— özellikler, uslûbun akıcılığı, sevgiden kaynaklanan samimî edadır. Yoksa bazı ifadelerin akılca aşırı görünmesine rağmen duygularımızı okşaması, hayallerimize yeni ufuklar açar gibi olması bize mübalagaları unutturduğu içindir ki bu kaside üzerinde bu kadar durmakta mahzur görmedik. Ve *Nabî*'nin sevdiği, yetişmesine ve yükselmesin yardımcı olduğu şair ve kendisini vaktiyle korumuş olan manevî babasına bağlılığını sürdürmesi hususunda vefakâr yeni sarzamın da ondan her türlü ilgiyi esirgememesinin bir kadırbilirlik örneği oluşturmasının imrenmeğe değer olduğunu kaydetmek arzusudur.

Nabî'nin Halep'te geçen yılları arasında, kendisi bakımından, önemli ve dikkat çekici olaylar oldukça kabarık bir yekûna varır. Bir kerre evlendikten sonra 1113/1701 tarihinde, eserlerinin en başarılı ve meşhurlarından biri olan ve *oğlu Ebülhayr Mehmed Çelebi*'ye bir nevi *nasihat-nâme* karakterini taşıyan *Hayriye*'yi yazması başta kaydedilebilir. Bu oğlu ile ilgili olmak üzere, sonraları, *Mekke-i Mükerreme kadısı Seyyid Mustafa Efendi*'nin

görev ihsan eylemesi dolayısiyle duyduğu şükran hissi onun psikolojisinde genişçe iz bırakmış, bunu bir kaside ile de kutlamış, ayrıca daha ilk gençlik çağına bile henüz gelemeden *Ebülhayr'a Halep'te bir köşk yaptırarak* bunun inşa tarihini de *Ebced hesabiyle* belirleyen bir övgü şiirini kaleme almıştır. Ayrıca oğlunun parmağındaki yüzüğünden sarf (gramer) bilimi öğrenişine, güzel yazı yazmağa başlamasına kadar önceleri Halep, sonra da İstanbul'da devam eden evlât meşgaleleri de onun hem çocuklariyle ilgilenmenin kendisine tattırdığı zevka işarettir, hem de hayatının seyrini ve karakterini tanıma bakımından bazı ipuçları vermeğe elverişlidir. Meselâ oğlunun sarfı bitirip nahve başlamasını ve kendisinin ona özel öğretmenlik yaptığını şöylece nazım dili ile belirtir :

Nahiv okudıcak Nabi mahdumu Ebülhayr'e
Feyyaz bu ma'nâyı etdi diline ilka
Âdâb-i teşekkürle Bülhayr dedi tarih
«Men allemeni harfen kad sayyereni abdâ»
(1120/1708)

Halep yıllarında o buradaki vâlilerin çoğu ile dostluklar kurmuş, bâzıları için değişik vesilelerle şiirler de söylemiştir. Ayrıca Hüseyin Ağa'nın yaptırdığı zarif, nakışlı ve görkemli eve tarih (1102/1691), Şaban Ağa oğlu Ali Bey'in bir çok zinetle yenileştirdiği hamama tarih (1101/1690), Muhassıl Abdurrahman Ağa'nın havuzlu, gür ağaçlı bahçesi, cennet gibi köşküne tarih (1117/1705), İbn Taha Câmiinin onarımına tarih (1117/1705), hattâ kendisi için yaptırdığı konforlu ev için düşürdüğü tarih (1101/1690) : şairimizin Halep yıllarında bazı yapıların inşa veya onarım tarihlerini, niteliklerini tanıma yönünden dikkat çekici olduğu gibi, bazı dostları, aşinaları hakkında bir azcık fikir edinme açısından da ilgi çekicidir, denebilir.

Nabî, Halep'te bulunduğu sırada İstanbul'da ve bütün ülkede huzursuz günler yaşanıyor, malî sıkıntılar devamı ediyor, bâzı savaşlar yenilgi ile bitiyor, ülkenin zararına bâzı anlaşmalar —istemeyerek te olsa— imzalanıyordu. İşte bu sıralardadır ki *II. Mustafa, Edirne Vak'ası* üzerine tahttan indirilmiş (1703) ve yerine *III. Ahmed* (1703 - 1730) *Osmanlı tahtına* oturmuştu. *Nabî,* bu yeni hükümdarı doğumundanberi tanımış, izlemiş, onun sünnet düğünü münasebetiyle *Sur-nâme*'sini yazmış, şehzadeliğinde iltifatına mazhar olmuştu. Sadece doğumu için *Divan*'ında üç tane tarih şiirinin yer almış olması *Nabî' nin bu sultana olan ilgisinin* kanıtlarından biridir. Nitekim *III. Ahmed* tahta geçince şairimiz nefis bir kaside ile *Sultan Ahmed Han b. Sultan Muhammed Han'ı* göklere çıkaran mısralarla Halep'ten ona bağlılığını dile getirmiş, hayır duâlarını yenilemiş ve rivayete göre yeni padişahın iltifat ve ihsanına da nâil olmuştur.

Rahmetli hemşehrilerimizden Dersiâm vâiz *Hacı Mahmud Kâmil*'in gençliğinde duyduğu ve bize 1950'lerde anlattığı hoşça bir rivayeti de, bu vesile ile, kaydetmek isteriz. Halk arasına kadar yayıldığı anlaşılan bu rivayet şöylece özetlenebilir :

III. Ahmed, padişahlık makamına oturunca, bir ara, gûya annesinden babası *IV. Mehmed*'in sevdikleri kişileri sorup öğrenmiş. *Şair Nabî*'nin adını, şöhretini zâten biliyormuş. Annesinin zikrettikleri arasında *Yusuf Nabî*'nin adı geçince de, *Halep*'te ikamet eden bu eski saray dostunu memnun etmek istemiş. Ona gönderdiği hediyeler arasında dört tane de güzel Gürcü veya Çerkes kızı varmış. *Nabî,* bu sırada altmışını geçkin, o zamana göre de, hayli ihtiyardır. Diğer armağanlara sevinmiş, ama bu genç ve nâzenin dilberler karşısında ancak içinde şu beyit te bulunan gazeli inşat etmekle yetinmiştir :

Geçürdi çâşnigîr-i felek ol denlü vaktin kim
Nevâl-i arzû meydâna geldi iştehâ getdi

Nabî'nin Halep'te geçen yılları genellikle oldukça rahat, bir ölçüde huzurlu, genişçe dost çevresile sarılı olarak devam etmiş gözükmektedir. Tabiatiyle onun da taliin hazırladığı sürprizlerle karşılaştığı, karamsarlığa düştüğü günler olmuştur. Ama, her kesin hayatında görülebilecek bu aksilikler hem çok uzun sürmemiş, hem de İslâm inançları sağlam, kadere gönül bağlamış bu şairi fazlaca sarsmamıştır.

Divanına bakılınca, daha ilk sayfalarda bu eserin ihyasına sebep olan Silâhdar, vezir, *Halep Valisi İbrahim Paşa*'dan yine aynı şehir vâlilerinden *Cafer Paşa*'ya, kendisini ikinci defar sadrazamlığa atandığında Halep'ten birlikte İstanbul'a götüren *Baltacı Mehmed Paşa* (1660?-1712)'ya kadar ikamet ettiği beldenin baş yöneticileriyle dostluğu olduğu kolayca anlaşılır. Bulunduğu yerde kendisine, oğluna köşker yaptırabilen *Rami Mehmed Paşa* gibi sadarete getirilen zevâta oğlu muamelesi yaparak rahatça tavsiyenâmeler gönderebilen bir ünlü şair ve fikir adamının oldukça konforlu bir hayatı olduğunu söylemekte mahzur yoktur. Ayrıca onun *İstanbul*'daki dostlariyle de, doğrudan yahut dolaylı olarak temasları oluyordu. Tabiatiyle bu ya mektuplaşma, yahut dostlarının, âşinâlarının yeni ve önemli mevkilere getirilişleri münasebetiyle yazıp yolladığı kasideler yoluyla gerçekleşiyordu. *Amcazade Hüseyin Paşa, Daltaban Mustafa Paşa, Kalaylı (koz) Ahmed Paşa* gibi zatların sadrazamlığa getirilmeleri vesilesiyle onlara tebrik kasideleri yazıp göndermesi de bunu göstermektedir. Bununla beraber her zaman beklediği iltifatı gördüğü de söylenemez. Hattâ bir defa başı derde uğramıştır. Bir ölçüde, bu yüzden, geçim sıkıntısı çekme ihtimali de belirmiştir. *Nabî*'nin *Çorlu-*

lu Ali Paşa (1670? - 1711) ile, anlaşılan, bir geçmişi vardı. Ya bu sebeple, yahut bu zat devlet hazinesinin israf edilmemesine kendince özen gösterirken olacak ki sadrazamlığa getirildikten sonra (sadaratı 1706 - 1710) şairin devlet tarafından kendisine verilmiş olan malikânesini elinden alıvermiş ve aylığını da kesmiştir. Ama anlaşılan bu çok sürmemiştir. *Nabî,* bundan gücenmiş, inkisârını ifadelendiren şiirler yazmakta da gecikmemiştir. Edebiyat antolojilerine, ders kitaplarına geçen ve şu beyitle başlayan meşhur *gazelinin* bu olay üzerine kaleme alındığı bilinmektedir :

Bağ-ı dehrin hem hazânın hem bahârın görmüşüz
Biz neşâtın da gamın da rûzgârın görmüşüz

Yine son beyti şöyle olan şiirini de *Nabî*'nin haksız ve yersiz bulduğu bu muameleden sonra yazdığı söylenir :

Eyler şikest bâl ü perin gayret-i Hudâ
Nâbi cenâh-i gayr ile pervaz edenlerin

Bereket versin *Baltacı Mehmed Paşa,* Halep beylerbeyliğine tâyin edilince durumun düzelmesini sağlamıştır. *Halep'te Nabî ile çok yakından ilgilenmeği ihmal etmeyen,* dostluğunu esirgemeyen, meclislerinde onun sohbetlerinden yararlanmağı arzulayan *Baltacı Mehmed Paşa,* 1710'da yeniden sadarete getirilince, *İstanbul*'a hareketi esnasında artık ihtiyarlamış, yetmişine gelmekte olan şairi de birlikte devlet merkezine davet ederek, çeyrek yüzyıla yakın bir zamandır uzağında bulunduğu şiir, kültür, güzellikler diyarına onu bir daha kavuşturmuştur.

Nabî'nin bu vesile ile yazdığı *medhiye,* çeşitli yönlerden dikkat çekicidir.

Hakk'ın olup vezende nesîm-i inâyeti
Gülşen-serâ-yi Rûm'a düşürdükte kısmeti

Ya'ni olup diyâr-i Haleb'den keşîde-pâ
Tahrik edince Rûm'a rikâb-i azîmeti

mısralariyle başlayan bu aslında *Teberdar (Baltacı) Mehmed Paşa*'nın —ikinci defa sadârete getirilişi münasebetiyle yazılan— övgü uslûplu *kaside* hem şairin bu sıralardaki sağlık durumu, hem de *İstanbul şivesinin güzelliği, İstanbul*'un hasreti bakımlarından da ayrıca önemlidir.

Nabî, kendi sıhhatının bu sıralardaki durumunu, gönlüne düşen vehim ve vesvese diliyle şöylece anlatır :

Dedi ki ey füsürde-hıred pîr-i nâ-tüvan
Heftad sinde bu seferin ney ki hikmeti

....

Cismin alîl tâb ü tüvânın adîm iken
Her meh dü rûze görmez iken rûy-t sıhhatı

Bu sinn ü salde garazın izz ü cah ise
Yok izz ü câha cism-i nizârın liyâkatı

Var ise arzû-yi menâsıb zamîrde
Anın da tâzelikdedir âyîn ü şevketi

Esbâb-i ihtişâma eğer var ise heves
Pîrânın ana dahi yakışmaz kıyâfeti

Yaşlılığını belirtip bu ihtiyarlık günlerinde dünyanın her çeşit nimeti, mevkii, mal ve mülke rağbetini - güçsüzlüğü, hastalığını da hatırlatarak - boş arzular gibi gördüğüne değinen şair : ilim ve irfan sahipleriyle sohbeti (Halep'te) bırakıp uzlet zevkını sefere değişmenin gerçek amacını kendi kendine sorar? Bunlara cevap arayıp verirken bedenin rahat ve huzurunun canla, ruhla bir ilişkisi olmadığını işaretten sonra göz ve kulağın ayrı görevleri olduğunu da kaydedip şöyle konuşur :

Sem' u basar vazifesin almaz kenarda
İkisi de gıdâda çekerler zarûreti

Sem'in gıdâsı ma'ni-i pâkize-nutkdur
Çeşmin gıdâsı hüsndür anla hikâyeti

Elfâz-i sükkerîn-i Stanbuliyandan
Sem'in kenarlarda kalır dilde hasreti

Minâ-yi çeşmi garka-i nûr-i sürûr eder
Hûbân-i şehriyânın o hüsn ü letâfeti

Hüsn-i edâ vü hüsn-i vefâ hüsn-i her umur
Ol şehr-i bî-bedelde bulur hüsn-i gâyeti

Bu beyitlerle onları tâkip edenler gösteriyor ki *Nabî* : İstanbul Türkçesinin zarâfetine, İstanbul dilberlerinin güzelliğine, *İstanbul şehrinin emsalsızlığına vurgundur.* Taşrada bu enfes dili, bu nefes kesen güzelleri, bu her özelliği ile eşsiz beldenin benzerini bulmak imkân ve ihtimalı mevcut değildir. Vaktiyle uzun yıllar ikmaet ettiği İstanbul'da gözü ve kulağı «o nâzenin kıyafet —ile— o rengin edâ»'ya alıştığı cihetle kendini bu mânevî besinlerden elbette mahrum bırakmak istemediği içindir ki : bu seferi ihtiyar etmiş ve gönülden bağlı olduğu İmparatorluk merkezine dönmeyi tercih eylemiştir. Tabiatiyle «ümid gözünün Dârü'l-hilâfet'i görmek» ve padişaha bağlılığını nazım dili ile arzetmek arzusu da bu eski ikamet mahalline dönüşü sebeplerindendir. Bunu şiirinde de açıkça söylemektedir. Hattâ denebilir ki : bütün buraya kadar şiirleştirdiği duygu ve düşüncelerde de *Padişahın* (III. Ahmed'in) övgüsüne girebilmek niyeti hâkimdir. Nitekim sözünü ettiğimiz mısralardan sonra uzun uzun «Han Ahmed-i yegâne şehinşâh-i asr» diye vasıflandırdığı *III. Ahmed'i mübalagalarla överek* bağlılığını arzetmekte, sadrazamın elinden tutarak onu *İstanbul*'a ka-

vuşturduğunu ve bu sayede sultanın *«cemal-i pâkini görerek muradına erdiğini»* de ifade edip —usulüne uygun— duâlarla kasidesini sona erdirmektedir.

Bu kaside : ihtiyar şairimizin psikolojisini, kendisini hesaba çekmesini göstermesi kadar İstanbul Türkçesiyle, halkının nezaket ve zarafetini, kültür üstünlüğünü, *Nabî*'nin *III. Ahmed*'i —daha dört yaşlarında iken— tanıdığını, yeni sadrazama olan şükran borcu ile birlikte hünkârdan da himaye ve ihsan beklediğini kanıtlayan bir başarılı medhiye örneği niteliğindedir. İşte bu sebepledir ki, muhtemelen şairin son şiirlerinden birini oluşturan, bu kaside üzerinde de oldukça etraflıca durmağı uygun bulduk.

Nabî, İstanbul'a bu son dönüşünde —özellikle şiir ve kültür çevrelerince— çok iyi karşılandı. Zamanının gerçek üstad sanatçısı, *Şeyhü'ş-şuarâ*'sı sayılıyordu. Vaktiyle kendisi hakkında :

Kumaş-ı nev-zuhûr-i ma'rifetde Sâbitâ şimdi
Bulunmazsa Halep tamgası İstanbul'da rağbet yok

diye övgülerde bulunan ve onun yolunda yürüyen *Sâbit* (vefatı 1712), bu sefer, *Baltacı Mehmed Paşa*'ya sunduğu bir *Ramazaniye*'de sevincini şöyle dile getiriyordu :

Yüklenip tâze kumaş-ı Haleb-i ma'nâyı
Geldi İstanbul'a şehbender-i mülk-i irfan

Sâbit'ten *Seyyid Vehbî*'ye kadar çağın belli başlı şairleri *Nabî*'nin *İstanbul*'a gelişinden memnundular. «Pir» lerini, üstadlarını, yolunu izlediklerini övmekte kusur etmiyorlardı. *Yusuf Nabî, İstanbul*'a *yeni bir şiir ve kültür havası getirmişti.* Ancak —her devirde olduğu gibi— onu da kıskananlar elbette olacaktı. *O, bir edebî ekol kurucusu olmuştu.* En güzel bir Türkçe ile yazabilenle-

rin başında sayılıyordu. Galiba bazı sebeplerle olacak —kendisi de oldukça başarılı bir âlim ve şair olan— *Osman-zâde Tâib* (1660?-1724) bir kaç defa manzumelerinde falsolu sesler çıkarmaktan kendini alamamıştır. Bir defasında şöyle bir yâve beyti karalamıştır :

Hemşehrîlerin tâ o kadar kesreti var kim
Nâbî'nin evi şimdi Katır Hanına benzer

Bu zarafetten yoksun beyit, bir noktadan, oldukça dikkat çekicidir. O da kıskanç *Osman-zâde*'nin gûyâ nüktedanlık için söylemiş olması düşünülebilecek olan bu soğuk iki mısradan şu anlam da çıkabilir : *Nabî,* cömert, hemşehrilerine karşı mültefit ve misafirperver olduğu için geleni - gideni çok olan bir zattır. Bir cinas sanatı uğruna bu hemşehri ziyaretlerini yakışıksız bir benzetme ile nazım ipliğine dizen *Osman-zâde* esasen dokunaklı ve çoğu zaman zarafetten yoksun nükte ve telmihleriyle tanınmış ve belirtildiğine göre bu dilini tutamaması : son görev yeri olan *Mısır*'da, hayatına mal olmuştur.

Şairimiz İstanbul'da önce *Darbhâne Eminliği* görevine atanmıştır. Bir müddet sonra da *Başmukabelecilik* ve *Mukabele-i süvari mansıplarına* getirilmiştir. İleri yaşına ve vücutça bir haylı yıpranmış olmasına rağmen hem vazifesini görüyor, hem de şiir ve inşa ile uğraşmakta devam ediyordu. Hele bilgisi ve hafızası —dipdiri denecek kadar— canlılığını muhafaza ediyordu. Hattâ *Silâhtar Ali Paşa* (1667?-1716) —ki sonraları sadrazam olmuş, Damad, Şehit gibi sıfatlarla da anılmıştır—'nın tavsiye ve ısrarı ile toplanan *Münşeât*'ını, *Nabî,* bizzat incelemiş ve ona ayrıca bir *mukaddime* yazmıştır. Bu arada *Seyyid Vehbî* (1674?-1736), *Nedîm* (1680-1730), *Samî* (vefatı 1733) gibi çağdaşlariyle *müşâarâ*'da bulunmaktan da geri kalmıyordu.

Klasik Türk Edebiyatının mümtaz ve müstesnâ üstadı *Şanlıurfalı Yusuf Nabî, İstanbul*'da —henüz *Halep*'ten dönüşü üzerinden iki yıl bile geçmemişken— ağırca hastalandı. Çünkü tarihler onun *Baltacı Mehmed Paşa* ile birlikte döndüğünü ve *Baltacı*'nın ise 3 Şaban 1122/27 Eylül 1710 tarihinde sadrazamlık görevine başlamak üzere İstanbul'a yetiştiğini yazar. Mevsim bahar başlangıcı idi. Günden güne ağırlaştığını hissediyordu. Hayattan yeterince nasibini almış imanlı bir Müslüman sıfatıyle, her halde, sonunun yaklaştığını seziyordu. Ama ölümden korkmuyordu. Daha güzel, kapıları sonsuzluğa açılan ebedî bir hayata yönelmekte idi. Ölüm döşeğindeyken yazıp *«vefatından sonra ceridesinde kendi kalemi ile mektup bulunan»* kendi ölüm tarihini —EBCED hesabiyle— belirleyen Farsça bir kıt'anın bulunması da bu görüşü teyid ve tekid etmektedir. Dörtlüğün son mısraındaki *«NABÎ BE-HUZUR ÂMED»* kelimelerinden *Nabî*=63, *be-huzur*=1016, *âmed*=45 rakamlarına tekabül eder. Toplam=1124 rakamına ulaşır ki: bu tarih, şairin hicrî —kameri tarih olarak vefat yılından ibarettir. Gerçekten *Nabî*, 3 Rebiulevvel' 1124 / 12 Nisan 1712 gününde hayata gözlerini yummuştur. Vefatına bir haylı tarih düşürülmüş olmakla beraber, biz burada, sadece ikisini kaydetmekle yetineceğiz :

1. Zelihâ (Züleyhâ)'yi cihandan çekdi dâmen Yûsuf-i Nâbî

2. Gitdi Nabî Efendi cennete dek

Nabî, Üsküdar'da Karacaahmed Mezarlığında medfundur. Merkadinin bulunduğu bölüme eskiden Miskinler Mezarlığı denirdi. Baştaşı : Üstü dilimli kalafat üzerine açık kafesî destarlıdır. Bu taş üzerine celî sülüsle güzel sayılamayacak bir yazı ile, sözünü ettiğimiz şu Farsça kıta işlenmiştir :

Çün rûh-i kemîn-i Nabî der lücce-i nur âmed
Ez tengî-i ten vârest der dâr-i sürur âmed
Tahkîk-şinâsân-i maânî-yi şühûd u gayb
Güftend pey-i târih NABÎ BE HUZUR ÂMED

Dörtlüğün anlamı da şöylece belirtilebilir: «Nabî'nin hakîr ruhu, nur denizine dalarak ten darlığından kurtuluverince: —birden— sevinç konağına, yurduna geldi, kavuştu. Gözle görünen ve görünmeyen(lerin) anlamının gerçeğini bilenler, tarih olarak, «*NÂBÎ HUZURA* (Allahu taâlânın huzuruna) *GELDİ*» dediler».

Nâbî'nin mezarı II. Mahmud (1808 - 1839) ve II. Abdülhamid (1876 - 1909) devirlerinde onarım görmekle beraber, son yıllarda, bir hayli ihmal edilmiş durumda bulunmaktaydı. Bu kitabı hazırlayanın teşebbüsü ve Şanlıurfa Belediyesinin ilgisi, harcamaları karşılama kararı üzerine *Y. Mimar Muhittin Güven*'e yaptırılan zarif bir projeye uygun şekilde —eski mezar olduğu gibi korunmak suretiyle ve onu içine alan— yeni bir mermer makber inşa olunmuştur. Ölümünün 274. yıldönümü münasebetiyle geçen 1986 Nisanında törenle açılışı yapılan yavru âbide başında, büyük çoğunluğu İstanbul'daki şanlıurfalıların oluşturduğu bir topluluk huzurunda hitabeler irat olunmuş, duâlar yapılmıştır. *Nâbî'nin Üsküdar'da Emîr-i Ahur Mahallesinde oturduğu,* burada *Anahtar Ağası Ali Bey Konağının harem bahçesinde* kendisine ait *kütüphane binasının İstanbul Belediyesi* tarafından istimlâk edilerek hatırasının yaşatılacağına dair, 1916'da, *Millî Mecmua*'da ve eski *Milliyet Gazetesinde* haberler yayınlanmış ise de, bu husus belgelenip kanıtlanmamış, ayrıca bugüne kadar bu konuda bir teşebbüse girişilip bir sonuca varılmağa çalışıldığı da görülememiştir.

Şairimizin hayatı bölümünü tamamlarken bir iki noktaya daha temasta yarar vardır. Evvelâ İslâm bilim ve

edebiyatı bakımından çok önemli olan *Arapça* ve *Farsça*yı bu dilleri rahatça konuşacak. usulüne göre o dillerde şiirler yazacak kadar tasarruf kudretinde olan *Nâbî*'nin bu yeteneğini *Silkü'd-Dürer*'e alınan mısraları ile Farsça Divançesi ispata yeterlidir. Kaldı ki *Türkçe Divan*'ı başta olmak üzere öteki eserleri de, muhtevaları bakımından, bunu apaçık göstermektedir. *Silkü'd-Dürer* ayrıca şairin, *Hanefî Mezhebinde* olduğuna da işaret olunmuştur.

Nâbî'nin dil bilgisi, kültürü, sohbeti hakkında bilgi veren ve onun bu hususlarda en önde gelenlerden biri olduğunu belirten eserlerden *Vekayiu'-Fuzalâ*'daki kayıt dikkat çekicidir. Orada şairimizin : «Sohbetinin lezzetli, külfetsiz olduğu, kendisinin seriu'l-intikal, bediu'l-irtical, gayet güzel ve tatlı konuşan» bir zat olarak tanındığı belirtildikten sonra «kültür bakımından devrinde tek, hususiyle Farsça'da ve edebiyat bilgilerinde eşsiz sayılmağa lâyık bulunduğu» açıklanmaktadır. *Yusuf Nabî*'nin ayrıca musikî ile de meşgul olduğu, hattâ bestekârlığının da hatırlanması gerektiğine de işaret etmek gerekir. *Şeyhülislâm Mehmed Esat Efendi* (1685 - 1753), *Atrabü'l-Âsar fi Tezkireti 'Urefâi'l-Ebrar* isimli yüz kadar bestecinin biyografisini kapsayan eserde *Nâbî*'de yer almaktadır. Onun *Ruhavî Makamında* —usul-i nim-devir'de— şöyle başlayan kendi gazelini başarılı bir şekilde bestelediğine de temas edilmektedir :

Ruhunda bâdeden yârın ki âb u tâb olur peydâ
Derûnumda benim bir ma'den-i sîmâb olu peydâ

Nâbî'nin musikiyi Diyarbakırlı Seyyid Yahya'dan öğrendiği söylenmektedir. Bestekârlığını gösteren kanıtlardan biri de *Sünbül-zâde Vehbi (vefatı* 1809) şu beytinden açık seçik anlaşılmaktadır :

Ben bağ-i hüner sünbülüyem sünbüle-beste
Nâbî'nin usûlünde makam ise Ruhâvî

Böylece uzun ve hareketli bir ömür süren, altı padişah devrini idrak ederek oldukça elverişli şartlar içinde Klasik Türk Edebiyatının zirvedeki şairleri arasında yer alan *Yusuf Nâbî*'nin ana kaynaklara ve kendi eserlerine dayanarak incelediğimiz hayat hikâyesini, şimdiye kadar yazılanlardan, daha etraflı ve gerçeğe daha yakın tesbite muvaffak olduğumuzu söyleyebiliriz.

ESERLERİ

Nâbî, Eski Edebiyatımızda hem sayı, hem de hacim bakımından —nazım ve nesir olarak— oldukça kabarık denebilecek bir yekûn tutan on eser kaleme almıştır. Bunlardan altısı manzum ve dördü de mensurdur. Hepsinin adını belirtmekle beraber biz, bu kitabımızda izlediğimiz planın sınırlarını aşmamak niyetiyle, sadece üçü üzerinde duracak, diğerlerinden bir kaç cümle ile bahsetmekle yetineceğiz. Şairimizin manzum eserleri şunlardan ibarettir :

1. *Türkçe Mürettep Divan.*
2. *Farsça Divançe.*
3. *Hayriye.*
4. *Tercüme-i Hadîs-i Erbaîn.*
5. *Hayrâbâd.*
6. *Sur-nâme.*

Mensur olanları da şöyle sıralayabiliriz :

1. *Fetih-nâme-i Kamaniçe.*
2. *Tuhfetü'l-Haremeyn.*

3. *Zeyl-i Siyer-i Veysî.*

4. *Münşeât.*

Bir az daha etraflıca söz konusu etmek istediklerimiz *Türkçe Divan, Hayriye* ve *Tercüme-i Hadîs-i Erbaîn* (Kırk Hadîs Tercümesi)'den oluşmakta olup ilkönce onlar hakkında açıklamada bulunacağız.

TÜRKÇE MÜRETTEP DİVAN. Sadece İstanbul Kütüphanelerinde 35 elyazma nüshası tespit edilmiş bulunan ve ayrıca Bulak'ta Hicrî 1257 ve İstanbul'da Hicrî 1292 tarihlerinde de basılan *Nâbî'nin Türkçe Divan*'ı, klasik edebiyatımızın en hacimli, en zengin ve en değerli divanları arasında yer almıştır. Yazma nüshalar içinde en eskisi 1108/1696 tarihli olmakla beraber —matbua *Divan*'a göre hem eksik, hem de o tarihte daha *Nabî'nin Divanına* son şekli verilmemiş ve son şiirleri de yazılmamış olduğundan— ciddî bir inceleme için yetersizdir. Fakat en eski nüsha olan *İstanbul Üniversitesi Kütüphanesindeki* yazma yerine *Topkapı - Hazine Kitaplığındaki (No. 857) 1125/1713 tarihinde istinsah edilmiş bulunan nüsha,* en çok şiir ihtiva edeni, en tam sayılabileni ve nakışlı - tezhipli olarak en fazla dikkat çekenidir denebilir. Bu nüshada, daha önceleri de tespit edildiğine göre, *1 Tevhid, 5 Na't, 1 Çaharyar Medhiyesi, 1 Hz. Ali Medhiyesi, 1 Muhyiddin (İbnü'l)-Arabî Methiyesi, 1 Âstâne-i Mevlânâ Övgüsü, 1 Halep'te Şeyh Ebu Bekr Âstânesine Övgü, 18 Kaside, 3 Mesnevi parçası, 88 Tarih, 1 Manzum Mektup, Divan tertibiyle ilgili 1 Mektup* (tabiatiyle manzum), *778 Gazel, 54 Kıt'a, 108 Rübâi, 62 Beyit, 170 Muammâ, 20 Lûgaz, 22 Tahmis* mevcuttur.

Divan'ın en başındaki *Tevhid*'in sonlarına doğru: «*silâhdâr-i şeh-i dîn*», «*vezîr-i ârîf u âlim*» gibi niteliklerle övdüğü *Halep Valisi İbrahim Paşa*'nın *bizzat, onun Di-*

vanını tertibe koyulup eski müsveddeleri baştan başa bir yere topladığını kaydeder ki, bu işaret, 1696 sonlarıyle ertesi yılın başlarında *Veliyüddin* isimli bir kişinin düzenlediği nüshanın şairin bilgisi dışında ve eksik olarak hazırlandığını göstermektedir. Zaten bu tarihte *Nâbî*, henüz mürettep bir divan tertibi için vakti, elbette, çok erken buhırdu. Zira o, daha 16 yıl yaşayacaktı. Bir de hayatında başkaları tarafından —ve her halde haberi olmaksızın— tertip edilen bu *Divan*, 1292/1875 tarihinde İstanbul'da basılanın ancak altıncı şiiri ile başlamakta ve asıl tam *Divanın* —yaklaşık olarak— 1/4 kadarını kapsamaktadır. Ayrıca *Gazeller* bölümüne başlamadan önce yazdığı bir *Rübâî*'den hemen sonra gelen *«Der beyan-i sebeb-i DİVAN»* başlıklı şiir de: «Eserlerinin —ağlayan gönlü gibi— bir düzene konulamadığını, İstanbul'da bir hüner sahibinin —imkân ölçüsünde— onları toplamağa ihtimam gösterdiğini, fakat nazım kalıbında olanların kimse tarafından toplanıp bir tertibe sokulmadığını» vurguladıktan sonra «Vezir oğlu vezir, ünlü silâhdar *İbrahim Paşa, Halep Valisi* olunca uğurlu emeği ve yardımı ile —şiirlerini— tertip ve tedvine başladığını, hattâ takdim ve tehirde bile yerlerini tesbiti göz ettiğini» açıklar. Böylece sorun da kalmamış olmaktadır. Yani *Nâbî'nin Divanını*, onun *Halepteki* ikameti sırasına, oraya vali olarak atanan *İbrahim Paşa* —tabiatiyle şairin kendisinin de ilgisi ve birlikte çalışmasının eklenmesiyle— derli toplu bir düzene koymuş, daha önce bazıları ünlü sanatkârın şiirlerinden seçmeler yapmışlarsa da, bunların gayretleri sadece ikinci planda kalmıştır. Bir bayram tebrikine bakarak *Divan'ın 1118/1706 tarihinde tanzim edildiğini* kabul etmek mümkündür. İstanbul, 1292 basımında çağın padişahları, sadrazamları, devlet ricalı hakkındaki kasideler: *II. Mustafa'nın Cülûsi* vesilesiyle yazdığı *kaside* ile başlamaktadır. Ondan sonra *III. Ahmed*'in cülûsu

için yazdığı *kaside* yer almaktadır. Sırasiyle: *Musahip Mustafa Paşa Sarayının övgüsüyle* onun hakkındaki iki *medhiyyeyi Kasîde-i Azliyye* izler. Burada Divan muhteviyatını ayrı ayrı beyana gerek yoktur. Fakat Sadrazam (Amcazâde) *Hüseyin Paşa* için yazılan *Kasîde-i Sulhiyye*'den başlayarak bir kaç kasideye daha işaret yerinde olacaktır. Meselâ: *Daltaban Mustafa Paşa, Ramî Mehmed Paşa, Baltacı Mehmed Paşa Kalaylı (Koz) Ahmed Paşa* gibi zatların sadrazamlığa yükseltilmeleri vesilesiyle yazılan tebrik kasideleri bu cümledendir. Vali, Kadı ve emsalı zatlara, şiirler doğum ve ölümlere, bazı fetihlere köşk ve saraylara, ok atışlara, güzel yazı yazmalara, çeşmelere, camilere, bahçelere, çadırlara, sünnet düğünlerine ve benzerlerine düşürülen tarihlerden sonra *mesnevî* tarzında yazılmış bir kaç parça yer almaktadır. Sonra yine bir kaç kaside birbirini tâkip etmektedir. Ve böylece bölüm biter. Sıra *Gazeliyat*'a gelir. Bu arada kasidelerden sonra Hacılar Kafilesi vasfında bir *Terkib-i Bend* ile bir *Muhammes* ve üç *Tahmis*'e de işaret edilebilir.

Nâbî'nin *Türkçe Mürettep Divan*'ının en zengin, sayı yönünden çok şiir ihtiva eden bölümünü *Gazeliyat* (Gazeller) teşkil eder. Eski Alfabe harflerindeki sıra gözetilerek, her harftan kafiyeli gazeller mevcut olmakla beraber en fazla «r, z, m, n, h, y» harfleriyle sona eren şiirler dikkati çekmekte ve sayı itibariyle de bunlar kabarık bir yekûn oluşturmaktadır. Vezin bakımından da genellikler *remel, hezeç, muzari'* gibi en fazla kullanılan *bahisler* tercih edilmiştir.

Her gazel harfi ayırımında bir *rübâî* yer almaktadır. Bunlar arasında tefekkür bakımından insanı düşündüren, yahut şairin kendine güveni, dünya ve hayat görüşünü belirleyenler az değildir. Gazeller *«harfü'l-Elif»* ile başlamakta ve «harfü'l-yâ» ile sona ermektedir. Araların-

da edebî, sanatkârana değer taşıdıkları söylenemeyecek olanların da bulunmasına rağmen *Nabî'nin kişiliğini, şiir gücünü, tefekkür ufkunun genişliğini, engin kültürünü ve tekniğe hâkimiyetini, lisan mükemmelliğini, ifâde rahatlığını, konu değişikliğini en iyi ve en başarılı bir şekilde gösteren gazelleridir, denebilir.* Gazeliyatın baştaraflarında Divanını tertip sebebini kapsayan şiirinde şöyle beyitler kullanmakla bazı gençlik şiirlerinin düzensiz, tartıya gelmez anlamlı, kusurlu lafızlı olduğunu bizzat kendisi kaydetmektedir. Tabiat ve irfan sahiplerine bir divanda hasın da, âmın da bulunduğu gizli değildir der ve bazı misaller de verir : Meselâ bir meclise bir tabak meyve gelse, onun içinde olgunu da, hamı da bulunur anlamında beyitler yazarak, bir nevi, mazeret beyanında bulunmuş olmaktadır. Biz de bu beyitlerden üçünü buraya alacağız :

Gerçi eş'âr-i heveskârî-i eyyâm-i sabâ
Haylı var ma'nâsı nâ-sencâde lâfzı nâ-tamam
Lîk nâ-pûşîdedir ashâb-i tab u dânişe
Kim bu dîvandır olur dîvan içinde has u âm
Bir tabak mîve gelürse meclise âdet budur
Olur elbetde anın bazısı puhte bazı hâm

Fakat genellikle *Nâbî'nin gazelleri* : Klasik edebiyatımızın kendi tarzında en güzellerini temsil eder, demekte hata olmasa gerek. Şairimizin sanatından söz açarken, fırsat düşerse, bu husustaki görüşümüzü daha etraflıca açıklamak niyetindeyiz. Şimdilik diyeceğimiz şundan ibarettir : Bir kerre ifâde rahatlığı ve Osmanlıcayı hakkıyle ve kolayca tasarruf edebilmek kudreti bu şairimizde zirveye ulaşmıştır. Sonra zamanına göre görüş ve düşüncelerini bu kadar kolay ve başarılı bir biçimde nazım ipliğine çekebilen üstad sanatçımız pek azdır. Kelime, deyim, tamlama, uslûp onun elinde sanki balmumu gibi

yumuşamış gözükmektedir. O da zaten kendisine yeterince güvenmektedir. Bir rubaisindeki şu mısralar kendine güvenle birlikte Allah (C.C.) dergahından gayrı bir yere, bir ocağa başeğmediğini güzelce gösterir :

Biz râh-i emelde cüst ü cû etmemişiz
Bir kimseye sarf-i âb-i rû etmemişiz
Bir dergehe kendi dergehinden gayrı
ALLAH bilir ki ser-fürû etmemişiz

Gerçekten o bazan : *«Âyinede görür gören ancak nazirimiz»* diyerek de dünya sanat âleminde âdetâ benzeri olmadığını imâ etmekten de çekinmemektedir. Kanaatımızı kısmen olsun söylemek gerekince diyebileceğimiz şudur : *Nâbî*'nin her gazeli elbette aynı değerde değildir. Hattâ en güzel gazellerinin bütün beyitlerinde de aynı ifade ve anlam güzelliğini, akıcılığını, zarafetini bulduğumuzu söyleyemeyiz. Fakat asırlar süren ve belli kurallara bağlı olarak klasikleşen eski edebiyatımızın en başarılı gazel şairleri arasında *Şanlıurfalı Nâbî*'yi hatırlamak ve ona sahip olduğu müstesna mevkii vermek, tarafsızlığın ve dikkatli bir incelemenin icabıdır.»

Türkçe Divan'da gazelleri, *«Mukattaât»* izlemektedir. İlk kıt'a, devrin adaletsizliğini, musadere haksızlığını enfes benzetmelerle şöyle dile getirmektedir :

Halkın emvâlin alıp sonra teselli vermek
Fels-i mâhîyi soyup yağda pişirmek gibidir
Gûsfendânın edip kat' tarîk-ı nefesin
Bacağından üfürüp sonra şişirmek gibidir

Nâbî'nin fikir ve felsefesini en iyi belirleyen misallerin belki de başında bu kıt'aları hatırlamak yerinde olacaktır. Burada çağının bazı olaylarını üstü kapalı eleştirmeler, tevekkül ve ferağatın verdiği huzur, yoksulla-

rın durumu, zamanının bozuk düzeni, ıztıraba tahammülün hoşluğu, dünyaya ve olaylarına bakış, kanaatkârlık, Allah'ın afv ve mağfiretine güven gibi onlarca konuda şairin düşünce ve görüşlerinden kaynaklanan mısralar inci taneleri gibi birbiri ardına dizilidir. Dikkat çeken bir husus ta : kıt'aların, genellikle, Arap Alfabesinin harf sırasına olan uygunlukla birbirini izlemesidir. Kıt'aları *«Metâli'-i müfredat»* başlığı ile müfretler takip etmektedir. Burada da safa ve kederin tıpkı kara ve denizin birbirine sarılışı gibi hep birlikte olduğu, minare kandillerinin sabaha kadar yanmamalarına şaşmamak gerektiği, çünkü zamanın kimsenin mumunu sabaha çıkarmadığı (hiç kimsenin ömür boyu mutlu olmadığı), güzel söz, her ikbalin idbarının da olacağı, Allah (C.C.)'tan ümidi kesmemek v.s. gibi bir çok değişik konuda beyitler yer almıştır. Birbirinden güzel anlamlı mısralarda engin bir kültürün, ince bir zevkın, dile hâkimiyetin, geniş bir tefekkürün izlerini görmek güç değildir. Müfretlerin de sonuncusu şöyledir :

Ne çarh-i hüsne senin gibi mâh-pâre gelir
Ne kûy-i aşka benim gibi nâ-beçâre gelir

MUAMMEYAT (Muammalar) bölümünde —çözülünce meydana kişi adları çıkan— yüzlerce bilmece kılıklı ve en büyük çoğunluğu iki mısradan oluşan küçük manzum parçalar yer almaktadır. *Be ismi lâfzatullah* ile başlayan ilk muammanın metni şöyledir :

Hamd Hakk'a pâre pâre olup eyler ihtimam
Çarhda mâh-i nevi ki nısf gördüm ki tamam

Bu küçük bölümde *Rahman, Rahim, Malik, Kuddus, Vasi'* gibi *Cenâb-i Hakk*'ın *Esmâ-i Hüsnâ*'sından olan bazı isimler ilk baştadır. Sonra *«Be-nâm-i Sultan Muhammed Gâzî»* muamması yer alır ki burada şair, aynı zaman-

da, her halde Sultan *IV. Mehmed*'e hulûs da çakmak istemiş olmalıdır. Sıra gözetmeksizin, sadece misal niteliğinde olmak üzere, mevcut isimlerden bir kaçını kaydedebiliriz :

Hasan, Bakî, Haşim, Tahir, Ali, Nabî, Musa, Şükrü, Süleyman, Selim, Ömer, Osman, Salih, Haydar, Yusuf, Kasım, Recep, Neriman, Hamza, Necmeddin, Ramazan, v.b. *Nâbî,* kendi adı için üç muammâ kaleme almıştır ki birisi şöyledir :

Bende yok sabr u sükûn sende vefâdan zerre
İki yoktan ne çıkar fikr edelim bir kerre

Muammaları on kadar *«lügaz»* takip etmektedir. Hatırlamak gerekir ki : *lügaz,* muammadan bir az farklıdır. *Muammalar,* birer isme dayalıdır. *Lügazlar* ise genellikle manzum bilmeceler, yanıtlmaçlar niteliğindedir. Çoğu zaman *«nedir ol, ol nedir, kimdir ol»* gibi soru ifade eden kelimelerle başlar. Nâbî'de *«lügaz-i Kadaif»* ilk yanıltmaçtır. *Gülnar, ayna, şebboy, Amr ve Zeyd* gibi değişik konulardaki lügazlar arasında *Nâbî,* bir de, oğlu *Ebülhayr için* zihini bilemek, keskinletmek amaçlı bir bilmece de *Divan*'ına yerleştirmiştir. Aslında muammalar da, lügazlar da büyük bir sanat gücü göstermeğe elverişli değillerdir. Ama hoş vakit geçirmeğe, zihni çalıştırmaya, bir az uğraşıp istenileni bulunca bir az ferahlık duymağa ve bazı meclislerde sohbetlerin canlanmasına yararları olmuştur, denebilir.

HAYRİYE. Nâbî'nin *Türkçe Divanı* derecesinde —küçük olmasına rağmen— önemli sayılan ve aydınlardan bir az okuma-yazma bilen halk tabakalarına kadar okuyucuda geniş rağbet gören eseri : *Hayirye*'dir. Sadece di-

linin mükemmelliği, uslûbunun akıcılığı, rahat ifâdesi, konusuna hâkimiyeti açısından değil, aynı zamanda nevinde şaheser denmeğe lâyık örnek oluşturması, çağının erdemli ve başarılı insan tipini şekillendirmesi, bazı meslekleri ve mensuplarını eleştirmesi, yerli ve yabancı muhitlerde tanınıp takdir görmesi bakımlarından da bu eser : yazıldığı tarihten günümüze kadar ilgi görmüş, beğenilmiş nadir nasihat-nâmelerin başında yer almıştır.

Sosyal ve didaktik karakterli özelliği, şairinin bazı temayüllerini aksettirmesi, din duygusuna ve dinî vecibeleri yerine getirmeye gösterilen özen itibariyle de *Hayriye*, Klasik Edebiyatımızın bir hayli seçkin ve müstesnâ misallerinden biri olmak üstünlüğünü koruyabilmiştir.

Şairin *Halep*'te ikamet ettiği esnada, ilk erkek çocuğu *Ebülhayr Mehmed Çelebi* adına, 1113/1701 tarihinde yazdığı bu kitap, o vakit henüz 7 yaşında bir çocuk olan evlâdına : hayatta tutulması gereken, faydalı öğütler vermek vesilesiyle, aynı zamanda, devrinin bir çok hususiyetlerini, huzursuzluklarını, kusurlarını da tasvir etmekte, dile getirmektedir.

İlk bakışta *Feriduddin Attar* (1119?-1193?)'ın *Pend-nâme*'sini, yahut *Kabûs-nâme*'yi hatırlattığı söylenebilecek olan *Hayriye*, aslında bunlardan bir hayli farklıdır. Eser : *Feilâtün/Feilâtün/Feilün* veznile yazılmış bir *mesnevî*'dir. Sahibinin uzun yıllar boyunca hayattan edindiği tecrübelerin, kazandığı görüşün güzel bir meyvası, nazım dili ile başarılı bir anlatılışı niteliği taşır.

Hayriye, gönüle hitap etmekten çok fazla akla seslenmektedir. Bu özellik daha ilk sayfalardan başlayarak kendini sezdirir. Ancak ondaki vuzuh, fesahat ve zarafet : mısralardaki öğretici, ders verici edayı, hattâ anlamı yumuşatır, esere sıcak bir havanın hâkimiyetini sağlar.

Hacmi küçük, fakat değeri ve tesiri büyük olan *Hayriye*, benzeri *mesnevilerde* olduğu gibi *hamd ve senâ, salât ve selâm* ile başlamaktadır. Ancak *Cenab-i Hak Hazretlerine hamd* görevi ifa edilirken evrenin yaratılışına da değinilmekte, ekmel ve eşref-i mahlukat olan insanın zuhurundan söz açılıp hemen her şeyin zıddı ile açıklığa kavuştuğu belirtilmekte ve söz: *«..Sultan-i serir-i âlem-Hazret-i seyyid-i İbn-i Âdem» Peygamber Efendimize getirilip salât ve selâm görevi* de ifa edilmektedir. İlk bahisler: —daha yukarda da şöyle kuşbakışı— sözünü ettiğimiz gibi şairimizin oğlundan ve kendinden kısa bir anlatılış, bu nasihat-nâmeyi yazmanın sebebi ile ilgilidir. Ondan sonra asıl kitap: *İslâmın şartlarını* nazım diliyle belirtmeğe koyulmakla başlamış bulunur. İlk önce: Hak ve bâtılı ayırıcı, açık olan din gereği *Kelime-i şehadet*, sonra da, sırasiyle *Namaz, oruç, hac-tavaf ve Arefat, zekât ve sadakalar* nazım dili ile açıklanır. Bunları da *çeşitli ilimler bahsi* izlemektedir. İlim ve çalışmanın önemi üzerinde durulduktan sonra cehaletin zararı, kötülüğü de anlatılır. Ancak onun gerekli gördüğü ilim dalları —tabiatiyle yaşadığı dönemin de etkisiyle olacak— *sarf ve nahiv* (gramer), *Arapça*, özellikle *fıkıh* (İslâm Hukuku), *hadîs, tefsir* gibi hemen tamamiyle din bilgilerine dayalı olanlar, yahut bu bilgiye hazırlık için ilk planda öğrenilmeleri icap edenlerden oluşmaktadır. Gerçi diğerlerinin de okunup öğrenmeleri tavsiye olunmakta ise de: *«Gayrısın oku veli etme amel»* demekle pek önemsemediği hissini vermektedir.

«Ma'rifet-i Rabbânî» bahsinde: hikmet ve felsefeden kaçınmayı öğütledikten sonra oğluna: *Ârif ol, zâhid-i hüşk* (kuru sofu) *olma sakın»* diyen *Nâbî*, onun *«ma'rifetullah'a nâil olması»* dileğinde bulunur. Hattâ cennet ve cehenneme bile bakmadan *Allahu Teâlayı tanımağa gay-*

ret etmek, kendini bilmek ve Hakk'a lâyıkı ile kulluk etmek asıl amaç olmalıdır. Bu hususta ona göre *Mevlâna'nın Mesnevî'*si ile *Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin Fütûhât'ı* ve *Fusûs'*u *yol gösterici, ruh gözüne sürme çekicidir.*

*Hayriye'*nin en ilgi çekici ve en güzel bahislerinden biri de : «*Der beyan-i Şeref-i İstanbul*» başlıklı olanıdır. Bir çok küçücük bölüme başlarken yapıldığı gibi oğluna hitap ederek :

Ey meh-i nûr-dih-i çeşm-i ümîd
Peder-i pîrin eden rûzunu 'îd

beyti ile söze giren Nâbî : «*ilim ve ma'rifetin revaçta olduğu biricik mahal İstanbul'dur*» diyerek bu eşsiz dünya incisinin vasıflarını öğmeğe başlar. Özellikle kemal sahiplerinin burada toplandığı, izzet ve şeref mansıplarının orada olduğu, güzelliklerinin müstesnalığı hasebiyle denizin onu kucağına çektiği belirtilirken kanaatını şöyle dile getirir :

Ne kadar âlemi devr etse sipihr
Bulmaz İstanbul'a benzer bir şehr

Ancak İstanbul özlemle methedilirken tabiat güzelliğinden daha fazla kültür merkezi, kemal sahiplerinin toplandığı belde, kibar insanların yaşadığı çevre, nakışın, güzel yazının (hüsn-i hat), tezhibin (süsleme sanatı), musikinin, şiirin, özetle bütün ince, güzel sanatların meşheri olan *İstanbul* söz konusudur. Nihayet maddî imkânların, yüksek mevkilerin, bir ölçüde zevk ve safanın İstanbul'una da işaret olunmaktadır. Şu beyit —öyle sanırım ki— şairin bütün görüşünü ifadeye elverişlidir :

Her ne şey hâtıra eylerse hutur
Anda a'lâsının a'lâsı olur.

Burada bütün küçük bölümlere ayrı ayrı temas imkânı yoktur. Güzel yüzden tutalım da güzel endama, hezl (lâtife) ve mizah'tan başlayalım da lütuf ve kereme, güzel ahlâkı övmekten sonra nifak ve tezviri (arabozuculuk, yalan dolan) kötülemeğe kadar bir çok konu, nazım dili ile, işlenmekte, şair tarafından bunlar hakkında kısa, açık bilgiler verilmekte ve neyi tercih edeceği de telkîn ve tavsiye olunmaktadır. *Nâbî*, tam bir usul dahilinde olmasa bile başka başka konulara parmak basmağı ihmal etmemiştir. Biz sadece bir kaçına daha işaretle yetineceğiz : Mevzun sözün güzelliği üzerinde durulurken, oğluna :

Türkîde Nef'î ile Bakî'ye bak
Gayrı divanları da kıl mülhak

diyerek başta bu iki büyük şairi tavsiye eder. İran şairlerinin divanlarının güzel anlam ve kültür kaynağı olduğunu söyler. Bir hayli şairin adını da sayar. Arap şiirini öğmekte de kusur etmez. Arapça bilmeden Farsça ile yetinmenin doğru olmayacağını da vurgular. *Nâbî*'nin öğütleri arasında sabırlı olmak, bizzat meşgul olmak şartiyle tarımda çalışmak gibi hususlar da yer alır. Onun sevmediği, sıkıntılı bulduğu meslek ise paşalıktır. Paşalıkta ömrün hay u huyla geçtiğini, padişah korkusu, birdenbire azl felâketine uğramak ihtimalini hatırlayıp bu meslekte huzur ve rahatı bulunmadığını, dağdağasını güzelce açıklar.

Nâbî'nin sevgili oğlu Ebülhayr'e Devlet vazifeleri arasında samimiyet ve arzu ile *tavsiye ettiği meslek : Divan-i Hümayun Hocalığı* (Kâtipliği)'dir. Bu bahiste şair, oğluna eğer İstanbul'a sefer edersen *tedris* ve *kaza* (öğretim ve hâkimlik - kadılık) mesleklerini seçmemeyi —bunların güçlüklerini de belirterek— tenbihlemektedir. *Maliyede*

görev almaması, *vakıf mütevelliliğine* de rağbet göstermemesini salık verir. Ve :

Cümlenin muteber ü âsânı
Mansıb-i Hâcegî-i Divanî

diyerek en iyi, en rahat, en muhterem meslekin bu olduğunu terennüm eder. Hele bir de bu mesleğe intisap edende akıl, irfan, ilim, edep, yumuşaklık, doğruluk gibi huylar mevcut olursa, o zaman davranışları hiç bir ayıplama, yermeye uğramaz, der. Son görüşünü şu beyitle de vurgulamayı unutmaz :

Bundan 'a'lâ dahi devlet mi olur
Merkez-i emn ü selâmet mi olur

Hayriye üzerindeki bu özetleme ve açıklamaları son iki bahsi hakkında da bilgi vererek tamamlamak ve kısa bir değerlendirme yapmakla sona erdirmek isteriz.

Eserin sondan bir önceki *«Mebhas-i Lâzime-i Hikmet ve Tıb»* oldukça dikkat cekicidir. Şöyle başlar :

Mü'mine farzdır eyâ ruh-i revan
İlm-i ebdaniyle ilm-i edyan

diyen *Nâbî, beden bilimi* ile *din biliminin önemine* işaret ettikten sonra *tıbbın* gerçekten en önemli bir fen olduğunu, doktorsuz ülke olamayacağını, hazakatlı tabiplerin değerini özenle kaydeder. Doktorluğun beğenilen vasıflarını da belirleyen şair, beceriksiz, kabiliyetsiz tabibi de kötülemekte gecikmemektedir. Bunlar için şu eleştiriyi de yapmaktan çekinmez :

Derdi ya akça ya şöhretdir
Fenn-i hikmet arada âletdir
Zu'mu var öğrenemez ehlinden
Öldürür hastaları cehlinden

En son bahis de *«Hayr duâ»* hakkındadır. Burada önce oğluna bir çok hususta duâlarda bulunur. Uzun ömür ister, ilim ve amelde mümtaz olmasını temenni eder. Halkın onu sevmesi niyazında bulunur. Evine hayır ve bereket girmesi, kesesine ise rüşvetin girmemesi ümidini izhar eyler. Faiz zehrinden bir lokma yememesi, dağdağadan uzak kalması da dileklerindendir. Daha böyle bir çok hususta hayr duâsını esirgemez. Mal ve melalının artmasından evlâd ve iradmın çokluğuna kadar, uzun uzun, bir çok iç arzusunu dile getirir. Bu arada düşmanları için de bed-duâda bulunur. Ve nihayet şöyle der :

Her şebin Kadr ola her rûzun ʿîd
Göresin devlet ile ömr-i mezîd

Hayriye'nin İstanbul Kütüphanelerinde bir çok elyazması nüshaları vardır. Eser bir kaç defa da basılmıştır. 1257 tarihinde *Kahire'de (Bulak'ta),* 1292'de *İstanbul*'da (Divan basımlarının son taraflarında) yayınlandığı gibi 1307'de de mustakil olarak *Ebüzziya Yayınları* arasında basılmıştır. Ayrıca tanınmış müsteşriklerden *Pavet de Courteille* (1821 - 1889) tarafından «*Conseils de Nâbî Efendi* (Nâbî Efendinin Nasihatları» adı ile (Paris, 1857) Fransızcaya tercüme ve Türkçe metni ile birlikte neşredilmiştir.

Hayriye, daha kaleme alındığı tarihten başlayarak günümüze kadar, kendi türünde mümtaz bir eser olarak beğenilmiştir. *Nâbî okulunun* ünlü temsilcilerinden sayılan *Sünbülzâde Vehbi* (Vefatı 1809)'nin *oğlu Lûtfullah* için yazdığı ve hayatta izlemesi gereken yolu gösterir nitelikteki *Lûtfiye-i Vehbî* isimli nasihat-nâme (telifi 1205/ 1791) : *Nâbî*'nin *Hayriye*'si örnek alınarak hazırlanmıştır. Burada da ilim ve sanat dalları, meslekler ve bu meslek insanları hakkında eleştirili görüşler yer almaktadır. Şüp-

hesiz *Lûtfiye, Hayriye*'nin kopyası değildir. Fakat o yolda ve ondan geniş ölçüde esinlenerek vücude getirilmiştir, demek hatalı olmaz. Bu da *Nâbî'nin şöhret ve tesirinin* kanıtlarından olmak itibariyle elbette önemlidir.

Şimdi bu münasebetle şimdiye kadar hiç bir yerde bahsinin geçtiğini görmediğimiz ve *Nâbî'nin Hayriyesi*'nin tesir ve nufuzunun *Doğu-Anadolu*'ya kadar yayıldığının bir tezahürü olarak kabulü gereken bir esere de temas etmek isteriz. Kendi özel kütüphanemiz dışında başka yerlerde de nüshasının bulunup bulunmadığını inceleme fırtımız olmayan bu eser : «*Erzurum Vilâyetine tâbi Bayezid Şancağı dahilinde Diyadin Kazası sabık Mal Müdürü Muhammed Necmeddin Efendinin*» kalem mahsulüdür. Son yaprağındaki kayıtla günümüzde *Ağrı* Vilâyetine bağlı az nüfuslu bir ilçe olan *Diyadin*'de görevli bir maliyecinin bir nasihatnâmesi olarak belirlenen bu 60 sayfalık eserde *Dîbace-i Kitap* başlıklı baş taraftaki mısralar, bize, *Nâbî*'den esinlendiğini —yazarın kendi ifadesiyle— açıklamaktadır :

Ey benim cân-i cihânı ma'lûm
Sana eylem hâl-i cihânı ma'lûm

Pende dâir 'urefâ-yi esbak
Yazdılar nice kitâb-i revnak

Fârisîde Hazret-i Şeyh Attar
Âlem üzere zer-bend etdi nisar

Nuha dâir nice ra'nâ ma'nâ
Dürr-i yektâ gibi kıldı inşâ

Ne suhandır NÂBÎ'NİN HAYRİYE'Sİ
Ne güzeldir Vehbî'nin Lütfiye'si

Okuyup anları kim eyle amel
Anla esrârını kim kılma cedel

Ben dahi anları taklîd etdim
Pend edüp işbu cihandan gitdim

Yukardaki beyitlerle birlikte eserin vezni, nazım şeklinin *Hayirye*'nin aynı olması, konuların da —az çok farkla— birbirine bezemesi bu nasihat - nâmenin ilk planda *Nâbî'nin Hayriye'sının bir taklidi* olduğunda şüphe bırakmamaktadır. *Şeyh Attar* ile *Sünbülzâde Vehbî*'den de yazar *Necemeddin*'in yararlandığı, tabiatiyle —kendi ifadesiyle— görülmektedir. Ancak en büyük tesir ve nufuzun *Hayriye*'den kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Genel olarak hem *Hayriye*'den hacim itibariyle küçük, hem de kapsadığı bahisler sayıca daha azdır. Yalnız ilim dalları bakımından burada daha fazla ilim adı ve detay mevcuttur. Bir de sonlara doğru bu kitapçığa iki uzunca hikâyenin eklenmiş olması, bir bakıma, özellik teşkil eder, denebilir. Eserde şairin *«ey benim canı azizim oğlum»* dediğinin ismi mevcut değil, fakat sondaki *«Hâtimetü'l-Kitap»* küçük bölümünden, bunun genellikle çocukların yararlanmaları için yazıldığını anlamak güç değildir. Şöyle demektedir :

Bu Nusuh-nâme'yi kıldım tahtim
Etdim ebnâ-yi zamâna takdim

Okutup fâide tahsil edeler
Am(e)l edüp mâide tahsil edeler

Okudukça kılalar hamd ü senâ
Necmî'ye eyleyeler hayr duâ

Nâbî'nin Hayriye'sinin geniş etkisinde kalındığı apaçık olan bu *Nusuh-nâme* ve benzeri başka eserler de bize *Şanlıurfalı büyük şairin şöhretinin ne kadar yaygın olduğunu* ve eserlerinin de nerelerde bile örnek olarak alınıp

onlara göre yeni taklitlerinin meydana getirildiği hakkında fikir vermeğe yeterlidir.

Hayriye'yi, *Tanzimat* döneminin fikir ve şiir üstadları arasında başta gelen simalarından *Ziya Paşa* (1825 - 1880) da pek beğendiğini belirtmiş, Nâbî'nin, *zamanındaki ülke durumunu —sanatkârane bir şekilde— tasvir ettiğini ve vezirlerin zulmunu, fakirlerin hâlini söylediğini»* nazım diliyle açıklamıştır.

Nâbî, *Hayriye'de* de, diğer bazı eserlerinde de, devrinin göze batan kusurlarını, düzen bozukluğunu, kendinden öncekilerin görmediği veya görmek istemediği bazı haksızlıkları —terbiye sınırlarını aşmadan— eleştirmiş, gerektiğinde kötülemekten de çekinmemiştir. *Hayriye*, bir baba nasihatı olduğu kadar, çağının ideal insanı için gerekli ahlâk kurallarını, günlük hayat düzenini, dünya görüşünü de içine alır. Ancak onun telkîn ve tavsiye ettikleri inanç ve ibadet bakımından önemlerini daima koruyabilecek değerde olmakla beraber çeşitli meslekler hakkındaki görüşlerinin isabetini kendi çağı ile sınırlı görmek daha doğrudur.

⁂

TERCÜME-İ HÂDÎS-İ ERBAÎN. *Hz. Peygamber'in hadîs-i şeriflerinden birinde : «Ümmetim için din emirlerine dâir kırk hadîs hıfzedeni Allahu Teâlâ, fakîhler ve âlimler zümresi arasında diriltir»* anlamında verdiği müjde, bir çok İslâm bilgini, mutasavvıfı ve şairini bu konuda eserler hazırlamağa sevketmiştir. Arapça, Farsça ve Türkçe gibi Doğu İslâm dillerinin en önemlilerinde yüzlerce : *Arbaûn Hadîs/Çihl Hadîs/Kırk Hadîs* toplama, tercüme ve şerhleri vücûde getirilmiştir. Bu alanda bizim 35 yıl önce hazırladığımız ve az sonra da yayımlanan doçentlik tezimizde, o zamana kadar hemen hiç işlenmemiş olan

bu dinî-edebî tür, bütün genişlik ve inceliğiyle işlenmiştir *(İslâm - Türk Edebiyatında Kırk Hadîs*, İstanbul, 1954).

Kırk Hadîs alanında en çok şöhret yapmış risalelerin başında : Arapçada *Muhyiddin al-Navavî* (1233 - 1277)'nin *Arbaûn Hadîs*'i; Farsçada da *Abdurrahman Câmî* (1414 - 1492)'nin *Tercüme-i Erbaîn Hadîs*'i gelmektedir. İşte *Camî*'nin bu risalesi Türk Edebiyatında geniş bir tesir ve nufuza sahip olmuş ve çağdaşlarından başlayarak defalarca ayrı ayrı zatlar tarafından onun seçtikleri metinler aynı kalmak kaydiyle, oldukça serbest denebilecek ve mütercimin bazan Farsçasına bağlı kalmak zorunluluğunu hissetmeden tercüme edilmesine yol açmıştır. Büyük şair *Nâbî*'nin «*Şerh-i Çil Hadîs-i Nebi*»'si bunlardan biridir.

Abdurrahman Camî'nin Türk Dilinde vaktiyle tesbit ve tetkik ettiğimiz *Kırk Hadîs Tercümeleri* şu zatlarındır : *Mir Ali Şir Nevâ'î* (1441 - 1501), *Fuzulî* (1480? - 1556), *Rihletî* (XVI. yüzyıl), *Nâbî* (1642 - 1712), *Münif* (vefatı 1743) *ve Meçhul bir mütercim.*

Kütüphanelerimizde müteaddit elyazmalarma tesadüf edilen ve bir ilim mecmuasında da yayınlanmış olan bu risalenin tamamlanma tarihi son kıt'asının son mısraında *EBCED hesabiyle* gizlenmiştir. Kıt'a şöyledir :

Sâl-i tarihini rubâ'înin
Pursiş içün küşad edince lebi

Biri şart-i zekât ile Nâbî
Dedi kim «Şerh-i Çil Hadîs-i Nebi»

«*Şerh-i Çil Hadîs-i Nebi*» eski yazı ile ve «Ebced hesabiyle» 1125 tutar. Bundan «*şart-i zekât*» olan 1/40 (kırkta bir) —ki 28 eder— çıkarılacak olursa : 1125 – 28 = 1097 kalır. Bu da Milâdî 1686 - 1687'ye tekabül eder. Bir de zaif bir ihtimal olmak üzere sadece 1125'ten 40 adedini çıkar-

mak, suretiyle yani 1125—40=1085 tarihini risalenin tamamlanış tarihi olarak ve böylece onu Milâdî 1674 - 1675 tarihinde kaleme alınmış gibi göstermek te akla gelebilir.

Risalenin, matbuında yer almamış olmakla beraber, el yazmalarında görüleceği gibi iki sayfa kadar tutan mensur bir mukaddimesi mevcuttur. Burada klasik ve dinî bir nitelik taşıyan bu gibi dibacelerde görülen tarzda hamd ve senâ,(salât ve selâmdan sonra —münşiyane bir uslûpla— *«Men hafiza....»* hadîsinden başlayarak konuya girilir. Camî'nin ezberlenmeleri kolay kırk hadîs seçerek nazmen Farsçaya çevirdiği belirtilir. Kendisinin de bu dili bilmeyenlerin yararlanması ve rahmetle anılmasına vesile olması için, bunları, Türkçeye çevirdiği kaydedilir. Ve *Mukaddime* şu kıt'a ile sona erer :

Gerçi haddim değil benim Nâbî
Şerh-i âsâr-i Seyyid-i âlem

Lik benden mukaddem olmuşlar
Niceler dahı cebhe-sây-i kalem

Tercümeler : *Nevâ'î, Fuzulî, Rihletî*'nin de tercümelerinde olduğu gibi *Camî*'nin kullandığı vezinledir ve kıtalar halindedir. Hadîslerin düzenleme sırası, diğer bazı benzerlerinde olduğu gibi, müstensihlerin zevkı ve seçme tercihinden müteessir görünüyor. Çünkü yazmalar arasında hadîs sırası aynı değildir. Bununla beraber sayıda ve metinde fark olmadığına işaret te unutulmamak gerekir. Kıt'alar *Camî*'nin *Erbaîn*'inden kelime kelime değil de serbestçe tercüme niteliği taşımaktadır. *Nâbî* de, *Nevâ'î* ve *Fuzulî*'de olduğu gibi, *Camî'nin tercümesini* gözden ırak tutmamakla beraber bizzat hadîs metninin anlamına dikkat etmiş, yalnız nazım tekniği ve benzeri sebeplerle bazan sağa sola da kayıvermiştir. Kıt'aları Osmanlı-

canın oldukça sade örnekleri arasında saymak kabildir. Edebî değer bakımından *Fuzulî'nin tercümesine* yetiştiğini söyleyemeyeceğimiz fakat *Rihleti'nin çevirisinden* çok daha fazla başarılı olduğunu rahatça vurgulayabileceğimiz bu *Hadîs-i Erbaîn Tercümesi*'nden bir tek hadîs metni ile tercümesini, numune olmak üzere, buraya nakille yetineceğiz :

HAYRÜ'N-NAS ENFAAHUM Lİ'N-NAS

Hayr-i nâsa murâdın ise vukûf
Hayr-i nâsın hadîsin et iz'ân
Hayr oldur ki cümleden efzun
Ola halk-ı cihâna nef'-resan

FARSÇA DİVÂNÇE-İ GAZELİYAT. Gerek *Bulak* ve gerekse *İstanbul* basımlarında : *Divançe-i Gazeliyât-i Fârisî* başlığı altında ilkinde 28, ikincisinde 26 sayfa tutan önce Arap Alfabesiyle her harften gazeller ihtiva eden bu *Divançe,* daha sonra bazı *tahmislerle* devam eder. İlkönce *Mevlâna'nın iki gazelinin tahmisi yer alır.* Sonra *Hafiz Şirazî* (vefatı 1390)'den 1, *Molla Camî*'den 4, *I. Sultan Selim*'den *(saltanatı* 1512 - 1520) 1, *Feyzî-i Hindî* (1547 - 1595) 'den 1, *Şifâî*'den 1, *Urfî* (1555 - 1591) den 1, *Saib* (1603 - 1670)'ten 3, *Kelim* (vefatı 1652)'den 1, *Nazirî* (vefatı 1612) 'den 1, *Şevket* (vefatı 1695)'ten 1, nihayet *Meylî, Garibi* ve *Talib*'den de birer olmak üzere *«20» adet tahmis Divançesini süsler.* Bu küçük eser Nâbî'nin Farsçaya hakkıyle hâkim olduğunu, bu dilde çok rahat şiir yazabildiğini, bu dilin en büyük şairlerini güçlük çekmeden tahmisi başardığını ispata fazlasiyle yeterlidir.

HAYRÂBAD, Nâbî'nin eserleri bölümüne başlarken onun üç manzum eseri üzerinde biraz etraflıca durmak, diğerlerine de şöylece temas edip geçmek niyetinde olduğumuzu sezdirmiştik. Gerçekten onun en önemli ve edebiyat tarihimizde kişiliğini en çok hissettiren eserleri manzum olanlardan *Türkçe Divan*'ı ile *Hayriyesi* olup biz bunlara konusunun özelliği bakımından —bir ölçüde— *Hadîs-i Erbaîn Tercümesini* de katar gibi olduk. Şimdi, az önce, kısaca sözünü edip nicelik yönünden *Farsça Divan*'ına temas edince geriye manzum olarak *Hayrâbad* ve *Sûr-nâme* kalmış oldu. Onları da süratle gözden geçirecek ve diğerleri —ki mensurdurlar— üzerinde fazla durmamağa gayret edeceğiz.

Hayrâbad, konu bakımından —tabiatiyle farklı tarafları çokça olmak üzere— eskiden gelen bir gelenekle de ilgilidir. Merak uyandıran, hareketli taraflariyle de canlılığını, sabırla okuyup anlamağa çalışanlar için, koruyabilen biraz karışık bir uzun hikâye karakterindedir, denebilir. Aslında dört bölümlü hikâyenin ilk kısmının *Feridüddin Attar*'ın *İlâhî-nâmesinden* mülhem olduğu malûmdur. Oradaki *Fahr-i Cürcan ve Padişahın Kölesi* ile irtibatlı olduğu anlaşılmaktadır. Ancak *Attar'daki küçük ve hayalî masalımsı hikâyelerden haylı farklı* olduğunu da vurgulamak gerekir. *Nâbî'nin Hayrâbad'ı uzun, büyük, bazı kısımları mümkün, bazı kısımları gerçekleşmesi imkânsız, ama eski zevkimize vâkıf, eski gerçek üstü maceralara hevesli kimseler için merak uyandırıcı niteliktedir.*

Bu mesnevî tarzındaki eser 1117/1705'te *Halep*'te yazılmıştır. Vezni : *Mef'ûlü/Mefâ'ilün/Fa'ûlün*'dür. Tasavvufî neşve ve remizlere başvurmadan çok, merak ve ilgi ile izlenebilecek, sonu da bu kabil mesnevilerdeki gibi hicran ve mahrumiyetle bitmeyip kavuşma ve başarı ile

noktalanan *Hayrâbad,* türünde dikkat çekebilen, gerçekle hayalin kucaklaşabildiği bir kitaptır demekte sakınca yoktur. Olayların renkliliği, zenginliği ona Eski Edebiyatımızda ve özellikle mesneviler arasında bir mevki kazandırmıştır. Gerçi *Şeyh Galip, Hüsn ü Aşk*'ın *«Der Beyân-i Sebeb-i Te'lîf»* bahsinde kendisine gelinceye kadar hemen hiç bir şairimizin ve tezkirecinin eleştirmediği *Nâbî'yi ve bu eserini bir az çekiştirmektedir.* Fakat haklı olduğunu söylemek kolay değildir. Belki de : o müstesnâ eserine bir telif sebebi bulmak için, kendinden önce ona bir bakıma bir az müşabeheti olan değerli bir şairin göz nuru ve alın teri ile işlenmiş his ve hayal ağacının meyvasına dokunmağı yararlı saymıştır.

***

SUR - NÂME. Bilindiği gibi 1086/1675 tarihinde *Edirne'de Sultan IV. Mehmed* (1648 - 1687) şehzadeleri *Mustafa* (Sonraları *II. Mustafa,* 1695 - 1703) ile *Ahmed* (Sonraları *III. Ahmed,* 1703 - 1730)'i muhteşem törenlerle *sünnet* ettirmişti. *Nâbî*'nin bu *sünnet* düğünü hakkında bir eser vücude getirdiği açıklıkla bilinmiyordu. *Agah Sırrı Levend*'in *Nâbî'nin Surnâmesi* adı ile yayınladığı (İstanbul, 1944) mesnevînin ona aidiyeti de tam kesinlik kazanamamıştı. Çünkü *Nâbî'nin bu tarihte Edirne*'de ve bu görkemli *Sünnet Düğününde hazır bulunduğuna* dair elde belge yoktu. Bizim bulup yayınladığımız ve aynı tarihte *Nâbî'nin Edirne*'de hazır olup *«Ordu-yi Hümayunla İstanbul'a döndüğünü»* kendi *el yazısı, mührü ve imzasiyle* kanıtlayan bir belge *(Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi,* İstanbul, II. C., 1948) tereddütleri bertaraf etmeğe yetmiştir.

Eserin asıl adı : *«Vakaayi'-i Hitân-i Şehzâdegân-i Hazret-i Sultan Muhammed-i Gâzî»*'dir. Mesnevî nazım şekliy-

le ve *Fa'ilâtün/Fa'ilâtün/Fa'ilün* vezniyle kaleme alınan bu risale : 587 beyitten ibarettir. Burada tam 15 gün süren haşmetli düğünün hemen her gününde ki eğlencelerle ziyafetler, sunulan hediyeler ve bu vesile ile yapılan ihsanlar anlatılmakta, sonunda da at yarışları hikâye edilmektedir.... Bu arada tarihî, içtimaî, günlük hayat bakımlarından dikkate değer bazı kayıtların da varlığına işaret olunabilir. Klasik Edebiyatımızda evlenme ve sünnet düğünleri için yazılan *Sur-nâmeler arasında Nâbî'nin bu risalesinin* de yayınlanması bu edebî türün zenginliğine yeni bir misal olarak telâkki edilebilir. Şüphesiz şairin oldukça gençlik devri mahsulü olan (henüz 33 yaşlarındayken) bu eserini : *Türkçe Divanı* veya *Hayriye*'siyle mukayese etmek doğru olmaz. Fakat yine de gittikçe güçlenen, istikbal vaadeden ve rahat yazabilen bir şairle karşı karşıya olduğumuzu hissettiren bir risale olduğunu söyleyebiliriz.

MENSUR ESERLERİ. Daha yukarılarda da söylediğimiz gibi Nâbî'nin nesirle yazılmış dört eserine yalnız şöylece değinmekle iktifa edeceğiz. Bunlar da : *Fetih-nâme-i Kameniçe, Tuhfetü'l-Haremeyn, Zeyl-i Siyer-i Veysî ve Münşeâttan* oluşmuştur.

Fetih-nâme-i Kameniçe : 1082/1671 tarihinde *Lehistan* üzerine yapılan Seferle ilgili olup bu kale 3 Cemaziyülevvel 1083/27 Ağustos 1672 tarihinde teslim olurken bizzat *IV. Mehmed* hazır bulunmuş ve *Nâbî* de *Musahip Mustafa Paşa*'nın buyruğu ile bu gazanâmeyi yazmıştır. Eserde yer yer manzum parçalar da mevcut olup *Tarih-i Kameniçe* adı altında basılmıştır (İstanbul, 1281).

Tuhfetü'l-Haremeyn : Şairin 1089/1678'de hac farizasını edadan beş yıl sonra (1094/1683) yazdığı, bir nevi,

seyahatname niteliğindedir. Bu eşerde de manzum parçalar vardır. Haylı ağır sayılabilecek bir uslûpla kaleme alınmıştır. 1265'te İstanbul'da basılmıştır.

Zyl-i Siyer-i Veysî : Nesir üstadlarından *Veysî* (vefatı 1628)'nin *Hz. Peygamber*'in *Bedr Gazasına* kadar olan hayatını içine alan eserine zeyil niteliğinde olup *Mekke-i* Mükerreme fethinde sona erer. Uslûbu bir haylı külfetlidir. Nazmı oldukça sade olan şairin nesri sanatkârane ve ağırcadır. Eser Bulak'ta 1248'de basılmıştır.

Münşeât : Nâbî'nin bir çok mektuplarını kapsayan ve günümüze kadar da ciddî olarak incelendiğini söyleyemeyeceğimiz fakat bazı bakımlardan önemli bir nesir örneğidir. Bir çok İstanbul Kütüphanesinde nüshalarına tesadüf edilir. Uslûp itibariyle, genel olarak, seci'li, edebî sanatlara haylı yer verilen nesir örnekleri arasında yer alabilir. Bu mektuplar üzerinde çalışılırsa çağının sosyal, kültürel, hattâ bir açıdan siyasî hayatı için yararlı bilgilerin elde edilmesi mümkündür.

SANATI VE ŞAHSİYETİ

Yusuf Nâbî, XVII. Yüzyıl Türk Edebiyatında *Ömer Nef'î* ile birlikte çağın en büyük, sanatta en usta ve kişilikleri bakımından da kendilerine en güvenli şairleridir. Onun sanatını ve şahsiyetini ele alabilmek için, kısaca da olsa, devrinin tarihî portresini şöylece bir gözden geçirmek faydalı olacaktır. Şairimiz Osmanlı İmparatorlarından tam altısının saltanat dönemlerini idrak etmiştir. *IV. Murad*'ın vefatından sonra (1640) geçen üç çeyrek asırlık zamanın manzarası, gerçekten, iç açıcı olmak şöyle dursun, bir haylı üzüntülü ve ibret verici olaylarla doludur. İki Valide sultanın (saltanat nâibeleri *Kösem* ve *Turhan)* devlet idaresine karışarak türlü entrikalara se-

hep olmaları ve etrafındakileri ya kendilerine bağlayarak, yahut hattâ onların nüfuz ve tesiri altında kalarak hareket etmeleri ve devleti de beceriksizce yönetmeye kalkışmaları kargaşaya ön planda yol açmıştır. Ayrıca Yeniçerilerin baş ve kazan kaldırışları, taşrada Celâlî isyanları, devlet ricalına çöken kıtlık, İstanbul'da meydana gelen ayaklanmalar bu hazin tablonun bir başka yönden görünüşünü oluşturmuştur. Başta hükümdarlar ve saray halkı, sonra da âlimler, vezirler, nüfuz sahibi kişiler de hep kendi rahatları peşinde koşmuşlar, zevklerinden fedâkârlık etmeği akıllarına bile getirmez görünmüşlerdir. Bu yetmezmiş gibi dış düşmanlarla devamlı savaş, yahut anlaşmazlık, kalelerin el değiştirmesi, askerde düzen bozukluğunun artması ve bir çok defa da yenilgiye uğramak ülkede huzur bırakmıyordu.

Padişahlar saltanatlarından emin değillerdi. Ya hal' ediliyorlar, yahut ta tahtlarında pek az müddet oturmak nasibine eriyorlardı. *I. İbrahim* (1640 - 48) önce hal'edilmiş, sonra da boğdurulmuştu. *IV. Mehmed* (1648 - 1687) tahtından indirilmiştir. *II. Süleyman* (1687 - 1691) ve *II. Ahmed* (1691 - 1695)'in hükümdarlık süreleri, dörder yıl gibi, pek kısa bir zamana münhasır kalmıştır. *II. Mustafa* (1695 - 1703) ile *III. Ahmed* (1703 - 1730)'in sonu da tahtlarını kaybetmekten başka bir şey olmamıştır. Vezirlerin bir çoğunun azli ve sürgüne gönderilmesi ile iktifa edilmemiş, hayatlarına da son verilmiştir.... Menkûp olmak, malı mülkü musadere edilmek günlük işler arasına girivermiştir. Geceleri çapulcuların şerrine uğramak ta âdeta olagan durumlar arasına, bazan, girer gibi olmuştur.

Anadolu'nun durumu da hiç iyi değildi. Halâ *Celâlî isyanları* yer yer patlak veriyor, *Haydaroğlu, Katırcıoğlu, İbşir Ağa, Hasan Ağa* gibi belâlılar halkı soyuyor, devleti

uğraştırıyordu. Bir kararsızlık ve belirsizliğin almış yürümüş olduğu bir devirde sadece *Köprülü Mehmed Paşa* ve aynı aileden kendisini izleyenlerle *Damat İbrahîm Paşa*'nın sadrazamlığı yıllarında nisbî bir sükûn ve huzur doğar gibi olmuşsa da sürekliliğini koruyamamıştır. Halkın ve idarecilerin böyle huzursuz ve kararsız olduğu bir dönemde siyasî ve sosyal manzara ile paralel denebilecek bir biçimde edebiyat ve kültürde de bir gerileme olmasa bile —istisnalar dışında— bir durgunluk, yahut daha doğrusu şair ve sözde bilgin çokluğuna rağmen gerçek sanat ve kültür adamları eksikliği kendini göstermiştir. Sosyal hayatın, özellikle saray israfları ve savaşlar yüzünden bir hayli düzensizlik içinde bulunduğu, malî sıkıntıların devlet bütçesini —bir ölçüde— alt üst eder gibi olduğu bir zamanda *Nâbî* gibi bir şiir dehasının sanatında ve kişiliğinde bunun elbette izleri görülecekti.

Bir kere *Nâbî*'nin kusursuz bir sanatçı olmasında yetiştiği çevrenin, aldığı terbiyenin, öğrendiği Doğu İslâm dillerinden kazandıklarının ve kendini yetiştirmek için —anlaşıldığına göre— çok geniş ufuklara ulaşan kültürünün açık etkisini düşünmemek hatalı olacaktır. Onun Farsçayı, Türk Edebiyatında emsalı kolayca tesbit edilemeyecek derecede diğer Farsça yazabilen şairler kadar, hattâ onlardan üstün olarak hatasız şekilde o dilde —mümkün olan güzelik ve fesahatte— tasarrufa muktedir olduğu: *nefis gazeller*, imrendirecek derecede *güzel tahmisler* kaleme almasiyle sâbittir. Arapçayı da çok iyi bildiği sadece çeyrek asır çoğunluğu o zamanlarda da Arapça konuşanların yaşadığı *Halep'te kalmasiyle* değil, eserlerindeki Arapça kelime ve terkiplere hâkimiyeti, bazı Arapça beyitler yazması, oğluna Arapça —hem de uslûp bakımından haylı ağır— eserleri okumağı tavsiye eylemesi ve benzeri özelliklerle apaçıktır.

Nâbî'nin yaşadığı çağda şairden çok müteşair (şairlik taslayan) kimselerin bolluğu göze çarpar. Bu sebepledir ki *Sâbit* (vefatı 1712):

Kaldırım taşları altında birer şair var

demekten kendini alamamıştır. Bu bolluk *Sâlim* ve *Safayî Tezkireleri* ile diğer bazı tezkire ve tarihlerde, biyografik kaynaklarda, ilk bakışta, göze çarpar. Fakat bir kaç gerçek şiir üstadı dışında diğer bir çoğunun ancak nâzım olduğunu, vezin ve kafiye bilmekle beraber şiir soluğundan yoksun denecek derecede zayıf olduklarını, sadece teknik bilgilerle yetinmenin —eğer istidat ve sanatı besleyen çevre yeterli değilse— insanı arzu ettiği aşamaya yükseltemeyeceğini kabul etmek gerekir. Gerçi *Nâbî* daha ilk gençlik çağında iken bir *Nailî* (vefatı 1666), yaşlılık yıllarında da bir *Nedim* (1680?-1730) Klasik Türk şiirinde parlayan birer yıldız olmuşlardır. Fakat elbette bu gibi istisnalarla hüküm vermek doğru olur denemez. Demek isteriz ki her zaman hareket, bereket anlamına gelmez. Alay alay şiir heveslilerinin hep birbirine benzemeleri, mazmun, mefhum, edebî sanat telâkkilerinde göze çarpacak bir ilerleme gösterememeleri, bir uslûp özelliğine sahip görünmemeleri, hep aynı efsanelerden, aynı menkıbelerden yararlanmaları, konularında da bir renklilikten yoksun olmaları karşısında *Nâbî'nin sanatkârlığına ayrı bir gözle bakmamızı icap ettirir.*

Şairimizin evvelâ dile hâkimiyeti, tefekküre verdiği önem, mesnevilerindeki konu değişikliği, akıcı uslûbu, mümkün mertebe ağdalı tamlama ve terimlerden sakınması, rahat ifadesi, çağının bazı olaylarını kolayca ve gerçeğe yakın bir biçimde eleştirmesi ve daha bunlara benzer bir çok sorundaki ayrıcalı ve başarılı hareketi, ona, sanatı ve şahsiyeti açısından ayrı ve üstün bir değer vermemizi gerektirmektedir.

Nâbî'nin yaşadığı XVII. yüzyılın ikinci yarısında eski şiir coşkunluğu yerini, daha çok, taklit ve tanzir gibi, birbirinden veya daha eskilerden bir şeyler alıp değiştirmek, yahut yapılmış olanlara benzeterek bir şeyler yazmakla yetinen nazımseverliğe bırakmış gibiydi. *Nâbî'nin bir üstünlüğü de* böyle bir muhitte *«ekmeli şuarâ-yi Rum»* sıfatını kazanabilmiş olmasındadır.

Gerçi *Kanunî Sultan Süleyman* (1520 - 1566) devrinin *Fuzulî, Hayalî* ve *Bakî*'sini, yahut *IV. Sultan Murad* (1623 - 1640) saltanat yıllarının *Nef'î ve Şeyhü'l-İslâm Yahya*'sını : Avcılıktan başka bir şey yapmaz gibi yaşıyan *IV. Mehmed* (1648 - 1687) ile onun halefleri olan *II. Süleyman, II. Ahmed, II. Mustafa* gibi silik padişahların (her üçünün saltanatı toplam olarak ancak 16 yıl kadar tutar) birbirini izleyen kısa süreli padişahlık döneminde aramak boşuna zahmete girmek anlamına da gelebilir. Bazılarının *Divan Edebiyatı* terimi ile isimlendirdikleri *Klasik Edebiyatımızın hayatla bağlılığı bulunmadığı,* tamamiyle soyut bir edebiyat olduğu hususundaki hatalı telâkkilerine ve bu alanın devrin siyasî ve sosyal çalkantıları, yükseliş veya çöküntülerle ilgisi bulunmadığı yolundaki ciddî araştırmalara dayandığı şüpheli görüşleri elbette bizi bağlamaz. Bizim görüşümüz ve incelemelerimizin yarım yüzyılda bize kazandırdıklarına dayanarak diyebiliriz ki —görünüşteki soyutluğa, dünya ve hayat telâkkilerindeki birlik ve bütünlüğe rağmen— Eski Edebiyatımızın siyasî, sosyal, kültürel ve hattâ ekonomik değişmeler ve gelişmelerle oldukça yakın ilgisi vardır. Ancak bu edebiyatı hakkıyle kavramak, onda derinleşmek kaydiyle denebilir ki : sanatların, güç ifadelerin, uzak çağrışımların altında yazarların çağlarının hayatı, olayların etkisi, psiko-

lojilerindeki dalgalanmaların akisleri yatmaktadır. İnsan ne kadar kendinden kurtulmak ve iç âleminden uzaklaşmak, yahut vukua gelen her türlü değişme ve çalkalanmadan korunmak istese elinde değildir. Sadece bazı şeyleri bilincinin altında gizli tutar gibi olabilir belki. Ama gören bir göz, düşünen bir beyin, tükenmez bir sabır, devamlı bir araştırma en gizli istiareler altında bile bazı gerçeklerin parıltılarını sezebilir, bulup açığa kavuşturabilir.

Bütün bu söylediklerimizden amacımız şudur : *Nâbî* başta olmak üzere bir çok şairimizin hayatla, olaylarla sanki ilgisi yokmuş gibi eser verdiklerini sananların doğru görüş sahibi olmadıklarını göstermektir. Belki çok soyut, çok şekilci, çok boş ve tamamiyle hayalperest olan bir kaç kişide günlük yaşamanın izlenimlerini arayıp bulmak yorucu olabilir. Ama bunu bir kural şeklinde ileri sürmek doğru olmaz. *Nâbî,* bağlı olduğu edebiyatın kuralları çerçevesinde ve onun hayat felsefesine aykırı gelmeyecek şekilde eserlerinde realiteyi de görüp ifadelendirmiş, edebî sanatlar ve bazan uzakça çağrışımlar gölgesinde günün olaylarını, çağının haksızlıklarını, huzursuzluklarını dile getirmiş, ancak bunları ifade ederken isyankâr ve ümitsiz bir insan olarak görünmemiş, aksine mütevekkil, kanaatkâr, mala - mülke fazla bağlanmamış olmayı tercih eden bir sanatçı hüviyetile olgun ve dolgun bir kişiliğin sembolu olmuştur.

Nâbî'nin yaşadığı yıllarda durumu gören, kötülüklerin, zorbalıkların karşısında kalındığında bunlara karşı gelmek gücünde olmayan, fakat hakkı, doğruyu, güzeli arzulayan aklı başında bir çok insan ya tasavvufa, ya hikmete, yahut bunlara benzer diğer dinî inanış ve görüşlere yapışmağı selâmet yolu saymışlardır. Böylece daha sakin, itidallı, hattâ bazan lâkayd bir dünya ve hayat görüşü ile

kendilerini teselli ve tatmin etmeğe özeniyorlardı. *«Bu fâni, bu boş ,bu göz açıp yumuncaya kadar gelip geçen dünyanın»* huzursuzluk ve kararsızlıkları karşısında vekarlı, minnetsiz yaşamağı yeğ buluyorlardı. Durum böyle olunca hakîmâne fikirlerin, tevekkülün, kimseye minnet etmeden yaşamak arzusunun insanı : bir manevî mutluluğun yahut lâkaydlığın ufuklarına götürecek his ve hayal âlemine teslim olmak âdetâ bir zevk oluyordu sanırız. Belki *Nâbî*, meşhur *Muhammes-i Mütekerrir*'inde :

Bu gülistanda benimçün ne gül ne şebnem var
Bu çarsûda ne dâd u sited ne dirhem var
Ne kudret ü ne tasarruf ne bîş ü ne kem var
Ne kuvvet ü ne teayyün ne zahm u merhem var
Bu kârhânede bilsem neyim benim nem var

mısralariyle başlayıp bir taraftan adetâ karamsarlığı dile getirirken, öte yandan ilâhî kadere teslimiyeti, itâatı, nasîbe rızayı ve insanın güçsüzlüğünü terennüm etmesi bu sebepledir. Şu beşlik yeterince anlamlıdır :

Sabahı şâm u şeb-i tîreyi nehar edemem
Havayı âteş u âb âbı hâksâr edemem
Sipihri sâkin u kühsârı bî-karar edemem
Hazanı kendi muradımca nev-bahar edemem
Bu kârhânede bilsem neyim benim nem var

Onun iç âlemindeki kendine güven, kimseye yüz suyu dökmemek ve sadece *Allah* (C.C.) dergahından başka bir yere başeğmemek hususundaki temayülü —31. sayfada naklettiğimiz— şu *mısralarından* pek güzel anlaşılmaktadır :

Biz râh-i emelde cüst u cû etmemişiz
Bir kimseye sarf-i âb-i rû etmemişiz
Bir dergehe kendi dergehinden gayrı
Allah bilir ki serfrû etmemişiz

Nâbî, tabiatiyle, kasidelerinde hem konuları, hem arzedildikleri zatlardan görülmek arzu edilen takdir ve iltifat, hem de eskidenberi devam edegelen gelenek dolayısiyle kendi temayüllerini, gönlünde yatan arslanın istiğnasını rahatça dile getiremezdi. Bunu ancak *gazellerinde, rübâîlerinde, kıt'alarında* bulabilmekteyiz. Onun kimseye minnet etmek istemediğini ve minnet edilerek yapılacak bir iyiliğin, ihsanın hiç değeri olmayacağını şu beyit kadar veciz olarak ifade edebilecek iki mısra daha bulmak kolay değildir :

Câmı kef-i sâkîde şikest olması yekdir
Ol bâde ki keyfiyyet-i minnet var içinde

O, kendi şiirinin üstünlüğüne inanıyordu. Bunu değişik gazellerinde de ihsas etmekten geri kalmamıştır. Yalnızca bir misal olarak bir gazelinin *makta'* beytini iktibas edeceğiz :

Şi'rinle şi'r-i diğeri Nâbî ne anlasın
Sâde su içmeyen sükkerîn şerbet üstüne

Denebilir ki *Nâbî*, çağının huzursuzluk ve kararsızlıkları, hükümet yönetiminden başlayarak çeşitli meslek erbabı arasında yaygınlaşan zulum, hile, yalan, rüşvet, mal ve menala aşırı rağbet, riyakârlık, her işte menfaata bağlılık gibi kötü huyların toplumu kemirmesi karşısında : fikir ve hikmetin kanatları gölgesinde —manen olsun— rahat ve dagdagasız yaşamak iç arzusuyla dolu bir şahsiyettir. Şiirlerinde : bazan eleştirilerde bulunup ferahlamak, bazan şikâyetlerle gönlündekileri etrafında bulunanlara duyurmak, bazan tevekkülle olayları göğüslemek, bazan hikmetle yoğrulmuş düşünce ve görüşlerle olanlara ibretle bakmak ve nihayet bazan da insanın aslında güçsüz ve zaif bir mahlûk olduğunun derin hassasiyeti ve aczi içinde teslimiyetle hafif bir isyan arasında

gidip gelmek —hemen hemen— göze çarpan özelliklerin ön safında yer almaktadır. Bununla beraber bu önemli davranış biçiminin sadece ona mahsus olduğunu söylemek istemeyiz. Gerek bu gibi hususlarda, gerekse başka meselelerde onun da —az çok— etkisinde kaldığı, yahut eserlerini okuyup beğendiği için aynı temleri işlediği şahsiyetler vardır. Şüphesiz bunu bir taklit gibi görmek hatalı olur. Fakat ya tevarüt, yahut aynı duygusallık neticesi, belki de bir başka büyük şiir dehasında imrenilen bazı görüş ve düşüncelerin benimsenmesinden dolayı benzer ifadeler, birbirine yakın konuların işlenmesi, aynı edebî sanatlar, remizler, mefhumlar, buluşlar ve hikmetli açıklamalar dikkat çekebilir. Ancak bu gibi sorunlar karşısında bir şairi, bir mütefekkiri —eski edebiyata vâkıf insanlar— müsamaha ile karşılamanın gerekliliğine inanırlar. Zira dünya ve hayat görüşlerinin, genellikle kaynağını dinden aldığını, yüzyıllarca devamedegelmiş geleneklerin tesirinde kalmanın tabiî olduğunu bilerek incelemelere girişenler : sadece konulardaki benzerliğe, şekillerdeki müşterekliğe, sanatlardaki yakınlığa aldanarak karşılıklı olarak görülegelen tesir ve aksi tesirlere aldanıp hüküm vermekte acele etmezler. Bunları göz önünde tutmakla beraber yazarın asıl sanat gücüne, dil ve uslûp özelliğine, aynı mazmun ve mefhumlara, mecazlara renklilik ve canlılık verebilme yeteneğine, olaylar karşısındaki davranışlarda başkalarından —açık veya gizli olsun— gösterilen farklılığa ve nihayet duygu, düşünce ve hayal dünyasının zenginliğine ve bütün bunlardan fazla olarak okuyucu üzerindeki olumlu tesire, onda yüksek ve yoğun bir ilgi ve zevki devam ettirebilmesine de itina etmeği görev sayarlar. Böyle hareket edilirse ancak bir sanatkârın, sanatı ve şahsiyeti hakkında, o da doğruya oldukça yakın, kanaatlara varmak mümkün olabilir.

Nâbî'nin bir ölçüde de olsa, etkisinde kaldığı şiir dehaları arasında ençok Farsça yazan büyük şahsiyetlerden evvelâ Farsça «*Gazaliyat Divançesi*»nde *gazellerini tahmis ettiği zatları* hatırlamak yerinde olacaktır. Bunlar daha önceleri de isimleri bahis konusu olan : *Mevlânâ Celâleddin Rumî* (1207 - 1273), *Molla Camî* (1414 - 1492), *Yavuz Sultan Selim* (Hayatı 1467 - 1520, Saltanatı 1512 - 1520), *Feyzî-i Hindî* (1547 - 1595), *Urfî-i Şirâzî* (1555 - 1591), *Sâib-i Tebrizî* (1603 - 1670), *Kelîm-i Hemedânî* (vefatı 1652), *Nazîrî-i Nişabûrî* (vefatı 1612), *Şevket-i Buharî* (vefatı 1695), *Talib-i Âmülî* (vefatı 1626) gibi ilk baştakiler klasik, fakat onları izleyen büyük çoğunluğu *Sebk-i Hindî* diye anılan *Hind Uslûbu* ile şiirler yazmış, tanınmış ve nüfuz sahibi olmuş şahsiyetlerdir. Bilindiği üzere bu uslûp şairlerinin çoğu Hindi olup soy ve doğum yerleri bakımından İranlıdırlar. Fakat sonradan *Hindistan*'da sanat erbabına gösterilen sıcak ilgi ve korunmaya imrenmişler oraya giderek yeni bir uslûbun XVI - XVIII. yüzyıllarda o bölgelerden İslâm âlemine yayılmasına yol açmışlardır. Bu üslûpta hayal genişlik ve enginliğine, çağrışımların bir az çapraşık olmasına, mecazlara, sembollere, lafzdan çok anlama önem verilmesine özen gösterilir. İşte bizde de *Nef'î, Nâilî* gibi XVII. yüzyılın ilk yarısı şairlerinden başlayarak *Nâbî, Nedim* ve *Şeyh Galip*'te kemalini bulan bu üslûp, yukarda adı geçenler arasında en fazla başta *Saip* olmak üzere : *Urfî, Feyzî, Şevket* gibi aslan İranlı, ancak şöhretleri daha çok *Hindistan*'dan başka ülkelere ve bu arada daha çok *Türkiye*'ye yayılmış olanların etkisiyle revaç bulmuştur denebilir. Bununla beraber *Osmanlı Edebiyatının*, bazı bakımlardan ve bu arada *Sebk-i Hindî* açısından da taklitçi olduğunu sanmak hataya düşmek olur. Gerçekte bir etkilenme elbette söz konusu olabilir. Fakat bunun derecesi ve niteliği hususunda mübalagaya varmamak, dozunu kaçırmamak icabeder. Kendi

şairlerimiz, iyice dikkat edilirse, millî ve toplumsal özelliklerimizi, ifade tarzımızdaki bize has incelikleri, kendi hayal ufkumuzun farklı renklerini, kendi hassasiyetimizden doğma duyarlığımızı korumasını bilmişlerdir.

Nâbî'nin eserleri incelenirken Farsça yazan şairler arasında kimin nazara alınmağa değer tesiri olduğu üzerinde durulacak olursa : başta *Saib*'i hatırlamak doğru olacaktır. *Saib*, gerçekten *Sebk-i Hindî*'nin *Osmanlı İmparatorluğunda* —hattâ bir bakıma— *Hindistan* ve *İran*'da olduğu kadar, bazan da oralarda olduğundan da âdetâ daha çok tanınmış, sevilmiştir, denebilir. Esasen *Türkçe* bir *Divan* sahibi de olması ve soyca da *Azerî* bir aileden neşet etmiş bulunması da onun Türk şiir âleminde mümtaz bir mevkie sahip olmasında rol oynamış olabilir. Yine bu şairin *Ferruhî* (vefatı 1037), *Unsurî* (vefatı 1039), *Minûçihrî* (vefatı 1040) gibi birbirinin çağdaşı olan şairlerle başlayıp *Feridüddin Attar* (1119 - 1193) ve *Mevlânâ* (1207 - 1273)'da gelişip serpilen, sonra da *Abdurrahman Camî* (1414 - 1493)'de son büyük temsilcisini idrak eden *Klasik İran Şiirinin* niteliklerine vâkıf olması da : Türk şairlerinin özellikle *Mevlânâ* ve *Molla Cami*'ye olan takdir ve hayranlıkları dolayısiyle arada köprü kurulmasında, muhtemelen, tesir etmiş olabilir. Ama en çok onun şiirlerindeki hassas, bir az kırgın ve karamsar ruh; insanı faziletli ve takvaya eğilimli olmağa çağıran didaktik ifade; riyadan, kötülüklerden arınmağa heveslendiren üslûp; nihayet samimî duyarlıklı, engin bir aşk; tasavvufa, tevekküle, tevazua açık bir kalp : öyle sanırım ki *Yusuf Nâbî*'nin ona derin takdirlerine yol açan ve ondan esinlenmesini teşvik eden başlıca sebeplerdendir. *Nâbî*'nin eserlerinde de başka özelliklerle beraber *Saib*'deki bu güzel ve ahlâkî nasihatleri, bu bazan karamsarlığa kaçan ruh sıkıntılarını, bu kötülükler karşısında —arasıra da

susar gibi görünmekle beraber— yeri ve sırası geldikçe haklı şikâyet ve yakınmaları, inkisarları görmekteyiz. Ancak hiç bir zaman bu bir taklit düzeyine düşmemekte ve şairimiz daima kişiliğini koruyabilmektedir.

Nâbî, kendi zamanına kadar klasik edebiyatımızda yeterince işlenmemiş, hayatı, haksızlıkları, ıstırapları, sakatlıkları —en güzel yazı Türkçesiyle— dile getirmesini bilmiş ve başarmış şairimizdir. *Saib*'den biraz uzunca söz etmemizin sebebi, bir az da, hikmetli mısralar, tefekkürle güzelleşen beyitler, çağın huzursuzluklarını —bir tül perde arkasındaymış gibi de olsa— hissettirme açısından dikkatı çeken *gazeller* terennüm etmesinde bu büyük *Sebk-i Hindî* üstadına benzer tarafların onda da kuvvetle bulunması ve onun tesirinin —aşırı derecede olmamakla beraber— varlığının sezilmesidir, denebilir. Bir de *Saib*'te *darb-ı mesel* dediğimiz *atalar sözü* niteliğindeki söz söyleme sanatının *Nâbî*'de göze çarpmasını da buna ekleyebiliriz. *Nâbî*, bu hususta *Divan*'ının *«Metâli'-i müfredat»* —ki *Mukattaât* bölümünün sonlarındadır—'ındaki bir beyitte şöyle demekle şiirde *ata sözü iradının hoş olduğunu*, ancak asıl hünerin : *insanın* kendisinden sonraya kalacak ve *atalar sözü niteliği kazanacak* değerde söz söyleyebilmek olduğunu güzelce belirtmektedir :

Sözde darbü'l-mesel irâdına söz yok ammâ
Söz odur âleme senden kala bir darb-i mesel

Gerçekten halkımız arasında ve özellikle *Anadolu*'da hâlâ çok güzel konuşan kimseler için *«Nâbî gibi söylüyor»* deyimi yaşamaktadır. Eski edebiyatımıza azıcık vukuf kesbetmiş zatlardan da *Nâbî'nin âdeta atalar sözü niteliği kazanır* gibi sayabileceğimiz bir hayli beytini dinlemek mümkündür. Buraya sadece her hangi bir kriteryume vurmadan arasıra aydın ve kültürlü dostlarımızdan işiti-

verdiğimiz bu kategoriye girebilecek bir kaç beyti aktarmakla yetineceğiz :

Ebnâ-yi dehr her hünere âferin verir
Yâ Rab bu âferin ne tükenmez hazînedir

Hudâ bizi tutalım sana zîr-dest etmiş
Zaman olur ki senin de felâketin görürüz

Ne kadar saf-be-saf olursa da erbâb-i kemal
Yine sadra geçecek hak bu ki sultânımdır

Ağyâra meyl eder ağyar neylesin
Gül çekmeyince dâmenini hâr neylesin

Suhan-i bîhûdeden hoş gelir âvâz-i horos
Bâri ma'nâsını bilmezse de hengâmı bilir

Hiç sorma kim tabîbin elinden neler çeker
Ammâ beyâna hasta-i aşkın mecâlı yok

Künc-i ferâğın anlamayanlar safâsını
Devlet komuşlar adını gavga-yi âlemin

Nâbî'nin mizacı, lirizmden fazla, kendisine gelinceye kadar oldukça bâkir kalmış denebilecek olan fikir ve hikmete daha müsait olduğu için olmalıdır ki şiirlerinde genellikle hep olaylara ibret gözü ile bakış, bir nevi nasihata yöneliş, olup bitenleri kendine göre değerlendirme hâkimdir. Onda evrenin sırlarına akıl erdirememenin, zaman zaman, hayret ve hayranlığını sezebiliriz. İslâmî inanış çerçevesinden ayrılmadan, kaza ve kadere de karşı konulamayacağını bilerek bazı sorunlara tesadüf ediyor ve bunların er veya geç mükâfat veya cezalarının görüleceği kanaatının tezahürlerini mısralara işlenmiş buluyoruz. O, insanı ve özellikle kendi devrinin huzursuz, menfaate bağlı, endişelerini yenmekte güçlük çeken, bazan da başkalarına zarar vermekte pervasız davranan so-

rumsuz yöneticilerini, mütegallibesini, eline fırsat geçirenini, mevki ve makamının yetkilerini kötüye kullananı eleştirmekten çekinmemiş, şahıs adı zikretmemiş olmakla beraber, bazı karinelerle hiç olmazsa bilinen olaylar dolayısiyle bir kısım muhatabını sezmemize de imkân vermiştir.

Nâbî'de bazan ilk zamanların mütesavvıflarını da hatırlatan tevekkül ve teslimiyet ifade eden, âciz ve acul olan insanın çırpınmalarının bir sonuç veremeyeceğine inanarak kendini kederin ve kaderin avucuna bırakmış gözüken bir karakterin belirtilerini de müşahede eder gibi oluruz. Yalnız arada bazı farklara dikkat etmenin gereğine de parmak basmak icabeder. Bizim ilk mütesavvıflarımız, daha çok, muhitlerinin kargaşası içinde kendilerine bir huzur köşesi arayarak tasavvufta aradıklarını bulmuşlardır. Bir çok hükümetlerin, devletlerin tarihten silindiği, yenilerinin doğup battığı, siyasî ve sosyal güvenin azaldığı, ekonomik sıkıntıların halkı bizar ettiği dönemlerde *tasavvuf* ve onun prensiplerini yayan *tarikatlar : ruhlara hikmeti, sonu ölümle sınırlı bu dünya hayatının boşluğunu, tasavvufun iç dünyasında var olduğuna inanılan saadeti, sükûneti telkin ediyor ve oldukça geniş halk tabakalarını da kendisine, tartışmasız, bağlıyordu. Nâbî'de, arasıra hissedilen tasavvuf neşvesi, yahut dünya mal ve mülkünün, mevki ve makam gailesinin boşluğu, bir güvensizlik, bir bunalım ve kendinden vaz geçmek anlamına gelmez.* Aksine *Nâbî*'nin tabiiyetinde olduğu *Osmanlı İmparatorluğu,* koca bir *Hilâfeti temsil ediyordu.* O zamanda da dünyanın ilk safında büyük bir devlet idi. Hem de *«Devlet-i ebed müddet»* olarak vasıflandırılıyordu. Sonra şairimiz şahsan da bir istikbal ve geçim endişesinde gözükmemektedir. Gerçi nadiren onun da gelir azlığından, rahat yaşama güçlüğünden söz açtığı

olmuştur. Fakat bu gibi mısraları hem pek azdır; hem de bir kısmı başka bir sebeple asıl maksadını rahatça beyan edebilmesi için bir vesile niteliğindedir. Onu hikmete, fikre, azıcıkta olsa bazan tasavvufa meylettiren : o sıralardaki içtimaî nizamın bozukluğu, insanların paraya pula düşkünlüğünün sebep olduğu ahlâk kusurları nedeniyle muhitin ruhlara sıkıntı veren güven eksikliği, ölümle noktalanacak hayatın ötesinde var olan ebedî yaşamanın mutlu hayalleri, günlük olaylar yüzünden sevinmenin de, yerinmenin de akıllıca bir davranış olamayacağı hususundaki engin tecrübesi olsa gerektir. Bununla beraber o, tamamiyle ümitsiz de değildir. Muvakkat olduklarına inandığını şiirlerinde sezdiğimiz bozuklukların, kusurların düzelebileceğine de inanmaktaydı.

Nâbî'nin şiirlerinde görülegelen özelliklerden birini de : onun gösterişten, geçici ve dağdağalı zevklerle süslenmiş günlük konforlu hayattan, mevki ve makam hırsından —tabiatiyle belli bir ölçüde— istiğna teşkil eder. O, olayları eleştirirken insanların zaaflarına, devrin bozuk düzenine, samimiyetsizliklere, aşırı ihtiraslarla gölgelenmiş isteklere, kibir ve azamet içinde hamakatlerini teşhirden çekinmeyenlere ve daha nice kusurlarla malûl zenginlere, idare adamlarına, devlet ricalına da —hakarete varmayan fakat inkisarlarla da yüreği ezik olarak— dokunmaktan kendini alamaz. Buna benzer vadilerde ondan önce edebiyatımızda at koşturanlar pek azdır. Meselâ *Bağdatlı Ruhî* (vefatı 1605), sosyal kusurları, bozuklukları, riyâkarlığı, ham sofuları, gösteriş meraklılarını, cimri zenginleri zarif şekilde *Terkib-i Bend*'inde başarı ile eleştirmiştir.Burada kendisinden de söz açmağı unutmamış, kendine güvenini, çeşitli olaylar karşısındaki hikmetli görüşünü, rind-meşrebliğini de vurgulamıştır. İşte *Nâbî*'de çoğunluğu *gazellerinde* ve *kıt'alarında* serpili bulunan, fi-

kir ve hikmetten kaynaklanan terennümlerde bazan *Ruhî*'yi andıran, fakat her zaman kişiliğini korumasını bilen düşünce ve duygular ona bir ekol sahibi olabilmek imkânını sağlamıştır. Gerçekten *Nâbî Okulu diye adlandırılması yerinde olan bir cereyan, onunla ve onun şiir uslûbu, hayat ve dünya görüşüne uygun olarak şekillenmiş ve o doğrultuda gelişmiştir.*

Şairimizin hemen bütün eserleri, özellikle manzum olanlar oldukça vazıhtır. Konuları bakımmdan da başta gazelleri olmak üzere uslûp, ifâde, buluş, anlam ve mecazlar açısından —tamamiyle değilse de— başkalarına nisbetle haylı dikkat çekicidirler. Bazı noktalarda yenilik te göstermektedirler. Şüphesiz Klasik Edebiyatımızın kurallarına bağlı kalınmakta, şekil ve muhteva itibariyle geleneğe uymakta ama görüş, düşünüş ve bunları dile getirişte takdire değer bir yenilik, canlılık, hayata bağlılık müşahede edilmektedir. Onun en başarılı olduğu nazım şekli *gazel*'dir. Denebilir ki bu alanda Eski Edebiyatımızın şaheserleri arasında *Nâbî'nin gazellerine baş köşede* yer vermek tarafsızlığın gereğini yerine getirmek anlamına gelir. Bir kerre kendisi *gazelin nasıl olması gerektiğini GAZEL REDİFLİ* şiirinde anlatmaktadır. Ondan bir kaç beyti iktibas etmekte yarar vardır :

Zâhir u bâtını ma'mûr u metin olsa gazel
Sûrete yâver ü ma'nâya muin olsa gazel

Etse te'sîr dil-i sâmi'a hâh u nâ-hâh
Dil-nişin sî'ne-nişin sadr-nişin olsa gazel

.... Gûşeden seng-dil olursa bile etse eser
Nâ'il-i mertebe-i nakş-i nigin olsa gazel

Girmese mahzen-i elfâzına düzdîde metâ'
Bender-i nâtıkada beyt-i emin olsa gazel

Görülüyor ki şair, gazeli tavsif ederken hem iç, hem de dış yapısı bakımından kusursuz ve sağlam olmasına, şekil itibariyle uygun, anlam cihetinden de anlaşılır nitelik taşımasına değinmekte ayrıca dinleyicinin gönlüne —ister istemez— tesir edebilecek; gönülde, göğüste, en başta yer tutacak değerde olması gereğini vurgulamaktadır. Hattâ dinleyen taş gönüllü olsa bile ona —gazel— tesir edebilmelidir; yüzük nakşı gibi süslü bir aşamaya erişebilmesi de arzu edilir. Bir de lafızlarının, sözlerinin mahzeninde, deposunda çalınmış eşya, yararlanacak başkasının sözlerinin bulunmaması da gazel için arzu edilen önemli bir husustur. Şöylece geniş bir anlamda *Nâbî.nin bir gazelde bulunmasını temenni ettiği hususlara dikkatı çektikten sonra diyebiliriz ki : şairimizin gazellerinde, onun genel olarak aradığı vasıflar mevcuttur.*

Bir kere dil bakımından Nâbî'nin gazelleri, çağına göre, oldukça sade sayılabilir. Kendisi de :

Ey şi'r miyânında satan lafz-i garîbi
Dîvan-i gazel nüsha-i kamûs değildir

demek suretile gazelleri kapsayan divanların sözlük niteliğinde olmadığını, bu bakımdan garip, tuhaf, yabancı kelimelerin, —çalım satmak, bilgiç görünmek için— orada kullanılmaması gereğine açıkça işaret etmektedir. Bununla beraber tabiatiyle onda da bazı eskimiş sözlere, üçüzlü tamlamalara, Arapça ve Farsça modası geçmiş deyimlere tesadüf edilmediğini de söyleyemeyiz. Ancak bunlar şairin devri, içinde yetiştiği ve yaşadığı çevre nazara alınırsa ve zamanı yazarlarının eserleriyle karşılaştırılırsa onun daha sade ifadeli, daha vazıh üslûplu olduğunu müşahede güç değildir.

Nâbî'nin vezne hâkimiyeti, mısraları istediği şekilde zekâsının ve kaleminin emrinde rahatça kullanma yetene-

ği hemen göze çarpar. Bazan basit ifadeliymiş ve derin bir anlamı da yokmuş hissini veren bazı beyit ve mısraların çok dolgun olduğu ve bunlarda kalıcı fikirler ve hikmetlerin saklı bulunduğu ancak üzerlerinde düşünüldükten sonra anlaşılmaktadır. O haylı girift mazmun ve mefhumları oldukça yeni kelimelerle, buluşlarla, mecazlarla bazan o kadar güzel, çekici ve düşündürücü bir üslûpla ifade etmektedir ki, okuyucu, takdir duygulariyle bunları tekrarlamak iştiyakını içinden hissedebilir. Yalnız *Nâbî'de tek bir sistemin sonucu olarak geliştiğini ileri sürebileceğimiz gazeller yerine, daha çok bazan her beyitte bir başka mazmunun, mefhumun çekici ilgi ile izlenebilecek güzel ifadesini buluruz.* Bu itibarla onu bir felsefî görüşün mümessili, yahut her hangi bir tarikatın görüş ve düşüncelerinin yayıcısı gibi telâkki etmek mümkün değildir. O ne tam manasiyle bir tasavvuf, yahut şeriat şairidir; ne de bir edebî ekolün temsilcisi. Fakat kendisi bir okul kurmuş sayılmaktadır. Bu da çeşitli konuları en güzel şekilde işlemek, değerlendirmek, didaktik nitelikte nasihatlı şiirlerle insanları güzele, doğruya bağlamak, haksızlıkları, zulümleri, devrin bozuk düzenini kibarca eleştirmek gibi hususları kapsar demekle yetinebiliriz. Tabiatiyle sözlerinin arasına "atasözü değerinde hükümler taşıyan bir kaç kelime eklemek, bazı olaylar hakkında imâlerle de olsa çağını damgalayan şimşek gibi parıltılı mısralarla muhatabını altından kalkması zor duruma düşürmek, güncel değişmelerden, ahlâk zaaflarından doğma kusurları zarafetle teşhir etmek, toplumu sıkıntıya sokan haksızlık, zorbalık, müsadere, rüşvet, riyâ gibi kötülükleri dolaylı da olsa tespit ve eleştirilerle ayıplamak gibi hususların da gazellerine bir özellik kazandırdığını kaydedebiliriz. Nitekim bu tarz şiir yazmak kendinden sonra oldukça uzun bir süre bazı şiir erbabı

tarafından devam ettirilmiş ve *Nâbî hep üstad,* hep kâ'bına varılmaz sanatkâr sayılmıştır.

Nâbî'yi çağdaşlarından *Sâbit*'ten başlayarak bir çoklarının onun şiirdeki üstünlüğünü takdir ve hayranlıkla bahis konusu ettiklerine yukarılarda temas edilmişti. Bu takdir —*Şeyh Galib'in Hüsn ü Aşk*'ının baştaraflarındaki eleştiri müstesnâ— uzun zaman devam etmiştir. Meselâ *Ziya Paşa* (1825 - 1880)'nin *Harâbat Mukaddimesindeki* şu beyitlerde onun manzum yazılarının karakteristik bazı vasıflarını bulabiliriz :

Ammâ ki gazelde Nâbî-i pîr
Olmuş o da husrev-i cihan-gir
Ta'kîd ü rekîke uğramaz hiç
Eyler okundukça tab'ı tehyiç
Yok zerre tenafür-i ibârat
Hod mâlı gibidir istiârat

Ziya Paşa gibi, eski edebiyatımızı pek iyi bilen ve bu alanda başarılı şiirler de kaleme alabilen bir şair - yazarın *Nâbî'yi gazelde cihangir bir padişah aşamasında görmesi dikkate değer.* Okundukça insana heyecan verdiğinin, ibarelerinin vâzıh olduğunun, pelteklik, tutukluluk gibi bir kusur taşımadığının belirtilmesi, ibareler arasında hiç bir uyumsuzluğun bulunmamasının ve istiârelerin, edebî sanatların babasının malı gibi rahatça kullanıldığının vurgulanması *Tanzimat Döneminde* de onun büyük şair sayıldığının kanıtları arasındadır. Gerçekten vaktiyle nasıl *Sâbit* (vefatı 1712) İstanbullulara seslenerek :

Nâbî Efendi lehçesine iktizâ eder
Sâbit Stanbul'un dahi pâkîze-gûları

diyerek *Anadolu Şairlerinin en mükemmelinin* yazış tarzına uymalarını öğütlemiş ise, bu çağdaş şairden yüz yıl sonra vefat eden *Sünbül-zâde Vehbî* (vefatı 1809)'*de oğlu Lutfullah* için izlemesini tavsiye ettiği yolu şiir diliyle öğütleyen ve *Nâbî'nin Hayriye'sinden fazlasiyle mülhem Lütfiye*'sinde —baştaraflarda— şöyle demekle bu defa *şairimizin mesnevî alanındaki üstadlığını* ve kendisinin de o yolda yürüdüğünü —belki de bir az taklidçiliğini hoş gösterme arzusuyle bir iki eleştiri sözü de kullanmakla beraber— göstermiştir :

Fenn-i ahlâkda çokdur te'lif
Nazm-veş üzre olunmuş tasnif
Lîk NÂBÎ-i dakîka-dânın
Ya'ni ol pîr-i suhan-pîrânın
Pend-i HAYRİYE'sidir pür-ma'nî
Deme yazmış nice mâlâ-ya'ni
Gerçi tafsîl-i kelâm etmiştir
Barı tahkîk-i makam etmiştir

Bir noktayı daha hatırlamakta yarar vardır. İstanbul şivesini Osmanlı Yazı Dilinde en güzel ve en başarılı bir biçimde kullanmağa muvaffak olan şairlerimiz İstanbul'da doğmuş, büyümüş değillerdir. Bizden öncekilerin haklı olarak belirttikleri gibi, zamanlarına göre taşralı sayılan *Nef'î* ve *Nâbî,* en kusursuz örnekleri vermişlerdir. Hele *Nâbî,* bazan *Nef'î*'yi de aşmaktadır diyebiliriz. Yine *Ziya Paşa,* adı geçen eserde, şu mısraları yazarken haklıdır :

İstanbul iken makarr-i irfan
İstanbul iken matâf-i büldan
Yaptı iki taşralı bu hâlı
Vanlı biri birisi Ruhalı

Ya'nin biri Nef'î-i suhan-ver
Hem diğeri Nâbî-i muammer
Bunlardır eden lisan tevsî'
Bunlardır eden beyânı tenvî'

Gerçi *Ziya Paşa, Erzurumla Van*'ı burada birbirine —her halde— bir dalgınlık eseri olarak karıştırmış ve *Namık Kemal* (1840 - 1888)'den bu yüzden bir de eleştiriye uğramıştır. Fakat *Ziya Paşa*'nın bu görüşü haklılığını korumaktadır. Nitekim *Yahya Kemal Beyatlı* (1884 - 1958) *Dergâh Mecmuasındaki bir makalesinde* bunu teyid ve tasdik ederek şöyle yazmıştır : «*Fakat biri Vanlı veya Erzurumlu öteki de Ruhalı olan o iki taşralı, o zaman Türkçeye, öz yurtlarının lehçesini tahakküm ettirmediler; edebi lisanı o zamanki fesahatine ve tabiatına göre güzelleştirdiler*». Bütün bu gibi mutalâalar *Nâbî*'nin Türkçesi hakkında bir fikir vermeğe yeterli olabileceği gibi, asıl onun eserlerini okuyup anlayacak derecede Osmanlıcaya vukufu olanlar daha rahat ve daha birinci elden bir kanaata sahip olabilir ve hakikaten *Nâbî'nin Türk Diline* yaptığı hizmetin büyüklüğünü ve önemini daha iyi anlayabilirler. Bu arada yabancılardan olup «*A History of Ottoman Poetry* = Osmanlı Şiiri Tarihi»'yi kaleme alan *E.J.W. Gibb*'in de *Nâbî hakkındaki* bir teşhisini buraya nakledeceğiz. *Gibb* der ki : «*İran Edebiyatına dayanan Klasik Türk Şiirinin ilk kuvvetli mümessili Ahmed Paşa ise, son muvaffak sanatkârı da Nâbî*'dir». Burada gerçi *Ahmed Paşa* (vefatı 1492)'dan önce de edebiyatımızın güçlü temsilcilerinin bulunduğu ve *Nâbî*'den sonra da *Nedîm* (vefatı 1730) ve *Şeyh Galib* (1757 - 1799)'in ihmal edildiği akla gelmekle beraber *Gibb*'in teşhisinde büyük bir haklılık ve gerçeğin de varlığı şüphesizdir. *Nâbî*, üslûbu, ifadesi, konuları işleyişi, buluşları, edebî sanatları kullanışı, vuzuhu, ahengi, kültürü ve bu kültürün şiir-

lerindeki tezahürleri, düşünce âlemi, hikmet dolu görüşleri ve bunlara benzer bir çok hususiyetleri ile, tereddüt etmeden, denebilir ki : Klasik Türk Şiirinin *Fuzulî, Bakî, Nef'i* gibi kendinden önce ve *Nedîm* ile *Galip* gibi kendinden sonra gelenler aşamasında büyük bir şairdir.

Nâbî'nin, belli bir ölçüde, kurucusu niteliğiyle tanındığı *edebî okula mensup olarak yetişen* ve eser veren şair sayısımn oldukça kabarık olduğunu da kaydedelim. Şairimizin sosyal, ahlâkî ve didaktik konuları işleyip içinde yaşanan muhitin kusurlarını, haksızlıklarını, sorumsuz davranışlarını eleştirmesi çağına nisbetle bir yenilik olarak görülmüş, devletin ve halkın gittikçe güçleşen ekonomik, malî durumlarıyle gün geçtikçe daha da bozulan düzenin sebep olduğu huzursuzluk ta *Nâbî tarzında nazım alanında yazı yazanları âdetâ teşvik eylemiştir.* Değişmeler, yenileşmeler, ilerlemeler —tabiatiyle Eski Edebiyatın bünyesinin elverişli olduğu nisbette— zamanla haylı taraftar bulmuştur. İşte *Nâbî,* üslûbu, seçtiği konular, halka bir derecede yakın bir ifade tarzı, bir az bunalımlı dönemlerde daha çok ihtiyaç duyulan tevekkül, teslimiyet ve rızaya yöneliş gibi özelliklerle beğenilip o vâdide eser vermeğe özenmelerin gelişmesine yardımcı olmuştur. Ne kadar klasik olursa olsun, ne kadar soyut yönü göze çarparsa çarpsın hiç kimse eserlerinde hayattan ve olaylardan etkilenmekten kendisini kurtaramaz. Ancak olup bitenleri apacık ve kolay anlaşılır şekilde anlatmak ta vardır, bir derecede mecazlar, istiareler arasında gizleyerek, çağrışımları birbirine bağlayarak zihni işletmek suretiyle tadına varmayı sağlamak ta... *Nâbî*'de bunların her ikisi de mevcuttur. Hind üslûbuna örnek sayılabilecek olan şiirlerinde elbette metnin çözümü bir az emek ister. Eskilerin deyimi ile edebiyat ilimlerinden *«bedi ve beyan»*'dan haberdar olmak

geleneği izleyebilmek, kelime hazinesi zengin bulunmak gibi gerekli bilgi ve görgüye sahip olanlar bu hususta fazla güçlük çekmez. Ama bazı *kasidelerde, gazellerde beyitlerin çözümü, yorumu* daha kolaydır. Dikkatli bir okuyucu daha az yorularak amaca ulaşabilir.

Nâbî Okuluna bağlılık dereceleri birbirinden az - çok farklı olmakla beraber ondan etkilenenler, o okula mensup olanlar, o tarz şiiri örnek sayarak eser verenler arasında şu zatları sayabiliriz :

Başta yetişmesinde Nâbî'nin büyük payı bulunan ve Sadrazamlığa kadar yükselen *Ramî Mehmed Paşa* (vefatı 1707) ile şairimizin takdirkâr ve hayranlarından olduğunu şiirlerinde açıkça belirten *Sâbit* (vefatı 1712)'ı hatırlamalıyız. Onlardan sonra da şu şairleri sıralayabiliriz : *Nazîm* (vefatı 1726), *Samî* (vefatı 1733), *Râşid* (1735), *Seyyid Vehbî* (1736), *Diyarbakırlı Hâmî* (1743), *Antakyalı Münif* (vefatı 1743), *Çelebi zâde Âsım* (1759), *Koca Ragıp Paşa* (vefatı 1762), *Sünbül-zâde Vehbi* (vefatı 1809). Bu listeyi daha uzatmak ve *Nâbî Okulundan yetişen, yahut o yolda şiirler yazan, hayat ve hâdiselere o gözlükle bakan bir çok şairin adını* buraya kaydetmek mümkündür. Ancak amacımız sadece burada *Nâbî*'nin, kendinden sonra gelen nesiller üzerinde önemli tesiri olduğunu, bir çok şairin onun yürüdüğü fikir ve hikmet alanında eser verdiğini ve hattâ *Yeni Türk Edebiyatının* ilk gelişme yıllarında da o dönem şairlerinden —meselâ *Şinasî* (1826 - 1871) ve *Ziya Paşa* (1825 - 1880) gibi— bazı şöhretlilerinin de ondan etkilendiğini söylemekten ibarettir. Sonuç olarak görüş ve kanaatımız şudur : *Nâbî, Klasik Şiirimizin en güçlü bir temsilcisi ve kendinden sonra gelenlere en çok tesir eden üstad bir sanatçısıdır.*

NÂBÎ'NİN ÇAĞI VE ÇAĞDAŞLARI HAKKINDA DUYGU VE DÜŞÜNCELERİ. Hayatı, eserleri, sanatı ve şahsiyeti üzerinde yeterince durmuş bulunduğumuz büyük şair *Yusuf Nâbî*'nin, bir de, çağı ve çağdaşları hakkındaki bazı görüşlerinden söz açarak bu incelemeyi tamamlamak uygun olacaktır. Şüphesiz bütün eserlerinde bu yoldaki belirtilere dokunmak planımızın sınırlarını aşar. Biz ancak *Türkçe Divanında*, ilk bakışta göze çarpan, temas etmek niyetinde olduğumuz hususlara dikkat çekmekle yetineceğiz.

Evvelâ *Musahip Mustafa Paşa'nın kethüdası olduğu* zamanlar ile bu görevinden kendi arzusuyle ayrıldığında etrafındakilerin tavırlarının değişmesi dolayısiyle uğradığı saygısız muameleleri çok canlı ve gerçekçi bir ifadeyle dile getiren *Kaside-i Azliye*'sinden bir kaç beyit iktibas ederek çağı ve çağdaşları ile ilgili duygu ve düşüncelerini açıklamağa başlayabiliriz. O, böylece aynı âkibeti yaşayanların da, o zamanlarda, başlarına nelerin gelebileceğini de vurgulamış olmaktadır.

Nâbî, «mansıp, makam şarabiyle ağzı tatlılanıp ta, sonunda azlin, görevden ayrılmanın hoşa hiç gitmeyen durumuna uğramayan varmı?» anlamında soruyla söze başlamaktadır. Sonra da «insanın kendi arzusu ile olsa bile, azlin tuhaf bir hal olduğuna değinip bunun gönüle —elbette— vakitsiz bir keder verdiğini» belirtiyor ve şu beyitlerle kasidesine devam ediyor :

Kanı kendi kulunum deyü perestişler eden
Eylemez yolda düçar olsa bile redd-i selâm
Kanı ol terk-i edeb deyü kuûd eylemeyen
Eylemez şimdi mecâliste bulundukça kıyam
Kanı gördükçe keman-veş ham eden kametini
Zahm açar tîr-sıfat şimdi sudûr etse kelâm

Epeyce uzun (94 beyitlik) bir yer işgal eden bu kasidenin büyük kısmı (60 beyti) —sadece o çağa ait olmamakla beraber— insanın türlü yönlerdeki imkânları daralıp ta özellikle ekonomik sıkıntısı başlayınca, yahut mevki ve makamı elinden gidince çevresinin nasıl dağılacağını, eski dostların nasıl —düşman olmasalar bile— ya biganelik ve ilgisizlikle, yahut ta eleştirilerle zaten eksilen huzurun büsbütün yok olmasına sebep olacağını başarılı beyitlerle ifadelendirmektedir. Burada devrinin —belki biraz mübalagalı— bir tasvirini de bize sunmuş gibidir. Vazifede olduğu günlerle, ayrıldığı zamanı mukayese ederken göze batan değişiklikleri, saygıdan terbiye dışı davranışlara dönüşen durumları canlı, sanatlı, akıcı ve etkileyici bir üslûpla —ama bir az da gönül burukluğu ile— mısralara dökmektedir. Der ki : «Eteğine yüz sürmeğe fırsat gözeten, şimdi eziyet için, eteğine yapışıp ısrar ediyor. Merdivenlerde koltuğuna girmeğe koşuşan, şimdi merdivende senin önüne geçmeğe çalışır....» Bu sadece yabancılar için geçerli olsa, onlardan zaten beklenen odur. Fakat insanın ekmeği ve tuzu ile yetişmiş olanlar bile insana böyle idbar günlerinde itibar etmezler. Ve işte en çok ağıra giden de budur. *Nâbî*'nin bu taşhisi, devrinin tarihini, kargaşasını bilenler için —bir az edebiyat yapması bir tarafa— doğruluk payı büyük olan durumlardan ancak birini teşkil eder, diyebiliriz.

Nâbî'nin kasidelerinde kendi devrinin kargaşasını başka bakımlardan, özellikle güvenin sarsılması, halkın huzurunun bozulması, savaşların açtığı yaralar, fitne ve fesadın yayılması ve bunların sonunda —medhiyenin takdim edildiği zatın meziyetlerini, bazan ölçüyü çok geniş tutarak— sulh ve selâmetin tesisi hususunda yaşadığı dönemi değerlendiren dikate değer mısralar da göze çarpmaktadır. Misal olarak *Sadrazam (Amca-zâde) Hüseyin*

Paşa'yı methetmek üzere kaleme alınan «*Kasîde-i Sulhiye*»yi temas edebiliriz.

Li'llahi'l-hamd olup ma'reke-i cenk tamam
Buldu âlem yeniden sulh u salâh ile nizam

matla'ı ile başlayan *kasidede Nâbi* : savaş ateşinin selâmet gömleğini giydiği, fitne tufanının dindiği, kimsenin işlerin sonucunu tahmin edemediği bir zamanda, doğudan batıya kadar savaşın, kavganın sürüp gittiği, devlet gemisinin batmağa yöneldiği bir sırada barışın güler yüzlü bâkiresinin birdenbire görünüverdiğini etkileyici, zarif ve hayal iklimini harekete geçiren bir üslûpla anlatır. Böylece bir kere *medhiyeye* tekaddüm eden günlerde ülkenin içinde bulunduğu bunalıma işaret edilmiş olmaktadır. İşte böyle bir ortamda *Hüseyin Paşa*'nın himmetiyle bir barış andlaşmasının imzalandığı anlatılmaktadır. Bunun *Karlofça Muahedesi* olduğu şüphesizdir. *II. Mustafa* (1695 - 1703)'nın saltanat yıllarına tesadüf eden bu antlaşmanın başarılı bir yönü olduğu kolayca söylenememekle beraber, bir derecede, sükûnun —o da kısa bir süre— sağlanmasına yaradığı düşünülebilir. Kasidenin bizi ilk planda ilgilendiren tarafı, burada *Nâbî*'nin çağı hakkındaki görüşüdür. Tarihçilerin ve ilgili eserlerin şehadetiyle sâbit olan bir kargaşa, huzursuzluk, bunalım döneminin —bilvesile de olsa— şiir diliyle de ifadesidir. Şairimiz bir taraftan : «Cenk toprağına ekilen tohumdan, *Cenab-i Hakk*'ın lütfiyle barış başağının doğrulduğunu» vurgularken, diğer taraftan «kimsenin bu facia depreminden sonra işlerin bir daha düzeleceğini ummadığına» da değinir. Çünkü daha önceleri hakkındaki görüşü şöyleydi :

Çekmemişdi dahi bu dağdağayı devlet ü din
Görmemişdi bu perişanlığı mülk-i İslâm

İşte ona göre *Amca-zâde Hüseyin Paşa,* bu muahede ile, ciddî bir başarı elde etmiş bulunmaktadır. Muhtemelen şairin, sadrazamdan beklediği ihsana kavuşması arzusudur ki bu barışı o kadar debdebeli bir teşbih ve mübalağa sanatlariyle anlatmasına ve *Hüseyin Paşa*'yı da göklere çıkarmasına sebep olmuştur. Zira *medhiyenin sonlarındaki şu* mısralardan bu anlamı çıkarmak güç değildir :

İşte Allah murad eyleyecek böyle olur
Sa'b olan emri eder ahsen-i hal ile tamam

.... Pîrlik vaktı taayyüş gamını çekmededir
Dest-i cûdundan umar şanına lâyık ikram

Nâbî, II. Mustafa'nın cülûsu vesilesiyle yazdığı kasidede devrinin bir iğtişaş çağı olduğunu muhtelif mısralarında işaret eder. Gerçi burada da amaç, yeni padişahın övgüsüne girebilmek için, ondan önceki dönemin huzursuzluğunu, kargaşasını belirtip onun zamanında güven ve sükûnun teessüs ettiğini terennüm etmek ve böylece muhatabını memnun kılıp takdir ve iltifata nâil olmaktır, denebilir. Fakat ne sebeple olursa olsun tarihçe bilinen gerçeklerin bir de nazım dili ile —velev ki teşbih ve istiareler gölgesinde olsun— ifadesi dikkat ve ilgi çekicidir. Bu kasideden de bir kaç beyti buraya aktaracağız :

Dehâna gelmişiydi cânı ehl-i imânın
Esîr-i fursat-i pervaz idi misâl-i tuyûr

.... Egerçi bir nice dem iktizâ-yi hikmetle
Mizâc-i devleti çarh etdi pâymâl-i fütûr

.... Nizâm-i âlemi bozdu savâ'ik-ı cângâh
Binâ-yi râhatı yıkdı zelâzil-i pür-zûr

.... Bu devletin yoğ idi bir tabîb-i gam-hrı
Mizâc-i memleket olmuşdu âfiyetden dûr

Böyle devam eden onlarca mısra: XVII. yüzyılın sonlarında *Osmanlı İmparatorluğunun bir çöküntüye gittiğini,* insanların şevk ve rahatının bozulduğunu ve bunun tehlikelerini düşünmemize yardımcı olabilmekte ve *Nâbî*'nin *çağını,* bir de *onun dilinden öğrenmemize* imkân sağlamaktadır.

Nâbî'nin yaşadığı yıllarda, her halde, paraya pula olan rağbet, daha öncelere nisbetle artmış olmalıdır ki, zaman zaman, şiirlerinde bu eğilim —bir az da— ince bir istihza ile bezenerek şiirleştirilmektedir. Şu beyit gerçekten hoştur:

Kiseden kiseye hapseyleyerek halk zeri
Çok peşimanlığı var çıktığına ma denden

Hattâ o çağda ilim tahsili yerine mal, mülk edinmek hevesi, ihtirası şiddetli olmalıdır ki *Nâbî* şöyle demekten kendini alamamıştır:

Tahsîl-i ilmin üstüne tercih eder mi nâs
Tahsîli mal vâsıta-i rif'at olmasa

Demek yükselmek için de ilm sahibi olmak yetmemektedir. İlerlemeğe, yükselmeğe daha çok mal tahsil etmek vasıta oluyormuş. Bunun altında menfaat sağlamak suretiyle ve meselâ rüşvet vererek yükselmenin daha kolay olduğu imâsı da mevcuttur. Nitekim aynı gazelin *matla beyti* şöyledir:

Vermezdi kimse kimseye nân minnet olmasa
Bir maslahat görülmez idi rüşvet olmasa

Yine paraya karşı duyulan hırs ve onu harcama yerine saklama arzusu; saf anlamın, yararlı bilginin de gizlen-

mesi, başkalarının yararına kullanılmaması çağrışımını getirmiş, böylece şair: göğüsten dile sıçramayan, yani «el-ilmü fi's-sudûr lâ fi's-sutûr=ilim göğüstedir, satırlarda değil» diyenlerin hatalarına da işareti unutmamıştır·

Sîneden elsineye sıçramayan ma'nî-i saf
Benzr ol nakde ki bî-sûd yatar mahzende

Gerçekten de göğüsten, gönülden söze intikal etmeyen, sadece sahibinin kafasında yaşayan bilginin, mahzende yahut küptė saklanan, yatan ve hiç bir işte kullanılmadığı için de bir yararı olmayan paradan farkı nedir? *Nâbî,* bununla çağının bu yolda göregeldiği bir eğilimini eleştirmiştir.

Şairimizin çağdaşları arasında riyânın, iki yüzlülüğün, yüze gülmenin yaygın olduğu da meçhul değildir. Gerçi hemen her devirde riyâ, tebasbus —az çok— geçer akçe gibi ıevaçtadır. Nâbî, zahitlerin, hem sofuların davranışlarında riyâkârlık gördüğü ve bunun aşırı bir derecede olduğunu müşahededen rahatsız da olduğu için olmalıdır ki şöyle demektedir:

Metâ-i zühd sığışmazdı mahzen-i dehre
Amelkünân-i riyâ işledikçe satmasalar

Evet, eğer riyâkârlık geçer akçe olmasa, zâhit kılığındakiler dış görünüşleriyle yaptıklarını teşhir ederek menfaat peşinde hoşmasalar, zühd ve salâh bir meta, bir mal gibi düşünülmüş bulunmasa, o kadar bollaşırdı ki dünyaya sığmazdı. Ama ne çare ki bu tür zâhitler, tıpkı dokuduğu malı hemen satışa çıkarıp yok bahasına satmağa kalkanlardan farklı olmamakla ve tabiatiyle kazandıklarından geriye de bir şey kalmamaktadır. Bu teşhiste o devir için hem bir eleştiri, hem de bir gerçeğin, bir az mübalagalı, ifadesinden ibarettir. Ayrıca şairimizin zamanın-

da her halde hile, düzenbazlık ta almış yürümüş olmalıdır ki ona şu türden beyitler yazdırmıştır :

Olmuş o kadar halk-ı cihan mekrde üstad
Kim sâbıka-i şöhret-i şeytan unutulmuş

Dünya halkının hilede, düzenbazlıkta : şeytanın geçmişteki suçlarını unutturacak kadar üstad görünmesi —aşırı mübalağa ile gölgelenmiş olsa bile— ilgi uyandıran bir buluş, ifadesi, anlamı sert bir eleştiridir. Bütün bunlardan çağın ve çağdaşlarının *Nâbî*'nin şiir gözlüğü arkasından renkli müşahedeleri niteliği taşıdığını söyleyebiliriz.

Bir çok konuda değişik görüşlerini nazımda çok rahat ifadelendiren *Nâbî*, önemli mevkileri işgal edenlerin de huzursuzluğuna vâkıf olmuş ve bunu da kaydetmiştir :

Kimi gördümse hükûmetinde câh üzre
Rahatından görünür ol dahi ikrâh üzere

gibi beyitler bir gözlem sonucu olmalıdır.

Sonuç bakımından *Nâbî'nin çağı ve çağdaşları hakkındaki duygu ve düşüncelerinin* —Eski Edebiyatımızın bünye bakımından elverişli olduğu ölçüler içinde— şiirlerine, ilgi çekici canlı bir üslûpla, yer yer ,aksettiğini yukardaki misaller göstermeğe yeterlidir diyebiliriz.

SEÇME BİBLİYOGRAFYA

Abdülkadir Karahan, **Nâbi'nin El Yazısı, İmzası, Mührü Ve Sûrnâmesine Dâir, Türk Dili Ve Edebiyatı Dergisi**, İstanbul, II, 1948.

——————, **Nâbî, Hayatı, Sanatı, Şiirleri, Türk Klâsikleri 19**, İstanbul, 1953 ve 1967.

——————, **Nâbi ve İstanbul Sevgisi, Türk Dili Dergisi**, Sayı 20, Ankara, 1953.

——————, **İslâm - Türk Edebiyatında Kırk Hadîs**, İstanbul, 1954.

——————, **Nâbî Maddesi, İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, 90. Cüz, 1960.

——————, **Nâbi Maddesi, Türk Ansiklopedisi**, Ankara, XXV. C., 1977.

——————, **Eski Türk Edebiyatı İncelemeleri**, İstanbul, 1980.

—————— **Kahramanlar Ve Şairler Beldesi Şanlıurfa'ya Bir Armağan, (Nâbi'de Urfa Ve Çağının Bazı Olayları), İstanbul**, 1987.

Agâh Sırrı Levend, **Nâbi'nin Sûrnâmesi**, İstanbul, 1944.

Ahmed Rifat, **Lûgat-i Tarihiye ve Coğrafiye**, İstanbul, VII., 1300.

Azize Küntür, **Nâbî ve Sûrnâmesi'nin Edebî-İçtimaî Bakımdan Tetkiki**, Türkiyet Enstitüsü Tez No. 196, İstanbul, 1945.

Bedri Alpay, **Şanlıurfa Şairelri**, I, Şanlıurfa, 1986.

Bursalı Mehmed Tâhir, **Osmanlı Müellifleri**, İstanbul, II. C., 1333.

De Courteille (Pavet), **Conseils de Nabi Efendi**, Pariŝ, 1857.

Faik Reşit Unat, **Hicrî Tarihleri Milâdî Tarihe Çevirme Kılavuzu, Ankara, 1959.**

Fuad (M.) Körülü, **Divan Edebiyatı Antolojisi**, İstanbul, 1934.

Gibb E. J. W., **A History of Ottoman Poetry**, London, III, 1904.

Hatice Gökbarlas, **Nâbî Divanında İçtimaî Ve Mahallî Hayatı Gösteren Parçalarla Darb-ı Mesel Mahiyetindeki Veciz Sözler**, Türkiyat Enstitüsü, Tez No. 169, 1945.

Hacı Tevfik, **Mecmûatü't-Terâcüm**, Üniversite Kütüphanesi, T. Y. 192.

İbrahim Alâeddin (Gövsa), **Nâbî**, İstanbul, 1933.

İbrahim Necmi (Dilmen), **Tarih-i Edebiyat Dersleri**, İstanbul, I, 1338.

İlhan Yılmaz Damacı, **Hayriye-i Nâbî**, Türkiyat Enstitüsü, Tez. No. 487, 1956.

İsmail Beliğ, **Nuhbetü'l-Âsar**, Üniversite Kütüphanesi, T. Y. 1182.

İsmail Safa, **Muhâkemât-ı Edebiye**, İstanbul, 1329.

İstanbul Kütüphaneleri Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu, III. C., İstanbul, 1959.

Mehmed Necmeddin, **Nesâyihnâme**, Elyazması, Hususî Kütüphanemizde.

Mehmed Süreyya, **Sicill-i Osmanî**, IV. C., İstanbul, 1311.

Meserret Diriöz, **Nâbî'nin Ailesine Dâir Yeni Bilgiler**, Türk Kültürü, Sayı 167, Ankara, 1976.

Nâbî (Yusuf), **Türkçe Divan**, Bulak 1257 ve İstanbul 1292.

————————, **Farsça Divançe, Türkçe Divan** baskısı cildi içinde.

————————, **Hayriye**, yukarda gösterilen cilt içinde ve İstanbul, 1307.

————————, **Tercüme-i Hadîs-i Erbaîn**, Hususî Kütüphanemiz, ayrıca **Necip Asım** neşri, **Millî Tetebbular Mecmuası**, II. C., İstanbul, 1331.

————————, **Hayrâbâd**, Süleymaniye Kütüphanesi No. 5176.

————————, **Sûrnâme**, Üniversite Kütüphanesi No. TY 1774, ayrıca yukarda işaret edilen **Agâh Sırrı Levend** neşri.

————————, **Fetihnâme-i Kamaniçe**, İstanbul, 1281.

————————, **Tuhfetü'l-Haremeyn**, İstanbul, 1265.

————————, **Zeyl-i Siyer-i Veysî**, Bulak, 1248.

————————, **Münşeât**, Süleymaniye Kütüphanesi No. 1264.

Nihad Sâmi Banarlı, **Resimli Türk Edebiyatı Târihi**, Fasikül 9, İstanbul, 1976.

Osmanzâde (Ahmed) Tâib, **Hadîkatü'l-Vüzerâ**, İstanbul, 1271.

Recaî Karaca, **Hayriye ile Lütfiye Arasında Bir Mukayese**, Türkiyat Enstitüsü, Tez No. 186, 1945.

Safaî (Mustafa), **Tezkire**, Üniversite Kütüphanesi No. TY. 6189.

Salim (Mirza-zâde Mehmed Emin), **Tezkire**, İstanbul, 1315.

Sünbül-zâde Vehbî, **Lütfiye**, Hususî Kütüphanemizde.

Seyrek-zâde Asım, **Zeyl-i Zübdetü'l-Eş'âr**, Üniversite Kütüphanesi, TY. 2401.

Şeyhî (Mehmed Efendi), **Vakayiu'l-Fuzalâ**, Üniversite Kütüphanesi No. TY. 31216.

Şeyhülislâm Esat, **Atrabü'l-Âsâr**, Üniversite Kütüphanesi TY. 6193.

Vasfi Mahir Kocatürk, **Türk Edebiyatı Tarihi**, Ankara, 1964 .

Ziya Paşa, **Harâbât**, I, İstanbul, 1291.

NÂBÎ'NİN ŞİİRLERİNDEN SEÇMELER

I. TÜRKÇE DÎVAN'DAN
KASÎDELER

I

KASÎDE-Î AZLİYE DER SENÂHÂNÎ-İ MUSAHİP MUSTAFA PAŞA

Kimdir ol kim mey-i mansıbla olub şîrin-kâm
Ana hamyâze-i azl olmaya âhır encam

Cend rûze gül-i ikbâl-i çemenzâr-i fenâ
Eder elbetde dimağ-i dile irâs-i zükâm

3 Bezm-i ikbalde sermest olanın hâli budur
Gâh peymâne çeker gâh humâr-i âlâm

....

İhtiyârî ise de azl aceb hâlet imiş
Dile elbetde verirmiş keder-i bî-hengâm

Âdemin hâne-i temkînin edermiş vîran
İtibârât-i keder-hîz-i gam-engîzi liâm

6 Gerçi kim kişver-i virâne-i kalbimde benim
Azl u nasb eylemez icrâ-yi rüsûm-i ahkâm

Lîk kem-fursâti-i bed-menişandan feryat
Ki verir vaz'ları serdî-i deyden peygam

Li'llah'il-hamd değildir dil-i gam mu'tâdım
Nasb ile kasr-i safâ azl ile künc-i âlâm

I

Musahip Mustafa Paşa Övgüsünde Azil Kasîdesi

Mevki, makam şarabiyle ağzı tatlılanıp ta, sonunda, azlin ruha ağırlık, tabiata nefret veren durumuna uğramayan, düşmeyen var mıdır?.

Fânilik bahçesinin bir kaç günlük ikbal gülü, elbette —günün birinde— gönül dimağına nezle verir.

3 İkbal meclisinde, talii yaver gidince yüksek bir mevkide bulunduğunda sarhoş olanın durumu şu olur : Bazan kadeh çeker, neşelenir; bazan da elemlerin baş ağrısına uğrar.

....

Azil, insanın kendi arzusu ile de olsa yine, tuhaf bir durummuş; gönüle elbette vakitsiz keder veriyormuş.

Kötülerin, alçakların fazlasiyle gam, keder veren telâkkileri, davranışları, adamda huzur ve rahat bırakmazmış (temkin evini, insanın ağır başlılığım viran edermiş).

6 Gerçi benim kalbimin viran ülkesinde azil de, nasıp ta hüküm sürmez. Bir mevkie, bir makama sahip olmamla, ondan ayrılmam bende bir fark, bir değişiklik sebebi olmaz.

Ancak davranışları kış soğukluğundan haber veren kötü huylu insanların fırsat düşkünlüğünden feryat. Allah'a şükür, üzüntüye alışmış olan gönlüm bir makama atanmamla safa köşkü olmayacağı gibi, azl ile de elemler bucağı olmaz.

9 Lik mümkün mü bu evzâ'a tehammül ki eder
Âdemi her birinin bâd-i bürût-i sersam

Kanı kendü kulunam deyü perestişler eden
Eylemez yolda düçar olsa bile redd-i selâm

Kanı ol terk-i edeb deyü kuûd eylemeyen
Eylemez şimdi mecâlisde bulundukça kıyâm

12 Kanı gördükçe keman-veş ham eden kametini
Zahm açar tîr-sıfat şimdi sudur etse kelâm

....

Kanı bindikçe rikâba asılan çabükler
Dest-i şekvâsın eder sonra miyan-gîr-i licam

Rûymal etmeğe dâmânına fursat gözeten
Yapışıp dâmenine cevr için eyler ibram

15 Nerdübanlarda bagal-gîrliğe sür'atler eden
Nerdüben üzre eder sebkına şimdi ikdam

Hele bîgâneye söz yok odur andan me'mûl
Ayb olunmaz ne kadar eylese terk-i ikram

Terbiyet-kerde-i nân ü nemek-i lütfun iken
İ'tibar etmez olur hânen içinde huddam

18 Mezhebinde sana eyler sitem ü cevri helâl
Şavk-ı hizmetle eden didesine hâbı haram

....

İntisab etmeğe her gün biri âmâde iken
Şimdi her şeb biri etmekte firâra ikdam

Bir dahi hânene azm eylemez andan açılır
İktizâ eyler ise birisine istihmam

21 İnfisal etmeğe âmâde gürûh-i etbâ
'İtk sevdâsına dilbeste cevâri vü ğulâm

9 Fakat bu davranışlara tehammül nasıl mümkün olsun ki : her birinin ayrı tavrı insanı sersem eder.

Hanı senin kulunum diyerek —âdetâ— sana tapınır gibi olan, şimdi, yolda sana rastlasa selâmını bile almaz.

Hani karşında edebe aykırı düser diye düşünüp oturmayan, şimdi, bulunduğu bir mecliste, toplantılarda, sen gelince ayağa dahi kalkmaz.

12 Hani seni gördükçe, boynunu, boyunu keman gibi eğen, şimdi söz söylese, ok misalı yara açar.

....

Hani ata bindikçe üzengine asılan eli çabuklar? Sonra da şikâyet eliyle atın gemine yapışır.

Eteğine yüz sürmeğe fırsat gözeten, şimdi eziyet için, eteğine yapışıp ısrar ediyor.

15 Merdivenlerde koltuğuna girmeğe koşuşan, şimdi, merdivende senin önüne geçmeğe çalışır.

Haydi yabancıya söz yok diyelim, ondan beklenen odur; o, ikramdan ne kadar vaz geçse, ne ölçüde izzet ve ikramı bıraksa ayıplanmaz.

Senin lütufkârlığının ekmek ve tuzu ile yetiştirilmiş oldukları halde, evinin içinde hizmetçiler bile sana itibar etmez olurlar.

18 Eskiden hizmet şevki ile gözüne uykuyu haram eden, şimdi, sana sitem ve eziyet etmeği mezhebinde helâl sayar.

....

Evvelce her gün biri sana kapılanmağa hazır iken, şimdi, her gece birisi kaçıp gidiyor.

Bir vesile ile birisine hamama gitmek gerekse, bunu fırsat bilerek, bir daha evine dönmez.

21 Hademeler güruhu ayrılmağa hazır halde; cariyeler ve köleler de azat olma sevdasındalar.

Sarsar-i azl salup tefrika bağ-i ayşe
Hânedan mansıbın ardınca bile gitdi nizam

....

Gitdi masraf gibi âmed-şüd-i hâcet-mendan
Hânedan pâyını irâd gibi çekdi enam

....

24 Alınır şimdi 'avâid yerine vaz'-i giran
Verilir şimdi hedâyâya bedel sâde selâm

Mâ-hasel turfa perişanlık imiş hâlet-i azl
Tutmasın kimselerin dergeh-i nasbında makam

Azil fırtınası refah ve zevk bahçesini per perişan edip, elden mevki ve makam gidiverince, arkasından hemen evden de dirlik ve düzen gitti.

....

Masrafın gidişi gibi, ihtiyacı olanların da eve gelip gidişleri sona erdi. Gelir gibi, halk ta, ayağını evden çekiverdi.

....

24 Şimdi vaktiyle alınan bahşişler, mal ve akça gibi şeyler yerine ağır tavırlar alınır; Şimdi hediyelere karşılık sadece selâm verilir.

Azil durumunun meyvası tuhaf bir perişanlıkmış meğer; kimselerin nasıp dergâhında yer tutmasın (temennim kimsenin azla uğramamasıdır)...

II

KASÎDE-İ SULHİYE DER MEDÎHA-İ SADRAZAM VE VEKÎL-İ EKREM HÜSEYİN PAŞA

Li'llahi'l-hamd olup ma'reke-i cenk tamam
Buldu âlem yeniden sulh u salâh ile nizam

Geçti sermâ-yi sitem geldi bahar-i râhat
İtidal etdi çemensuffa-i eyyâma hıram

3 Giydi feyyâze-i eltâf-i Hudâvendî ile
Âteş-i harb ü veğâ pîrehen-i «Berd ü selâm»

Şarta-i lütf ile tûfân-i fiten buldu sükûn
Keştî-i emn ü eman buldu muvâfık eyyam

Hâtıra gelmez idi bir dahi fikr-i sıhhat
Müptelâ-yi maraz olmuşdu mizâc-i eyyam

6 Şarktan garba dolup arbede-i ceng ü cidal
Kimse bilmezdi ne yoldan bulacağın encam

....

Nâgehân eyledi dûşîze-i hoş-çihre-i sulh
Mâverâ-yi harem-i gaybden izhâr-i hıram

Hüccet-i itk gibi etdi 'ibâdı âzad
Nâme-i 'Ahd-i Hümâyun-i mübârek-fercam

....

II

Sadrazam ve vekil-i Ekrem Hüseyin Paşa övgüsünde
BARIŞ KASİDESİ

Allah'a hamd olsun savaş bitti (cenk meydanı tamamlandı). Dünya yeniden barış ve iyilikle düzene girdi.

Zulum soğukluğu geçti, huzur ve rahat baharı geldi; ılımlılık zamanın (günlerin) çimensefasına salına salına geliverdi.

3 Allah'ın lütfiyle (lütuflarınm feyziyle) savaş ateşi «Berd ü selâm» (Hz. İbrahim'e ateşin serin ve selâmet oluşu) gömleğini giydi.

Fitne-fesat tufanı hoşlukla dindi; güven ve korkusuzluk gemisi uygun günleri buldu.

Bir daha sağlık düşüncesi akla gelmezdi; zamanın mizacı ağır şekilde hastalığa müptelâ olmuştu.

6 Cenk ve şiddetli kavgalarla, doğudan batıya kadar, her taraf dolmuştu. Bu yüzden hiç kimse işin sonunun neye varacağını bilemezdi.

....

Birden barışın güzel yüzlü bâkiresi, bilinmeyen haremin ötesinden salınarak görünüverdi.

Serbestliğe, azatlığa kavuşturan hüccet (belge, burhan) misalı mübarek sonuçlu, uğurlu andlaşma da halkı hürriyetine kavuşturdu.

....

9 Hâk-i cenge ekilen tohmdan etdi giderek
Feyz-i Rabbânî ile sünbüle-i sulh kıyam

Eyledi halka izâfe semerât-i râhat
Mezra'-i âlemi gark-i gil eden ebr-i zalâm

....

Kimse bu zelzele-i hâileden ummazdı
Ki bula bir dahi erkân-i umur istihkâm

12 Çekmemişdi dahi bu dağdağayı devlet ü din
Görmemişdi bu perîşanlığı Mülk-i İslâm

9 Savaş toprağına ekilen tohumdan, Allahu Taâlâ'nın feyzi sayesinde barış başağı doğruldu.

Dünya ekinliğini balçığa boğan karanlık bulutları, halka rahat meyvaları kazandırdı (artırdı).

....

Hiç kimse bu çok acıklı depremden bir daha işlerin düzeleceğini ümit etmezdi. (sanılırdı ki : işlerin esası, bu bozuk düzen, bu kargaşa sebebiyle bir daha düzelmez).

12 Din ve devlet hiç böylesi bir ıstırap, rahatsızlık duymamış, çekmemişti. İslâm ülkesi de hiç böyle bir perişanlık görmüş değildi.

III

MEDİHA - TIRÂZÎ-İ HAZRETİ TEBERDAR MUHAMMED PAŞA DER DEF'A-İ SÂNİYE-İ SADÂRET-İ KÜBRÂ

Hakkın olup vezende nesîm-i 'inâyetî
Gülşen-serâ-yi Rûm'a düşürdükte kısmeti

Yâ'ni olup diyâr-i Heleb'den keşîde-pâ
Tahrik edince Rûm'a rikâb-i azîmeti

3 Nâgâh vehm-i vesvese-fermâ-yi keç-nazar
Urdu inân-i azmime dest-i cesareti

....

Dedi ki ey füsürde-hıred pîr-i nâ-tüvan
Heftad sinde bu seferin ney ki hikmeti

Hengâm-i nâ-tüvânî vü acz u kusurda
Âyâ ne îhtiyâra sebep bu meşakkatı

....

6 Cismin 'alîl ü tâb ü tüvânın adîm iken
Her meh dü rûze görmez iken rûy-i sıhhatı

Bu sinn ü salda garazın izz ü cah ise
Yok izz ü câha cism-i nizârın liyâkatı

Var ise arzû-yi menasıb zamirde
Anın da tâzeliktedir âyîn ü şevketi

III
Sadrazamlığının İkinci Defasında

BALTACI MEHMED PAŞA HAZRETLERİNE SÜSLÜ MEDHİYE

Cenab-i Hakk'ın inayet (lütüf) yeli esip te kısmetimizi Rum (Anadolu) gülistanına düşürünce;

Daha açık bir ifade ile : Halep diyarından (bölgesinden, ülkesinden) ayrılıp Rum'a (Anadolu'ya) hareket edince (gidiş üzengisini Anadolu'ya doğru hareket ettirince);

Olayları iyi değerlendiremeyenlerin (eğri bakışlı, hasudların) insanı vesveseye düşüren vehimleri, ansızın cesaretimi durdurdu (Azim dizginime cesaret elini vurdu).

....

Dedi ki : Ey aklı donmuş, takatsız ihtiyar, yetmiş yaşında, bu seferin hikmeti (gizli sebebi) nedir?

Takatsızlık, aciz ve kusur (ihtiyarlık dolayısiyle vücudun bir çok bedenî güçsüzlükler) zamanında bu meşakkatı (sıkıntıyı) ihtiyar etmeğe (seçmeğe, buna katlanmağa) acaba sebep nedir?

....

Vücudun illetli, mecalın ve takatın yokken, her ay iki gün de sıhhat yüzü görmezken;

Bu yaşta amacın izzet ve mansıp (Büyüklük ve makam) ise, bu zayıf vücudun onlara da liyakatı yoktur.

Kalpte şayet mevki arzusu varsa, onun da zevk ve safası ancak gençlikte sürülür.

9 Esbâb-i ihtişâma eğer var ise heves
Pîranın ana dahi yakışmaz kıyâfeti

Huddâm-i tâzeye ise de rağbet-i derun
Yok çeşminin müşâhedeye kabiliyyeti

Tâze kenîzegâna ise incizâb-i dil
Bî-tablikde fevt olur anın da lezzeti

....

12 Ketmetme doğru söyle nedir maksad ü murad
Böyle değişmeden sefere zevk-ı uzleti

Dîvan bisâtı ile eğer esb ise murad
Bâzuların da zaptına yok istitâatı

....

Senden bu itirâzlara isterim cevap
Var mı cevabının bakalım istikameti

15 Hırs u tama' zamîrin ile âşnâ değil
Bir kimse sana bulduğu yoktur bu töhmeti

....

Dedim egerçi cümlesi vârid bu sözlerin
Ben dahi anlamaz değilim renc ü râhatı

Meçhuldur tabîât-i keç-bînine senin
Tedbîre gâlip olduğu Hakk'ın irâdeti

....

18 Ez cümle ol senin dediğin râhat ü ferâğ
Matlûb-i cismdir yok anın câna nisbeti

Âsûdelikle gerçi gönül müsterih olur
Hep hisse-i bedendir anın hadd ü gâyeti

9 Zenginliğe, debdebeye heves ediyorsan ihtiyarların kalıp ve kıyafeti ona bile yakışmaz.

Eğer için genç hizmetkârları çekiyorsa, gözlerinin onları görmeğe bile kabiliyeti yok.

Eğer körpe cariyelere gönlün akıyorsa, sende kuvvet olmadığı için, onun da tadını çıkaramazsın.

....

12 Gizleme, dosdoğru söyle, uzlet zevkını böyle yolculuğa değişmekten maksat ve meramın nedir?

Eğer gönlünün isteği, ata binip Divana gitmek ise: kollarının o atı zapta gücü yetmez.

....

Senden bu itirazlara cevap isterim; bakalım cevabın doğru olacak mı?..

15 Senin kalbin hırs ve tama nedir bilmez (Gönlünle, sonu gelmeyen istek ve aç gözlülük tanıdık değil).

Sana hiç kimsenin böyle bir töhmet isnat ettiği de yoktur (kimsenin sana böyle bir suçlamayı yüklediği de yok).

....

Dedim ki : Bu sözlerinin hepsi de doğru olabilir; ben de rahatla meşakkat arasındaki farkı bilmez değilim.

Lâkin sen esasen eğri görüşlü olduğun için, Hakk'ın irâdesinin tedbirden üstün olduğunu anlayamazsın.

....

18 Bu cümleden olmak üzere senin o rahat ve âsûdelik dediğin şey, bedenin istekleridir, onun canla ilgisi yoktur.

Gerçi gönül âsudelikle, dağdagasızlıkla müsterih olur. O nihayet bedenin rahatıdır.

Cismin gıdâsı gerçi müheyyâ kenarda
Sem'ü basar ve lîk çekerler zarûreti

21 Bir istirâhatın k'ola merci'i beden
Yoktur o râhatin dil ile câna nisbeti

Sem u basar vazîfesin almaz kenarda
İkisi de gıdâda çekerler zarûreti

Sem'in gıdâsı ma'nî-i pâkîze-nutkdur
Çeşmin gıdâsı hüsndür anla hikâyeti

24 Elfâz-i sükkerîn-i Stanbuliyandan
Sem'in kenarlarda kalır dilde hasreti

Mînâ-yi çeşmi garka-i nûr-i sürur eder
Hûbân-i şehriyânın o hüsn ü letâfeti

Hüsn-i edâ vü hüsn-i vefâ hüsn-i her umur
Ol şehr-i bî-bedelde bulur hüsn-i gâyeti

27 Ol dil-küşâ meâller ol hurde nükteler
Mümkün müdür bula Arabistan'da sûreti

Ol canfezâ suhanlerin ol şuh edâların
Akkâmlar lisânına olsun mu nisbeti

....

Ba'di leke hitaplarından gelir mi hiç
Lafz-i a canım ay efendim halâveti

Bu dâ'î-i kemîne vü kem-kadr sâbıka
Etmişken Âstâne'de bisyar ikameti

31 Ol nâzenin kıyâfet o rengin edâ ile
Çeşmimle gûşum etmiş iken hüsn-i ülfeti

Lâyık mıdır bu sâmi'a vü bâsıra fakîr
Mahrûmî-i gıdâ ile çekmek eziyyeti

Her ne kadar taşralarda cismin gıdası hazırdır; lâkin kulak ve göz zaruret çekerler.

21 Yalnız bedene ait bir istirahatın, gönül ve ruhla bir ilgisi olamaz.
Taşralarda kulak ve göz azığını alamaz; her ikisi de gıda bakımından sıkıntı çekerler.
Kulağın gıdası temiz bir konuşmadan çıkan anlamdır. Gözün gıdası da güzelliktir, artık sorunu kavra.

24 Kulak, taşralarda, İstanbulluların şeker gibi tatlı sözlerinin hasretini çeker.
İstanbul güzellerinin o güzellik ve hoşluğu, göz minesini, sevinç nuruna boğar.
Edâ güzelliği, vefa güzelliği, her şeydeki güzellik,
O eşsiz şehirde güzelliğin son aşamasına ulaşır.

27 O gönül açıcı anlamları, o ince nükteleri, Arabistan'da aynen bulmak mümkün mü?.
O can artırıcı sözlerin, o şuh edâların, akkâmlar (Arabistan'da hammallar) dili ile münesebeti nasıl olsun?.

....

«Ba'di leke» hitaplarında hiç «a canım, ay efendim» sözlerinin tatlılığı bulunur mu?...
Bu hakîr ve değersiz duâcı, evvelce, İstanbul'da çok ikamet etmişken;

31 O nazlı kıyafet, o renkli edâya gözüm ve kulağım güzelce alışmışken;
Bu yoksul duyma ve görme duygularının, gıda mahrumluğu ile eziyet çekmeleri lâyık mıdır? (Güzellikleri işitme ve görme ruh besleyici olduğuna göre, bu manevî besinlerden uzak kalmak, onlardan yoksun durumlarda yaşamak yaraşır mı?).

GAZELLER

I

Nedir ey şûh bu bîhûde gazab n'oldu sana
Meşrebin düşmen-i nâz idi aceb n'oldu sana

Vermemişsin tutalım ruhsat-i âğûş-i visal
Varmağa meclis-i ağyâra sebeb n'oldu sana

3 Câme-hâb içre bıraktın beni ey mihr-i münir
Durmadın çâk olıcak perde-i şeb n'oldu sana

Ne girersin araya yâra niyaz etdikçe
Kanı ey girye mürâ'ât-i edeb n'oldu sana

Oldun ey hâme-i Nâbî katı çoktan hâmuş
Bilmem ey zemzeme-pîrâ-yi tarab n'oldu sana

I

Ey şuh, bu boş, gereksiz öfke nedir? Sana ne oldu? Sen nazlanmağı hiç sevmezdin; acaba sana ne oldu? Hadi diyelim ki vuslata müsaade etmemişsin; ama ağyarın (yabancıların) meclisine gitmene sebeb ne? Sana ne oldu?

3 Ey parlak güneş, beni yatakta bırakıp gittin; sabah olmasını beklemedin (gecenin perdesi yırtılıncaya kadar durmadın); Sana ne oldu?.

Ey göz yaşı, ben sevgiliye yalvardıkça niye araya giriyorsun? Sana ne oldu ki : böyle usul ve âdâba riâyet etmiyorsun?

Ey Nâbî'nin kalemi, çok zaman oldu ki susuyorsun. Ey zevk ve safa nağmeleri terennüm eden (kalem) sana ne oldu, bilmem?...

II

Ruhunda bâdeden yârın ki âb ü tâb olur peydâ
Derûnumda benim bir ma'den-i sîmab olur peydâ

Hayâl-i halka-i zülfünle eşkim düşse deryâya
Zamân-i Haşre dek girdab —ber— girdab olur peydâ

3 Ne dem olsa hayâlın cilve-rîz-i âsmân-i dil
Fezâ-yi âlem-i endîşede mehtap olur peydâ

Serin sen âşnâ-yi secde-i aşk eyle de seyr et
Gönül ebrû-yi hûbandan sana mihrap olur peydâ

İrâde etse bir emrin tealluk fethine Nâbî
Ana etrâf-i nâ-me'mûlden esbab olur peydâ

II

Sevgilinin yanağı şarabın etkisiyle parıl parıl parlamağa başladığında, benim de içimde, —sanki— bir civa madeni belirir, oluşur.

Saçının halkasını hayal ederek ağladığımda göz yaşım denize düşecek olsa, Mahşere kadar girdap içinde girdap (burgaç içinde burgaç) peydâ olur.

3 Hayalin, ne zaman gönlümün semasında tecelliler gösterecek olsa, tefekkür âleminin fezasında mehtap doğar.

Sen başını aşk secdesiyle aşina (tanıdık, bildik) et de, ey gönül, sana güzellerin kaşından derhal bir mihrap vücude gelir.

Nâbî, Canab-i Hak, bir işte fetih ihsan buyursa, ona her taraftan umulmayan sebepler peydâ olur.

III

Va'de-i hâtır-firîbin düzd-i hâb etdin bu şeb
Târ ü pûd-i câme-hâbım sûz u tâb etdin bu şeb

Oldu târîkî-i şem âhımla kat kat lîk sen
Tal'atınla kangı bezmi mâhtâb etdin bu şeb

3 Belki eylerdim sana şâyeste hizmetde kusur
Ben günah eylerdim ammâ sen sevap etdin bu şeb

Nâz ü istiğnâ değildir mâni'-i teşrîf-i bezm
Gâlibâ ey mâh-rû bizden hicap etdin bu şeb

....

Ben hayâlinle sabah olunca etdim güft-gû
Sen kimi şâyeste-i lütf-i hitap etdin bu şeb

6 Tâ be-gerden garka-i eşk oldu tâb-i hecr ile
Nâbî'yi hem-hâlet-i Rûz-i Hisap etdin bu şeb

III

Gönül aldatıcı va'dınla bu gece sabaha kadar uyumadım (uyku hırsızlığı yaptın). Sanki yatağımın ateşten dokunmuş kumaşı içinde yandım, kıvrandım bu gece.

Gece karanlığı ahımla kat kat arttı. Lâkin hangi meclisi ay gibi yüzünün doğuşu ile mehtap nuruna boğdun, bu gece.

3 Belki sana lâyık olan hizmette kusur ederdim; ben bu gece günah işlerdim ama sen sevap kazandın.

Bezmimizi şereflendirmekten seni, naz ve istiğna alıkoymuş değildir. Ey ay yüzlü güzel, galiba bu gece bizden utanıverdin.

....

Ben sabah olunca senin hayalinle konuştum, durdum. Acaba sen, bu gece, kimi hitabının lûtfüne lâyık gördün?

6 Ayrılık hararetiyle Nabî, boğazına kadar göz yaşına battı. Sen onu, bu gece, Mahşer Günündeki duruma düşürdün.

IV

Ne dâde-i mahlûka ne sîm ü zere minnet
Dîvân-i Ezelde yazılan deftere minnet

Kat' etmişiz ümmidi 'atâyâ-yi felekden
İhsân-i Hudavend-i cihan - pervere minnet

3 Pâyinda bulur saydını anka-yi tevekkül
Etmez heves-i sayd ile bâl ü pere minnet

Maksûdları feth-i der-i Kâ'be-i dildir
Etmez şeh-i iklim-i fenâ leşkere minnet

....

Âyînedeki aksine naz eyleyen âfet
Bir haftada eyler iki kez berbere minnet

....

6 Mestân-i ser-endâzı komaz etmeğe Nâbî
Zevk-ı küleh-i fakr ü fenâ efsere minnet

IV

Ne mahlûkun verdiğine, ne altına ve gümüşe minnet ederiz. Ancak Ezel Divanında yazılan deftere minnet ederiz.

Cihanı besleyip yetiştiren Efendinin ihsanına minnet ki : Feleğin bahşişlerinden ümidi kesmişiz.

3 Tevekkül ankası avını, ayağının dibinde bulur. Avlanmak hevesiyle kanada minnet etmez.

Amaçları gönül Kâbesi'nin kapısını açmaktır (fethetmektir). Fânilik diyarının padişahı askere muhtaç değildir (minnet etmez).

....

Aynadaki aksine bile nazlanan âfet, bir haftada iki kere berbere minnet eder.

....

6 Nâbî, fakr ve fenâ külâhının zevki, serdengeçti sarhoşlarını taca minnet ettirmez.

V

Şevk-ı teniyle cûda olup pâre pâre mevc
Âğûş açdı hasret ile kadd-i yâre mevc

Bassan kenâr-i cûya kadem pây-bûs için
Birbirini basıp gelir ey dil kenâra mevc

3 Âğûşa çekdi cû seni ammâ ki şevkdan
Cû-yi sirişk-i dîdede gelmez şümâra mevc

Zevk-ı visal cûlara âmed şüd ettirir
Durmaz heva-yi vaslın ile bir karara mevc

Düşmüş havâ-yi cism-i latîfiyle Nâbî'yâ
Leyl ü nehar keşmekeş-i intizâra mevc

V

Onun vücudunu kucaklamak iştiyakı ile ırmak içinde parça parça olan dalga, hasret ile, yarın endamına kucak açtı.

Irmak kenarına ayağını bassan, ayağını öpüvermek için, ey sevgili (ey gönül), dalgalar birbirini basıp sahile hücum eder.

3 Irmak seni koynuna çekti ama iştiyaktan göz yaşı ırmağındaki dalgalar sayılamaz hale geldi.

Irmakları diyar diyar dolaştıran kavuşma zevkıdır; senin visalının arzusu ile dalgalar bir kararda durmaz.

Ey Nâbî, lâtif bir cismin aşkı ile dalgalar, gece gündüz, intizar içinde kıvranıp durmaktadır.

VI

Çemende cûy-veş bu cüst ü cûlar hep seninçündür
Miyân-i bülbülanda güft-ü-gûlar hep seninçündür

Sen ey kişt-i emel neşv ü nemâdan dûrsun ammâ
Sahab-âsâ dökülmek âb-rûlar hep seninçündür

3 Ne var bir kerre meyletsen kinâra ey dür-i yektâ
Hurûş-i mevc mevc-i arzûlar hep seninçündür

Gel ey mest-i tegafül bir nigâh et hâl-i mestâne
Reh-i meyhânede bu hây u hûlar hep seninçündür

Sezâdır sâ'id-i sîmînin etsem heykel-i gerden
Bana pür-haşm ü kîn olmak 'adûlar hep seninçündür

....

6 Niçün ey nazm-i Nâbî tâze tâze cilve etmezsin
Kalemden safhaya bu serfrûlar hep seninçündür

VI

Çemende ırmaklar gibi taraf taraf koşarak bu arama - taramalar hep senin içindir. Bülbüller arasındaki bu dedi kodular da hep senin içindir.

Ah ey arzu ekini, sen asla büyüp boy atmazsın. Ama yüz sularının bulutlar gibi dökülmesi de hep senin içindir.

3 Ey tek inci, bir kere kucağa temayül göstersen ne çıkar? Arzuların dalga dalga kabarıp coşması da hep senin içindir.

Ey âşıkları tanımazlıktan gelip yanlarından sarhoşlar gibi geçen sevgili, ne olur, aşk sarhoşlarının hâline bir bak, meyhane yolunda bu hayu huylar hep senin içindir.

Senin gümüş gibi beyaz kolunu boynuma muska etsem lâyıktır. Zira düşmanların bana kızıp köpürmeleri, kin beslemeleri hep senin içindir.

....

6 Ey Nâbî'nin şiiri, niçin taze taze tecelliler göstermezsin? Kalem, kâğıda hep senin için baş eğip durmaktadır.

VII

Zevk-ı gam dilde midir dâğda mı tende midir
Neşve bülbülde midir gülde mi gülşende midir

Oldu sermâye-i hayret bana bîm ü ümmid
Bilemem eyleyecek girye midir hande midir

3 Oldu bâzîce-i aşkında nihan hâtem-i dil
Çîn-i zülfünde midir sende midir bende midir

Gül hem açıldı hem ârâyiş-i destar oldu
Bülbül-i bî-haber âyâ dahi şîvende midir

O tevâzu' anı mümtâz-i cihan etmişdir
Nahl-i gül bağda bîhûde ser-efkende midir

....

6 Hâh u nâ-hâh olur âvîze-i gûş-i ahbab
Nâbî'yâ her gazelin böyle hoş-âyende midir

VII

Gam zevkı gönülde midir? Aşk yarasında mıdır? (yoksa) tende midir? Neşve, bülbülde midir? Gülde midir? (yoksa) gül bahçesinde midir?..

Korku ve ümit beni hayretten hayrete düşürdü. Ağlamam mı lâzım? Gülmem mi? (doğrusu) bilemiyorum.

3 Gönül yüzüğü senin aşkının oyununda gizlendi. Zülfünün kıvrımında mıdır? Sende midir? Bende midir?

Gül hem açıldı, hem de sarıkların süsü, zineti oldu. Gafil bülbül halâ feryat edip duruyor mu acaba?

O alçak gönüllülük gül fidanını dünya seçkini yapmıştır. O, bu bahçede boş yere başını eğmiş değildir. (gül fidanı bahçede boşuna mı başı eğik, mahçup durumdadır).

....

6 Ey Nâbî, her gazelin —ister istemez— dostların kulağına küpe olmaktadır. Acabâ her gazelin böyle güzel, lâtif ve hoşa gidici midir?

VIII

Bezm-i safâya sâgar-i sahbâ gelür gider
Gûyâ ki cezr ü medd ile deryâ gelür gider

Açıldığın haber verir ağyâra gül gibi
Dâim bize nesîm-i sebük-pâ gelür gider

3 Olmaz yine marîz-i mahabbet şifâ-pezîr
Rûy-i zemîne bir dahi İsâ gelür gider

Sultân-i gam neşîmen edelden derûnumu
Sahrâ-yi kalbe leşker-i sevdâ gelür gider

Bir gün demez o şûh ki âyâ murâdı ne
Çokdan bu kûya Nâbî-i şeydâ gelür gider

VIII

Şarap kadehinin zevk ve safa meclisine gelip gitmesi, sanki cezir ve med ile denizin gelip gidişidir.

Senin gül gibi yabancılara açıldığını duymuyor değiiz. Ayağına çabuk rüzgar, daima bize gelir, gider.

3 Dünya yüzüne Hz. İsâ bir daha gelip gider. Ancak muhabbet hastası yine de şifâ bulmaz.

Gam sultanı içimde karargah kuralıberi, sevdâ askeri kalbimin sahrasına gelir, gider.

Çoktanberi deli-divane Nâbî bu diyara gelip gidiyor, bir gün olsun o şuh, acaba arzusu nedir diye sormaz.

IX

Ne verir kâm ne kâm-i dil-i nâ-kâmı bilür
Lütf hengâmı hemen âşıka düşnâmı bilür

Tevbe-i meyde sebât-i kademimden sorma
Orasın sâkî-i gülçihrenin ibrâmı bilür

....

3 Yârı teshirde bî-şüphe isę n'ola gönül
O büt-i seng-dile etdiği ikdâmı bilür

....

Suhan-i bîhûdeden hoş gelür âvâz-i horos
Bâri ma'nâsını bilmezse de hengâmı bilür

Âşıkın hâl-i derûnun ne sorarsın Nâbî
Anı âşık ne bilür yâr-i dil-ârâmı bilür

IX

Ne muradımızı verir, ne de arzusuna kavuşamayan gönlümüzün ne istediğini bilir. Lütuf zamanında tek bildiği sadece âşıkı azarlamaktır.

Şaraba tövbe etmekte ne kadar dayanabileceğimi sorma; orasını, gül yüzlü sakinin ısrarı bilir.

....

3 Gönül sevgiliyi elde edeceğinde tereddüt etmiyorsa şaşma : O taş yürekli putu ele geçirmek için, ne kadar sürekli çalıştığını bilir.

....

Manasız sözden horoz sesi daha güzel gelir; hiç olmazsa o manasını bilmese de —öteceği— zamanı bilir.

Nâbî, aşıkın iç durumunun ne olduğunu neye sorarsın; onu aşık ne bilsin? o gönlün içinde oturan sevgilisi bilir.

X

Cem'in tamâma erip devri câm kalmıştır
O camdan da bu mecliste nâm kalmıştır

Rüsûm-i lütf ü kerem halk içinde mensîdir
Fakat alıp verilir bir selâm kalmıştır

3 Rakîp sâye-i lütfunda oldu perverde
Anınçün ey gül-i ter böyle hâm kalmıştır

Cihan içinde murâdım ne ise verdi kazâ
Hemen bir almadığım intikam kalmıştır

Ümid kâtib-i takdirden müsâadedir
Cerîde-i emelim nâ-tamam kalmıştır

X

Cem'in devri sona ermiş, lâkin kadehi kalmıştır. O kadehten de bu mecliste, ancak, bir ad kalmıştır.

Lütuf ve keremin usul ve adâbı, artık halk arasında unutulmuş; şimdi alınıp verilen sadece bir selâm kalmıştır.

3 Rakîp, senin lütfunun gölgesinde beslenmiştir; ey tâze gül bu nedenle de ham kalmış (olgunlaşmamıştır).

İlâhî kaza, Dünyada ne muradım varsa vermiştir. Sadece henüz almadığım tek şey : intikamdır.

Umarım ki takdir kâtibi, emelimin defterinde eksik kalmış olanın da tamamlanmasına izin verir.

XI

Kasr-i sürur künc-i kanâat değil midir
Sahn-i behişt hûy-i feragat değil midir

Erbâb-i ye's gerçi tehi-kisedir veli
Ehl-i ümidden hele râhat değil midir

....

3 Cânâ ne var garîbine etmezsin iltifat
Vuslat sizin diyarda âdet değil midir

Me'yus olma nahvet-i nâzından ol mehin
Cevr ü cefâ vefâya alâmet değil midir

....

Kasd-i sitemle kalbine rehyab olursa da
Nâbî-i nâ-murâda saâdet değil midir

XI

Kanaat köşesi, —bir bakıma— sevinç köşkü sayılmaz mı? Feragat mahallı, bir tür, cennet meydanı değil midir?

Yese düşenler gerçi kesesi boş müflis durumundadır. Fakat bunlar, —boş— ümit peşinde koşanlardan daha rahat değil midir?

....

3 Canım, güzelim, niçin garibine iltifat etmezsin? Sizin memlekette vuslat hiç âdet değil midir?

O ay gibi güzelin nazlı gururunu görüp te yese düşme. Cevr ve cefâ, bir az da vefâya alâmet sayılmaz mı?

....

İsterse zulum kasdiyle olsun kalbine girmeğe yol bulacak olursa muradına kavuşmamış Nâbî için, bu da, bir saadet değil midir?...

XII

Ruh-i rengînini gûş etmeden berk-i semen ditrer
Nesîm-i zülfünü yâdetmeden sahn-i çemen ditrer

Nesin bilmem sen ey serv-i sanavber-kadd ü gül-tînet
Ki reşk-i kametinden ar'ar inler nârven ditrer

3 Dem-i vuslatta olan lerzeyi andan kıyas et kim
Sudur etdikte harf-i hâhiş-i vuslat dehen ditrer

Aceb mi câme-pûş-i lerziş olsa dîde baktıkça
Letâfetden ten-i nâzükterinde pîrehen ditrer

Benim âhımdan olmuş mustarip ol nev-gurûr-i naz
Bu gûne dil-siyehken dâm-i zülfünde şiken ditrer

6 O şûhun sana dem-serdâne vasfın eylesem tahrir
Dehân-i âteşîn-i hâmeden Nâbî suhan ditrer

XII

Van gülü (Beyaz gül, yasemin) yaprağı, onun renkli yanağının vasıflarını duyacağım diye tir tir titrer. Çemenlik onun zülfünün rüzgarını andıkça titrer.

Ey sanavber (çam fıstığı ağacı) boylu servi ve gül tinetli (yaratılışlı) dilber senin endamını kıskandığından arar ağacı (ardıç) inler, narven (gülnar) titrer.

3 Vuslat anında olan titreyişi şundan kıyas et ki : Vuslat isteği ağızdan çıkınca dudak titrer.

Göz ona baktıkça titrerse (titreyiş giysisi giyerse) hayret edilir mi? O öylesine latîftir ki : nazik teni üzerinde gömleği titrer.

O naz ile yeni yeni gururlanmağa başlayan güzel, benim ahımdan mustarip olmuş; bu kadar insafsızken (siyah kalpli iken) zülfünün tuzağındaki kıvrım titrer.

O şuhun niteliklerini sana soğukkanlılıkla yazsam, Nâbî, kalemin ateşli ağzında söz titrer.

XIII

Bâğ-ı dehrin hem hazânın hem bahârın görmüşüz
Biz neşâtın da gamın da rûzgârın görmüşüz

Çok ta mağrur olma kim meyhâne-i ikbalde
Biz hezâran mest-i mağrûrun humarın görmüşüz

3 Top-i âh-i inkisâra pâydâr olmaz yine
Kişver-i câhın nice sengin-hisârın görmüşüz

Bir hurûşiyle eder bin hâne-i ikbâlı pest
Ehl-i derdin seyl-i eşk-i inkisârın görmüşüz

Bir hadeng-i can-güdâzı ahdır sermâyesi
Biz bu meydânın nice çâpük-süvârın görmüşüz

6 Bir gün eyler dest-beste pâygâhı cay-gâh
Bî-aded mağrûr-i sadr-i i'tibârın görmüşüz

Kâse-i deryûzeye tebdil olur câm-i murad
Biz bu bezmin Nâbî'yâ çok bâde-hârın görmüşüz

XIII

Dünya bahçesinin hem son baharını, hem de ilkbaharmı görmüşüz. Biz ferahlık ve sevincin de, üzüntü ve tasanın da vakit ve zamanını görmüşüz.

İkbal (baht açıklığı) meyhanesinde çokça gururlanma; çünkü biz binlerce gurur sarhoşunun (kurumlu, çalımlı sarhoşun) humarını (içkinin neşesinden sonra geliveren sersemliğini, başağrısını) görenlerdeniz.

3 Biz mevki ve ikbal memleketinin taştan nice kalelerini görmüşüz ki inkisar ahının (kırgınlık bedduâsının) topu karşısında yıkılıp gitmişlerdir.

Bir kere coşup kabarması ile bin tane ikbal evini hak ile yeksan eder; biz dertli gönüllerin, inkisarlarının seller gibi kabaran göz yaşını görmüşüz.

Biz bu meydanda nice çevik süvariler görmüşüz ki : bunları, can eriten bir ah oku yere sermiştir.

6 Biz itibar sadrında nice gururla oturanları görmüşüz ki : bir gün kapı dibinde, elini bağlayıp duran bir uşak derekesine düşmüşlerdir.

Ey Nâbî, biz bu içki meclisinde, nice şarap içenleri görmüşüz ki : içinde murat içtikleri kadeh, gün gelip dilenci kâsesine dönmüştür.

XIV

Hayalinden gelir gam hâtıra cânâneden gelmez
Sitem hep âşnâlardaın gelir bîgâneden gelmez

Hased evkatına ol ârif-i âlem-şinâsın kim
Elinden cam düşmez kûşe-i meyhâneden gelmez

3 Umarsın bir nüvâziş açtığı bin zahm içün ammâ
Bu insâniyyet ey dil gamze-i cânâneden gelmez

Misal-i halka tutdum gûşumu ebvâb-i âfâka
Sadâ-yi nağme-i ayş ü tarab her hâneden gelmez

N'ola küstah olursa pîş-i gülde bülbül ey Nâbî
Mürâ'ât-i edeb dest ü dili mestâneden gelmez

XIV

Kalbe gam, keder sevgiliden gelmez de onun hayalinden gelir. Zulüm hep tanıdıklardan, dostlardan gelir, yabancıdan gelmez.

Dünyayı bilip anlayan o irfan sahibinin vakitlerine, hayatına hased ki : elinden hiç kadeh düşmez, meyhane köşesinden de çıkmaz.

3 Umarsın ki : açtığı bin yaraya karşılık bir kerecik olsun okşasın. Fakat ey gönül, bu insanî davranış sevgilinin gamzesinden beklenmez, gelmez.

Ufukların kapılarına halka misalı (kapı halkası gibi) kulak verdim; gördüm ki : her evden zevk ve safa sesleri aksetmiyor.

Ey Nâbî, gülün huzurunda bülbül küstahlık ediverirse şaşma. Her sarhoşun elinden ve gönlünden edebe, usule riayet gelmez.

XV

Gülsitân-i dehre geldik renk yok bû kalmamış
Sâye-endaz-i kerem bir nahl-i dil-cû kalmamış

Eylemiş der-beste dükkânın tabîb-i rûzgâr
Hokka-i pîrûze-i gerdûnda dârû kalmamış

3 Teşnegânın çâk çâk olmuş leb-i hâhişgeri
Çeşme-sâr-i merhametde bir içim su kalmamış

Kadrin anlar yok bilir yok her dür-i sencîdenin
Çârsû-yi kabiliyetde terâzu kalmamış

Ceyş-i gamdan kande etsin ilticâ ehl-i niyaz
Kal'a-i himmetde Nâbî bürc ü bârû kalmamış

XV

Dünya gülbahçesine geldik; renk yok, koku kalmamış. İnsana kerem gölgesi salan tek bir gönül çekici fidan kalmamış.

Zamane doktoru dükkânının kapısını (iş yerini) kapamış; feleğin firuze renkli hokkasında (kavanozunda, şeşesinde) da ilâç kalmamış.

3 Susuzların suya hasret çeken dudakları çatlamış (parça parça olmuş). Merhamet pınarında bir içim su bile kalmamış.

Her değerli incinin kadrini anlayan, bilen yok. Kabiliyet çarşısında terazi kalmamış (ki onu doğruca tartıp kıymetlendirsin).

Niyaz ehli, gam askerinin —zulmundan— nereye sığınsın?. Nâbî, himmet kalesinde burç ve baru kalmamış.

XVI

Âşık ki olur bûse-i ruhsar ile kani'
Dilber dahi ol veche rızâ verse ne mâni'

Çeşm olmasa dil düşmez idi mihnet-i aşka
Sârîdir efendisine gavga-yi tevâbi'

3 Âlemde eğer kûşe-i âsâyiş olaydı
Mihrap ile çâk olmaz idi sîne-i câmi'

Her harfa ser-efkendelik etse nola hâme
Erbâb-ı suhan ekser olurlar mutevâzi'

Ümmidini pâ-beste-i ye's eyleme Nâbî
İhsân-ı Hudâ bir gün eder def'-i mevâni'

XVI

Âşık bir yanak öpüşüyle kanaat ettikten sonra, dilber de buna rıza gösterse ne çıkar?

Göz olmasa gönül, aşk ıstırabına düşmezdi. Uşaklar arasındaki kavga, efendisine de sirayet eder.

3 Eğer âlemde bir huzur ve rahat köşesi olsaydı, camiin göğsü, mihrapla parçalanmazdı.

Kalem, her harfa baş eğecek olsa şaşmamalı, zira söz erbabı (şairler) çoğunlukla mütevazi (alçak gönüllü) olurlar.

Nâbî, ümidini keserek ye'se düşme; Allah'ın ihsanı, bir gün, engelleri ortadan kaldırır.

XVII

Bir devlet içün çarha temennâdan usandık
Bir vasl içün ağyâra mudârâdan usandık

Hicran çekerek zevk-ı mülâkatı unuttuk
Mahmur olarak lezzet-i sahbâdan usandık

3 Düştük katı çoktan heves-i devlete ammâ
Ol dâiye-i dağdağa - fermâdan usandık

Dil gamla dahi dest ü girîbandan usanmaz
Bir yar içün ağyar ile gavgadan usandık

Nâbî ile ol âfetin ahvâlını nakl et
Efsâne-i Mecnun ile Leylâ'dan usandık

XVII

Bir devlet için feleğe yalvarmaktan usandık. Bir vuslet için başkalarına müdaradan (yüze gülmekten) usandık.

Ayrılık çeke çeke buluşup görüşmenin zevkini unutur olduk. Mahmur ola ola şarabın tadından usandık.

3 Büyük saâdet, ikbal hevesine düşeli çok oldu ama o huzursuzluk veren iç arzusundan artık bıktık, usandık.

Gönül gamla bile yaka paça olmaktan usanmaz; yalnız bir sevgili yüzünden eloğlu ile kavgadan gına geldi.

Bize Nâbî ile o âfet gibi güzelin durumunu (aralarında olup biteni) anlat; artık Mecnun ile Leylâ efsanesinden usandık.

XVIII

Yarı açtım açıl ey gonca - dehânım diyerek
Bezme geldi gele ey serv-i revânım diyerek

Pâyına barı bu takrib ile düşsem yârın
Kalmadı âh medet tâb ü tüvânım diyerek

3 Âh bir kerre miyânını alup âğûşa
Sîneye çeksem o sîmîn teni cânım diyerek

....

Yar söyletdi bana bu gazeli ey Nâbî
Söyleye söyleye ey tâze zebânım diyerek

XVIII

Ey gonca ağızlım açıl diyerek sevgiliyi açtım. Gel ey serv-i revanım diye diye nihayet bezme geldi.

Barı : «Ah ayakta duracak halim yok» diyerek, bu fırsatla, yârın ayağına düşüversem.

3 Ah ne olur o gümüş tenli güzelin belini kucaklayıp : «Ah canım» diyerek bir kere göğsüme çeksem.

....

Ey Nâbî, sevgilim : «Ey benim yeni yeni şiirler yazan şairim, söylesene, söylesene» diyerek, bu gazeli bana söyletti.

XIX

Def' eyle meded sâkî bu derd-i seri benden
Geh gâh dirîğ eyleme bir sâgarı benden

Bâkim ne benim dûzahın âteş-kedesinden
Almazlar ise lücce-i çeşm-i teri benden

3 Ben anladığım afv isen ey afv-i İlâhî
Sorma günehim gayrden al defteri benden

Olsun göreyim hûşe-i hicrâna giriftar
Rencîde eden ol gül-i meh-peykeri benden

Nâbî olamaz cûyda âb eşk gibi germ
Farketmemenin vechi ne nilüferi benden

XIX

Sâkî medet, bu baş ağrısını başımdan sav. Arasıra bir kadehi de benden esirgeme.

Eğer elimden yaşlı gözümün engin denizini almazlarsa, onu bana bırakırlarsa, cehennem ateşinden ne korkum olur?..

3 Ey İlâhî afv, eğer benim anladığım avf işen günahımı başkasından sorma; defteri benden al (lütfen benden günahlarımı soruver).

O ay yüzlü gülü, benden inciten, dilerim Hak'dan hicran köşelerine düşsün.

Nâbî, ırmakta su göz yaşı gibi hararetli olmaz. Nilüferi niçin benden ayırt etmiyorlar, hayretteyim.

XX

Yâre varsın peyk-i nâlem âh u zârım söylesin
Âb-i çeşm-i girye-i bî-ihtiyârım söylesin

Çak-çak-i sîne versin mevce-i gamdan haber
Zahm-i hûnpâş-i derûnum inkisârım söylesin

3 Gonca gülsün gül açılsın cûy feryad eylesin
Sen dur ey bülbül bir az gülşende yârım söylesin

Arzû-yi vasl ile şeb-zindedar olduklarım
Girye-i hasretle çeşm-i intizarım söylesin

Bende yok kudret edâya harf-i şevkı Nâbî'yâ
Hâme-i rengin-sârîr-i bî-karârım söylesin

XX

Feryadımın habercisi : sevgiliye varsın da ahımı, ağlayıp inlememi söylesin; irâdemin elimden gidip nasıl göz yaşları döktüğümü söylesin.

3 Gonca gülsün, gül açılsın, ırmak çağıldasın : Ey bülbül, sen dur azıcık da gül bahçesinde bir az sevgilim şakısın.

Vuslat arzusiyle sabahlara kadar gözlerimi yummadığımı (geceyi uyanık geçirdiğimi) hasret göz yaşlarımla, yollara dikilen (bekleyen) gözlerim söylesin.

Ey Nâbî, iştiyak nedir? Bunu ifadeye gücüm yetmez. Onu, renkli sesler (renkli gıcırdılar) çıkaran kararsız kalemim söylesin,

XXI

Beni şad eylemedin sen dahi nâ-şad olasın
Şu'le-i âh-i garîban gibi berbad olasın

Künc-i hicrâna olup sen de benim gibi esir
Rûz u şeb destzen-i dâmen-i feryad olasın

3 Vere nahl-i emelin mîve-i eşk-i hırman
Bir sitemkâra niyaz etmege mu'tad olasın

Rûzgâr eylesin eflâke gubârın peyvend
Göreyim pâzde-i leşker-i bî-dad olasın

....

Eyledin Nâbî-i bî-çâreye çok cevr ü sitem
Yok ümidim ki mükâfatdan âzad olasın

XXI

Beni sevindirmedin, sen de sevinmeyesin. Gariplerin ahının alevi gibi rüzgarda savrulasın.

Sen de benim gibi hicran köşesine esir olup gece gündüz feryat edesin. (Feryat eteğine el sunasın).

3 Bir zalime yalvarmağa alışasın da, arzunun fidanı meyva olarak sana mahrumiyet göz yaşı versin.

Dilerim Allah'tan zulum askerinin ayağı altında ezilesin de rüzgâr (hayat, zaman) senin toprağını feleklere savursun.

....

Biçare Nâbî'ye çok zulm ettin, eziyet çektirdin; bunun cezasından kurtulacağını hiç sanmam.

XXII

Cefâ gördük o nahl-i naz-perverden vefâ derken
Bizimle âkıbet bîgâne çıktı âşnâ derken

Gönül bir câm-i renk-âlûde döndü köhne revzende
Zamâniyle ana âyîne-i âlem-nümâ derken

3 Bizimle hep zebânı hançeriyle söyleşir şimdi
Ser-i rehde düçar oldukta evvel merhaba derken

Ne denlü ıstırap ettikse ol denlü esir olduk
Bulaydık çin çin-i zülf-i dilberden rehâ derken

Ne lâzımdır düşürmek şi'ri Nâbî kayd-i iğlâka
Bu denlü sâde şi'r-i bî-tekellüf dilküşâ derken

XXII

O nazlı fidandan vefâ beklerken cefâ gördük. Onu dost sanırken sonunda bize yabancı çıktı.

Vaktiyle biz gönlümüze âyine-i âlem-nüma (İskender'in aynası) derdik. Nihayet gördük ki : Eski bir pençerede —unutulup kalmış— renkli bir cam haline geldi.

3 Evvelce yolda rastgeldiğimiz vakit «Merhaba» derken, şimdi, bizimle hep dilinin hançeriyle konuşuyor.

Sevgilinin büklüm büklüm zülfünden kurtulalım derken, ne kadar çırpındıksa o kadar fazla bağlandık (ona esir olduk).

Bu kadar sade, tekellüfsüz ve gönül açan şiir söylemek elde iken, ey Nâbî, onu içinden çıkılmaz bir hale düşürmenin ne lüzumu var?...

XXIII

Bahar geldi yine deste cam alınmaz mı
Bu goncadan bu havalarda kâm alınmaz mı

Kalır gider mi bize etdiği bu cevr ü sitem
Sipihrden acaba intikam alınmaz mı

....

3 Eder mi gûş aceb andelîbin efganın
O goncanın deheninden kelâm alınmaz mı

Gurur-i hüsn ü letâfet hitâba mâni' ise
Ya rehgüzâre de varsak selâm alınmaz mı

Esîr-i zülfü olan dillerin‿nedir hâlı
Nesîm-i nâfe-küşâdan peyam alınmaz mı

Nakîsadır sana şeb-gerdelik desem Nâbî
Aceb bu sözden o mâh-i tamam alınmaz mı

XXIII

Bahar geldi, yine ele kadeh alınmaz mı? Bu havalarda, bu goncadan (kadeh) murat alınmaz mı?

Bize ettiği bu eziyet ve zulum acaba yanına kalır mı? Acaba felekten bunun öcü alınmaz mı?

....

3 O, acaba bülbülün feryat ve figanını işitiyor mu? O goncanın ağzından —buna dair— bir söz alınamaz mı?

Diyelim ki güzellik ve lâtiflik gururu bize hitap etmesine müsaade etmiyor. Yolu üstüne çıksak acaba selâmımızı almaz mı?

Zülfüne esir olan gönüllerin ne durumda olduklarına dair miskler gibi kokan (göbek miskini açık yayan) rüzgardan bir haber alınmaz mı?.

Nâbî, böyle geceleri dolaşmak senin için bir kusurdur, desem, acaba bu sözümden ayın on dördü gibi kusursuz olan o sevgili alınmaz mı...

XXIV

Bir kimse hâne-i dili âbad görmedi
Kim gördü ise hâtırımı şad görmedi

Vaslın nice mürüvvet eder bilmem ey gönül
Senden o şuh nâle vü feryat görmedi

3 Gülçin-i bâğ-ı matlab eylemedi bâğbân-i feyz
Ol dîdeyi ki giryeye mu'tad görmedi

Ol nev-hırâm-ı kûçe-i bî-dâdın etdiğin
Ömründe cevr işitmedi bî-dâd görmedi

Dil da'vî-i teferrüd-i nazm eylese nola
Nâbî gibi henüz bir üstad görmedi

XXIV

Hiç bir kimse gönül evini mamur görmedi. Beni kim gördü ise, gönlümü sevinçli görmedi.

Ey gönül, sevgili sana visalmı nasıl ihsan eder? Çünkü senin hiç inleyip feryat ettiğini görmedi ki.

3 Feyz bahçıvanı, daima ağlamayan bir göze arzu bağından gül toplatmadı.

O zulum âleminde (sokağında) yeni yeni salınmağa başlayan dilberin ettiklerini : cevr bütün ömründe işitmedi, zulum da bütün hayatında görmedi. (o güzel o kadar zulm edicidir ki cevr ü cefa, zulmun kendisi bile buna hayret eder).

Gönül nazım alanında tek kaldığını iddia etse şaşma. Çünkü henüz Nâbî gibi bir üstad görmedi.

XXV

Gül gülşeni terk eyledi sohbet sana kaldı
Bülbül yine meydân-i muhabbet sana kaldı

Ferhad ile Kays eyledi ber-çîde meta'ın
Ey dil ser-i bazar-i melâmet sana kaldı

3 Biz dâ'iye-i vuslat ile hâk-i reh olduk
Ey bâd-i sabâ lütf ü mürüvvet sana kaldı

Târîkî-i isyâna esîriz bize çâre
Ey âh-ı seher-gâh nedâmet sana kaldı

Mest eylemeğe âlemi sahbâ-yi suhandan
Ey hâme-i Nâbî yine himmet sana kaldı

XXV

Gül, gül bahçesini terk eyledi; sohbete sana kaldı. Bülbül, yine muhabbet meydanı sana kaldı.

Ferhad ile Mecnûn (Kays) mallarını mülklerini topladılar (göçtüler). Ey gönül, melâmet pazarı sana kaldı.

3 Biz visale erelim diyerek (kavuşalım diyerek) toprak gibi yollara serildik. Ey bahar rüzgarı, lütuf ve insanlık artık sana kaldı.

İsyan karanlığı içinde esiriz; ey seher vaktı yükselttiğimiz ah, bize bir çâre bul (Biz aciziz, bizim adımıza peşimanlık getirip tövbe etmek sana kaldı).

Ey Nâbî'nin kalemi, âlemi şiir şarabından sarhoş etmeğe himmet etmek, yine sana kaldı.

XXVI

Sakın terk-i edebden kûy-i mahbûb-i Hudâ'dır bu
Nazar-gâh-i İlâhîdir Makam-i Mustafâ'dır bu

Felekde mâh-i nev Bâbüsselâm'ın sîne-çâkidir
Bunun kandili Cevzâ matla'-i nûr-i ziyâdır bu

3 Habîb-i Kibriyâ'nın hâbgâhıdır fazîlette
Tefevvuk-kerde-i Arş-i Cenâb-i Kibriyâ'dır bu

Bu hâkin pertevinden oldu deycûr-i adem zâil
Amâdan açdı mevcûdat dü çeşmin tûtiyâdır bu

Murâ'ât-i edeb şartiyle gir Nâbî bu dergâha
Metâf-i Kudsiyandır cilvegâh-i enbiyâdır bu

XXVI

Sakın, nezaket ve saygıyı elden bırakma; burası Allahu Taâlâ'nın sevgilisinin (Hz. Peygamber'in) mahallesi, bulunduğu yerdir. Burası Cenab-i Hakk (C. C.)'ın nazar buyurduğu mahal, Hz. Mustafa (S.A.S.)'nın makamıdır. (Medine-i Münevvere'dir; Ravza-i Nebi'nin şereflendirdiği topraktır).

Gökteki yeni ay, onun Babüsselâm diye adlandırılan kapısının göğsü yırtılmışı, yüreği yanık âşığıdır. Bunun kandili Oğlak Burcu Yıldızı bile, ışığının nurunu ondan almaktadır.

3 Bu mahal Allah (C.C.)'ın sevgilisinin uyuduğu, dinlendiği yerdir; fazilet bakımından Arş-i A'lâ'nın dahi üstündedir.

Bu toprağın kutsal parlaklığından : yokluğun karanlıkları ortadan kalktı. Yaratılmış olan her şey, iki gözünü açtı; çünkü (o toprak) kör gözlere bile tutiyadır (şifa veren sürmedir).

Ey Nâbî, bu dergaha, edeblilik şartlarını gözeterek, saygı ve özenle gir. Burası Melâike-i Kiramın (Büyük Meleklerin) tavaf ve peygamberlerin görünüverdiği, tecelli ettiği yerdir.

KIT'ALAR VE RUBÂ'ÎLER

Kıt'alar

I

Halkın emvalın alıp sonra teselli vermek
Fels-i mâhîyi soyup yağda pişirmek gibidir
Gûsefendânın edip kat' tarîk-i nefesin
Bacağından üfürüp sonra şişirmek gibidir

I

Halkın malını alıp sonra da teselli vermek : balığın pulunu soyup yağda pişirmeğe benzer. (Yahut) Koyunların nefes alma yolunu (boğazını) kestikten sonra bacağından üfürerek şişirmekten farksızdır.

II

Eyyâm-i zemistanda beni gerdiş-i devran
Bir hâne-i vîran-şüdeye eyledi mihman
Mânend-i kafes rahneleri hâric-i ta'dat
Mânend-i felek sakfı kevâkible dırahşan
Hâil olamaz sakfı temâşâ-yi sipihre
Dîvârı değil reh-güzere mâni'-i seyran
Bahtım gibi tîre kef-i ümmid gibi pest
Çeşmim gibi pür-âb ü derûnum gibi vîran
Vîrâne iken böyle neden tar ola dersen
Küncâyişe yok pertev-i mihr ü mehe imkân
Ebrin ne kadar katre-i ihsânın alırsa
Hep bir bir eder anı nisâr-i ser-i mihman
Âb akmada mânend-i kafes rahnelerinden
Sahnında gönül olmada bülbül gibi nâlân
Bir gürbe güzâr eyler ise bir tarafından
Ol semti iner alçağa mânende-i mîzan

II

Bir kış günü kader (dünyanın dönüşü) beni viran bir eve misafir etti. (Öyle bir ev ki) kafes gibi delik deşik; tavanı, felek misalı yıldızlarla parıl parıl. Tavanı, gökyüzünü seyretmeğe engel olmadığı gibi; duvarı da gelıp geçene mani değil.

Bahtım gibi karanlık, ümit avucu gibi alçak: gözlerim gibi yaş dolu, içim gibi viran (bir ev) ... Virane olduğu halde neden bu kadar karanlık dersen sebep şu: Ay ve güneş ışığının oraya sığmasına imkân yok.

Burası bulutun ne kadar ihsan damlalarını alırsa, hepsini bir bir, misafirin başına saçar. Kafes gibi, deliklerinden su akmada. İçinde gönül, bülbül gibi inleyip durmakta. Bir tarafından bir kedi geçiverse, hemen o taraf terazi gibi aşağıya iner.

III

İçtimâ' eylemese merd ile zen âlemde
Edemez sûret-i mevlûd kabûl-i peyvend
İftirak eyler ise birbirisinden ammâ
Hem peder ferd kalır zâyi' olur hem ferzend

III

Âlemde erkekle kadın bir araya gelmese çocuk dünyaya gelmez. Fakat birbirinden ayrılırlarsa : Hem baba tek kalır, hem de evlât zayi olur, gider.

IV

Ayb-i fukarâ eder ale'l-fevr zuhûr
Mestûr kalır hayl-i zaman ayb-i kibâr
Pinhan olamaz az ise de bahye-i kefş
Pûşîde kalır hezâr çâk-i destâr

IV

Yoksulun aybı derhal meydana çıkar. Oysa ekâbirin kusuru, epey zaman, örtülü kalır. Nasıl ki : Pabuçtaki yırtık, az bile olsa, gizlenemez. Fakat sarıktaki binlerce yırtık örtülü kalır...

V

Erzan metâ'-i fazl ü hüner tâ o denlü kim
Bin ma'rifet zamânede bir âferînedir
Ebnâ-yi dehr her hünere âferin verir
Yâ Rab bu âferin ne tükenmez hazînedir

V

Fazilet ve hüner metaı o kadar ucuz ki, zamanede bin türlü marifet sadece bir aferinle karşılanır (erdemlilik, geniş kültür sahibi olmak pek o kadar itibar görmemekte, yalnızca takdir laflariyle geçiştirilmekte, imrendirici bir mükâfatla değerlendirilmemektedir).

Çağın adamları her hünere bir aferin verirler. Allahım, bu aferin ne tükenmez hazine imiş.

VI

Yâ Rab benim iktizâ-yi a'mâlim ile
Olmak görünür reh-rev-i ka'r-i Cehim
Aınmâ senin iktizâ-yi fazl ü keremin
Lâyık ki vere ruhsat-i gül-geşt-i Na'îm

VI

Ya Rabbi, benim amellerime bakılırsa Cehennemin dibine gitmem gerekir. Ama senin fazl ve keremin düşünülürse Cenete girmeme müsaade buyurman uygun olur.

VII

Olmuşuz bir hîle-perdâzın esîr-i mekri kim
Sofra-i eflâkdan nân-i nücûmu çaldırır
Tîşe-i mekri havâle etse hâk-i hîleye
Mısr ile Bağdad'tan Şat ile Nîl'i kaldırır
Etsa bâd-i mekr ile tahrîk-i deryâ-yi fiten
Şaşkın ördek gibi Şeytan'ı götünden daldırır.

VII

Öyle bir hilebazın esiri olmuşuz ki : Feleklerin sofrasından yıldızların ekmeğini çaldırır. Hile toprağına düzen kazmasını havale etse : Mısır ve Bağdat'tan Nil ile Dicle'yi kaldırabilir. Hile rüzgarı ile fitneler denizini coşturşa, Şeytanı şaşkın ördek gibi kıç tarafından suya daldırabilir.

VIII

NÂBÎ'YÂ halk lisânında yürür bir sözdür
Her suhanda biribirine der Allah vekil
Lîk binde birisi zâhir ü bâtın bilmez
Sûret u ma'nî ile olduğun Allah vekil

VIII

Ey Nâbî, halk ağzında daima dönüp duran bir söz var ki : Konuşma sırasında birbirlerine hep «Allah vekil» derler. Fakat binde bir kişi bilmez ki : Zahirde ve batında, suret ve mana ile —zaten— «Allah vekil»'dir.

Rubâ'îler

I

Mahlûk arasında görmedim lütf ü atâ
Kim olmaya âmihte-i havf ü recâ
Mahsûs-i Hudâvend-i Ganîdir ancak
İhsân-i bilâ illet ü bî-bîm ü riyâ

I.

Yaratılmışlar arasında korku ve ümit karıştırılmamış olan lütuf ve ihsan görmedim. Sebepsiz, korkusuz, riyasız ihsan ancak Gani olan Allahu Taâlâ'ya mahsustur.

II

Nâbî sitem-i dehre tehammül hoşdur
Esbâb-i tehammülle tecemmül hoşdur
Meydan-i elemde ıstırap etmekten
Dükkân-i kanâatde tevekkül hoşdur

II

Ey Nâbî, dünyanın zulmuna tahammül iyidir, hoştur. Tahammül meziyetleriyle süslenmek, cihazlanmak ta iyidir, hoştur. Elem alanında ıstırap çekmektense, kanaat dükkânında tevekkül, teslimiyetle inkıyad daha iyi, daha hoş, daha güzeldir.

III

Her şey ki yâ memduh yâ mezmûmumdur
Hep vesvese-i nefs-i bed ü şûmumdur
Tefhîme bana nîk ü bedi ey nâsıh
Yorma dehenin mes'ele ma'lûmumdur

III

Beğendiğim, yahut beğenmediğim her şeyde bu öğme ve yerme benim kötü ve uğursuz nefsimin vesvesesidir. Ey bana nasihat eden, iyiyi ve kötüyü bana anlatmak için, ağzını yorma, mesele malûmumdur (sorunu biliyorum, senin öğütlerine ihtiyacım yoktur).

IV

Biz va'd-i visâle gerçi kim teslîmiz
Ammâ yine hulf-i va'addan pür-bîmiz
Olsak ne aceb tâlib-i gül-zâr-i visal
Biz sûhte-i âteş-i İbrahimiz

IV

Biz her nekadar visal vaadına inanmış ve ona teslim olmüş isek te yine sözünden cayar diye çok korkmaktayız. Vuslatın gül bahçesini arzulasak şaşmamalı; Çünkü biz Hz. İbrahim'in ateşinde yanmışız (Şanlıurfalı olduğuna da işaret ediyor).

V

Dil-beste-i ârzû ferâgat bulamaz
Sevdâ-zede-i ümid râhat bulamaz
Perhîz-i mürâiyânı gerçek sanma
İcrâ-yi fesad etmeğe âlet bulamaz

V

Arzuya gönül bağlayan huzur ve rahat bulamaz. Ümid sevdasına tutulan da rahata kavuşamaz. Mürailerin (yüze gülenlerin, iki yüzlülerin) kötü şeylerden sakınmalarını gerçek, samimî sanma; çünkü onlar kötülük etmeğe, müfsitlik yapmağa fırsat bulamadıkları için öyle görünürler.

VI

Zannetme bizi kısmete kaani' değiliz
Teslim-pezîr-i hükm-i Sâni' değiliz
Kat'eylemesin de iltifâtın bizden
Gayre olan iltifâta mâni' değiliz

VI

Bizi kısmetine kanaat etmiyor, razı değil sanma. Allah'ın hükmüne teslim olmadığımız zannında da bulunma. Tek bizden lütfünü, keremini esirgemesin de, başkalarına iltifat etmesine bir diyeceğimiz yoktur (mani' değiliz).

VII

Biz zevk-şinâs-i neşve-i mey değiliz
Şâyân-i tena'um-i peyâ-pey değiliz
Sâni' komuş bizim adımız şey yoksa
Biz kendi vücudumuzla bir şey değiliz.

VII

Biz şarap neşvesinin zevkını bilmiş, tanımış değiliz. Birbiri ardınca Allah'ın nimetini de gördüğümüz yok, ona da lâyık değiliz. Bizi Yaratan adımızı «şey» koymuş. Yoksa —gerçekte— biz kendi varlığımızla bir «şey» değiliz, hiçiz.

VIII

Ey şam-i kesel nehârın olmaz mı senin
Ey bâğ-i emel bahârın olmaz mı senin
Etdin bün-i gûşu kârvân-gâh-i hıraş
Ey nağme-i gam kararın olmaz mı senin

VIII

Ey yorgunluk ve bıkkınlık akşamı, gündüzün yok mudur? Ey emel bahçesi, baharın olmaz mı? Kulağımızı önce sağırlaştırdın, sonra yaraladın (tırmaladın). Ey üzüntü nağmesi, senin kararın (musikî terimi olarak ta) hiç olmaz mı?..

IX

Nâbî edemez kısmet-i Hakkı idrâk
Çâlâk ise de ne denlü akl-i derrâk
İbrik ü legen ma'den-i vâhidden iken
Birinde su pâk birinde nâ-pâk

IX

Nâbî, akıl ne derece idrakli ve seri anlayışlı olsa Hakk'ın kısmetini idrak edemez. İbrikle legen aynı madenden iken, su birinde temiz, diğerinde pistir.

x

Gel gülşene sîne-sûz-i sahn-i çemen ol
Ravnak-şiken-i serv ü gül ü yâsemen ol
Hâtır-şiken olmadan sakın da yürü var
Sâgar-şiken ü sebû-şiken ü hum-şiken ol

x

Gül bahçesine gel, çemenliğin göğsünü yak. Servi, gül ve yaseminin itibarını kıran ol. Gönül kırmaktan sakın da, istersen kadeh kır, desti kır, küp kır.

XI

Ol şûh nazîr-i mâh imiş neyleyelim
Halka hedef-i nigâh imiş neyleyelim
Feth etmeyecek hazâin-i ihsânın
Âlemlere pâdişah imiş neyleyelim

XI

O şuh ayın bir eşi imiş, neyleyelim? Halk bütün gözlerini ona dikmiş imiş, ne yapalım? İhsan hazinelerini açmayacak olduktan sonra, âlemelere padişah imiş, bize ne?..

XII

Mâdameki sen rızâ-yi Hakla bilesin
Hüssâd sana ko tîğ-i kinin bilesin
Her kimse cezâ-yi amelin bulduğunu
Âyîne-i kevne nâzır ol tâ bilesin

XII

Sen Allah'ın rızasiyle beraber olduktan sonra, bırak kıskançlar sana karşı kin kılıcını bilesinler. Her kesin amelinin cezasını bulduğunu bilmek istersen dünya aynasına bak.

XIII

Etmiş tutalım yar atâ-yi bûse
Yok levha-i sînesinde câ-yi bûse
Bir gûne mücellâ ki karar eyleyemez
Tâ nâfma dek lağziş-i pâ-yi bûse

XIII

Farzedelim ki, sevgili, bize öpücük ihsan etmiş. Sinesinde bûse yeri yok. O sîne o kadar cilâlı ki : öpücüğün ayağı bir kaysa, göbeğine kadar iner, kendini tutamaz.

XIV

Âlemde o kim şeref bulur devletle
Halk eyler anı sadr-nişin izzetle
Delv olsa tehi çâha ederler ilka
Bâlâya çekerler dolıcak rağbetle

XIV

Dünyada devletle şerefleneni halk, aziz tutarak baş köşeye oturtur. Kova boş olunca onu kuyuya atarlar; dolunca da gönül isteğiyle yukarı çekerler.

XV

Ey nîstî şekl-i bûdunda mı var
Zu'munca tasarruf u nümûdunda mı var
Ey zıll-i hayal perde-i âlemde
Bir sen varsın bir de vücûdunda mı var

XV

Ey yokluk senin var olma şeklin de mi var? Kendi aklınca kudretin ve görünüşün de mi var? Ey hayal gölgesi, âlem perdesinde bir sen varsın, üstüne üstlük bir de varlığın da mı var?...

Seçme Beyitler

I

Ey meh leyâl-i vesvese-hîz-i firakda
Sen gelmeyince hâtıra bilsen neler gelir

I

Ey ay gibi güzel, kalbi vesveselere sürekleyen ayrılık geceleri, sen gelemeyince bilsen hatıra neler gelir.

II

O şuh âyinede aksiyle eyler güft ü gû Nâbî
Bilen söyler nikât-i râz-i hüsnün bilmeyen söyler

II

Nâbî, güzellik sırrının inceliklerini bilen söyler, bilmeyen de söyler. Lâkin bütün bunlar o şuhun aynadaki aksiyle konuşmasıdır (Burada tasavvufî anlamda Hakk'ın adem aynasındaki tecellisinin ve her şeyin ilâhî kudretin bir aksi olduğunun inancına imâ vardır).

III

Çarh keç-revliği terk etti desem kim dinler
Dilberan meyl-i vefâ etdi desem kim inanır

III

Güzeller vefaya meyletti desem kim inanır? Bu : felek tersliği (eğri yürüyüşlülüğü) terketti demeğe benzer ki, elbette kimse inanmaz.

IV

Yârın biliriz bezmimize rağbeti vardır
Ammâ ki zamanı gözetir sâatı vardır

IV

Savgilinin sohbetimize rağbet ettiğini, ilgi gösterdiğini biliriz. Fakat —nadiren geliyorsa— biliyoruz ki : zamanı gözetir, saatını hesaplar.

V

Eğerçi köhne metâız revacımız yoktur
Revâca da o kadar ihtiyacımız yoktur

V

Her ne kadar eski malız, revacımız yoktur; ama revaca da o kadar ihtiyacımız yoktur.

VI

Ne sendendir ne bendendir ne çarh-i kîneverdendir
Bu derd-i ser humâr-i neşve-i câm-i kaderdendir

VI

Ne sendendir, ne bendendir, ne de kindar çarhtandır; bu baş ağrısı, kader kadehinin verdiği neşvenin humarıdır.

VII

Gönül ne arzû-yi cah eder ne tâc u taht ister
Reh-i himmetde ancak kalb-i nerm ü pâ-yi saht ister

VII

Gönül ne mevki, ne ikbal ister, ne da taç ve taht ister; himmet yolunda ancak yumuşak kalp ile sert bir irâde (ayak) ister.

VIII

Kâfir-dilân-i hırs ferâmuş edip Hak'ı
Şimdi sanem misal perestiş kuruşadır

VIII

Hırs ile gönüllerini küfre kaptıranlar, Hakk'ı unutmuşlardır. Şimdi kuruşu put edip ona tapınıyorlar.

IX

Kimdir bizi meneyleyecek bâğ-i cinandan
Mevrûs-i pederdir gireriz hâne bizimdir

IX

Bizi cennet bahçelerinden alıkoyabilecek kimdir?. O bize baba mirasıdır; gireriz ev bizim evimizdir.

X

O âfetin reviş-i nâzikânesin biliriz
Cefâya niyyet edince behânesin biliriz

X

O belâlı güzelin nâzikâne tavır ve hareketlerini biliriz. Cefâya niyet edince, ne bahane uyduracağını da biliriz.

XI

Lâübâlilik ile gerçi ki meşhuruz biz
Çâre ne terk-i riyâ ile me'mûruz biz

XI

Gerçi lâübâlilikle ünlüyüz. Bunu bırakamayız da. Çünkü bize riyadan sakınmak emredilmiştir.

XII

Şebnem gibi fütâde-i hâk-i mahabbetiz
Kalmaz bir âftâbı görünce kararımız

XII

Çiğ tanesi gibi sevgi toprağı üzerine düşmüşüz. Bir güneşi görünce olduğumuz yerde duramayız, yok oluruz.

XIII

Bir gelmişiz hüner-kede-i dehre Nâbî'ya
Âyinede görür gören ancak nazîrimiz

XIII

Ey Nâbî, dünya hüner meydanına biz tek gelmişiz. Bir benzerimizi gören, ancak aynaki aksimizi görür.

XIV

Bir güne zevkıyâb-i gam-i firkat olmuşuz
Kim yâre hasretiz demeğe hasret olmuşuz

XIV

Ayrılık gamından öyle zevk almışız ki, sevgiliye hasretiz demeğe bile hasret olmuşuz.

XV

Hemîşe handeye ol lâ'l-i dür-feşan düşmez
Güşâyiş-i gül-i maksud her zaman düşmez

XV

O inci saçan yakut gibi kırmızı dudak her zaman gülümsemez. Arzu gülü, her zaman açılmaz.

XVI

Olmuş o kadar halk-ı cihan mekrde üstad
Kim sâbıka-i şöhret-i şeytan unutulmuş

XVI

Dünya halkı hile-hud'ada o kadar usta olmuştur ki: Şeytanın eski şöhreti unutulmuş, gitmiş.

XVII

Bu asr-i keç-âyîn ü keç-âmuzda Nâbî
İnkâr tesebbüt eder ikrar tehallüf

XVII

Bu dâima tersine dönmeği kendisine usul ittihaz eden ve insana hep ters düşünmeği öğreten asırda, ey Nâbî, inkâr etiğin şey gerçekleşiyor, ikrar ettiğin de —düşünülenin aksine— bir tecelli gösteriyor.

XVIII

Yusuf gibi envâ-i mihen çekmeğe muhtaç
Âsan değil ihvâna veliyü'n-niam olmak

XVIII

Kardeşlerinin arasından seçilip onlara veli-nimet olmak kolay değildir. Bu mazhariyete erebilmek için Yusuf gibi türlü sıkıntılar çekmek gerek.

XIX

Serâpâ çeşm-i ibretden geçirdim nusha-i dehri
İçinde ma'ni-i ârâma dair bir ibaret yok

XIX

Dünya kitabını baştan sona ib'ret gözü ile okudum. İçinde huzur ve istirahat manasını ifade eden bir ibareye rastlamadım.

XX

Sözde darbü'l-mesel irâdına söz yok ammâ
Söz odur âleme senden kala bir darb-i mesel

XX

Sözde atalar sözü söylenmesine kimse bir şey demez. Fakat öyle söz söylemelisin ki senden sonra o söz, bir atalar sözü olarak kalsın (Ben ona söz derim).

XXI

Haram olsun demişsin ben gedâya ni'met-i vaslın
Bu vaz'ı doğrusu ey şûh-ı fettânım halâl etmem

XXI

Ben fakîr hakkında : «vuslet nimetim haram olsun» demişsin. Doğrusu ey gönül ayartıcı güzelim, bu davranışı sana halâl etmem.

XXII

Beni ebnâ-yi dehrin sohbetinden etdi müstağni
Dil-i gam-har derler Nâbî'yâ bir hem-nişin buldum

XXII

Nâbî, üzüntülü günde teselli eden gönül adlı bir arkadaş buldum. Bu arkadaş beni zamane insanlarının sohbetinden müstağni kıldı.

XXIII

Nâ-tüvanlık o kadar etdi sirâyet tene kim
Kalkamaz ârız-i hûbâna düşünce nigehim

XXIII

Öyle takattan düştüm ki, bakışım güzellerin yanağına düştü mü kalkmak bilmiyor.

XXIV

Kitâb-i kâinat esrâr-i hikmetle lebâ-lebdir
Şikâyet cehlden feryad bî-idraklılardan

XXIV

Kâinat kitabı, hikmet sırları ile ağız ağıza doludur. Fakat el-aman bu cehaletten, bu idraksızlıklardan (ki bir türlü bu hikmet sırlarına nüfuz edemiyorlar).

XXV

Lâzım gelirdi serv ü çenar ola mîvedar
Fazl ü hünerde medhalı olsa kıyafetin

XXV

Fazilet ve hüner hususunda eğer kıyafet bir şey ifade etmiş olsa, servi ile çınarın meyva vermesi lâzım gelirdi.

XXVI

Hayal etdin gönül çeşm-i kebûdun ol per-i rûyun
Kenâr-i nusha-i ümmide nakş-i lâcivert etdin

XXVI

Ey gönül o peri yüzlü güzelin mavi gözünü tehayyül ettin; ümit kitabının kenarına lâcivert nakış çektin.

XXVII

Hüsn-i ta'bir verir ma'nîye hüsn-i diğer
Şevket-i hüsne çok imdâdı olur üslûbun

XXVII

Güzel edâ ve deyim anlama başka bir güzellik verir. Güzelliğin kudret ve azametine üslûbun çokça yardımı olur.

XXVIII

Zâhid yürü var savma'ada çille-nişin ol
Sen meykedenin zevk u safâsın ne bilirsin

XXVIII

Zahit, git bir zaviyede çile çek. Sen meyhanenin zevk ve safasını ne bilirsin (bilmezsin)?.

XXIX

Çok keşti-i isyânı çeker sâhil-i afve
Bahr-i keremin mevc-i atâsın ne bilirsin

XXIX

Çok isyan gemisini af sahiline çeker, Allah'ın kerem denizindeki ihsan dalgasının ne olduğunu sen ne bilirsin?.

XXX

Tavan-i sakf reşk ile çâk olsa vechi var
Gördükçe pâyın öptüğünü nerdübanların

XXX

Merdivenlerin senin ayağını öptüğünü gördükçe, çatı tavanı kıskançlığından çatlayıp yarılsa yeridir.

XXXI

Ümmid-i makdeminle senin ey çerâğ-i hüsn
Âteş yanar başında gece şem'danların

XXXI

Ey güzellik meşalesi, senin teşrifini umarak geceleyin şamdanların başında ateş yanar.

XXXII

Turra-i yârı sararken öptü ruhsarın meğer
Lezzetinden çâk çâk oldu dehanı şânenin

XXXII

Sevgilinin alın saçını tararken galiba yanağını öptü ki : tarağın ağzı lezzetinden şahrem şahrem oldu.

XXXIII

Olup rekabete ser-rişte lezzet-i bedenin
Girer biribirine târ ü pûdu pîrehenin

XXXIII

Vücudunun lezzeti kıskançlığa sebep (ipucu) olduğu için, gömleğin dokuması birbirine girer.

XXXIV

Nâbî'yâ kaaılinin zilletine hüccettir
Devlet-i sâbıkını fahr ile irad etmek

XXXIV

Eski devletli zamanını iftihar ile söyleyip durmak, ey Nâbî, onu söyleyenin zilletine en büyük delildir.

XXXV

Künc-i ferâğın anlamayanlar safâsını
Devlet komuşlar adına gavga-yi âlemin

XXXV

Feragat köşesinin safasını idrak edemeyenler, bu dünya kavgasının adını devlet komuşlar.

XXXVI

Derler ağyârı mezemmet nemek-i meclisdir
Biz de gıybet edelim meclise lezzet gelsin

XXXVI

Derler ki : başkalarını çekiştirmek meclise çeşni veren tuz gibidir. Biz de bari gıybet edelim, meclisimize bir az tat gelsin.

XXXVII

Zillet erbâbı olur nezd-i İlâhîde kabul
Halk cami'de el üzere götürür papuşun

XXXVII

Galiba aşağılıkla muttasıf olanlar Allah katında makbuldurlar. Nasılki halk, camide pabucunu el üstünde götürür.

XXXVIII

Hep etdiği cefâyı unutturdu ol peri
Bir nîm-hande bir nigeh-i iltifat ile

XXXVIII

Perilere benzeyen o güzel, yarım bir gülümseme, bir iltifat bakışı ile ettiği bütün eza ve cefaları unutturdu.

XXXIX

Tahsîl-i ilmin üstüne tercih eder mi nâs
Tahsîl-i mal vâsıta-i rif'at olmasa

XXXIX

Mal elde etmek yükselme vasıtası olmasa, insanlar onu, hiç ilim tahsiline tercih ederler miydi?...

XL

Ne nevazişlerini gördü ne hüsn-i nazarın
Bu sitem Nâbî'ye ey şuh nenin zımnında

XL

Ey neşeli ve serbest güzel, ne bir okşamanı gördü, ne de tatlı bakışını; Nâbî'ye bu zulum niçindir, anlayamadım?...

HAYRİYE'DEN SEÇMELER

II. HAYRİYE'DEN

I

MATLAB-İ DÂNİŞ-İ ENVA'-İ ULÛM

Ey nihâl-i çemen-ârâ-yi edeb
Nur-bahşâ-yi dil ü dîde-i eb

Sa'y kıl ilm-i şerîfe şeb ü ruz
Kalma hayvan-sıfat ol ilm-âmuz

3 İlme sa'y eylememekten hazer et
İlm ü sa'y ikisi birdir nazar et

....

Sıfat-i Hazret-i Mevlâ'dır ilm
Cümle evsaftan a'lâdır ilm

Matlab-i ilme çalış ol a'lem
Farzdır dedi Resûl-i Ekrem

6 Dahi emr eyledi ol sâhib-i ilm
«Mehdden lahde dek ol tâlib-i ilm»

....

Bula gör öyle medineye vusul
Ki kapusu ola damad-i Resûl

....

İlm bir lücce-i bî-sâhildir
Anda âlim geçinen câhildir

I

TÜRLÜ BİLİMLERİ ÖĞRENME BAHSİ

Ey edeb çimenini süsleyen fidan (oğlum); ey babasının gözüne ve gönlüne nur veren (oğul).

Gece gündüz kutsal ilme çalış; hayvanlar gibi cahil kalma, bilgi öğren.

3 Aman ilme çalış, bak ilm ile çalışma birdir (ilm ile sa'y kelimeleri : EBCED hesabiyle aynı rakamı temsil eder).

....

İlm, Cenab-i Hakk'ın sıfatıdır. İlim bütün vasfedilen şeylerin en yükseğidir.

İlim öğrenmeğe çalış, çok çok bilen ol. Çünkü Hz. Peygamber : «İlm farzdır» diye buyurmuştur.

6 Yine o ilim sahibi (Hz. Peygamber) : «Beşikten mezara kadar ilim tahsil edin» demişlerdir.

....

Kapısı Peygamberin damadı (Hz. Ali) olan öyle bir şehre erişmeğe çalış.

....

İlim sahilsiz bir denizdir. Bu denizde âlim geçinen cahildir.

9 Cehle Hak mevt dedi ilme hayat
Olma hem-hâl-i gürûh-i emvat

Olma mahrûm-i hayât-i ebedî
İlm ile fark edegör nîk ü bedi

İlmin envâı ile ol mali
Belki lâzım gele istimâlı

12 Bilmek elbetde değil mi ahsen
Sorsalar ben anı bilmem demede

Hazretin nâsa budur telkîni
«Utlubu'l-ilme velev bi's-Sini»

Etme âr öğren oku ehlinden
Her şeyin ilmi güzel cehlinden

9 Cenab-i Hak «cehalete ölüm ve ilme de hayat» dedi. Sen de ölüler arasına katılma.

Ebedî hayattan yoksun kalma. İlm sayesinde iyi ile kötüyü ayırt edegör.

Her türlü ilmi dağarcığında bulundur. Belki bir gün kullanmak icabeder.

12 Sordukları zaman ben onu bilmem demekten, bilmek daha iyi değil midir?....

Hz. Peygamber'in insanlara telkini şudur : «İlmi, Çin-de de olsa elde etmeğe bakınız».

Utanma, öğren, ehlinden oku; çünkü her şeyin ilmi, cehlinden daha güzeldir.

II

DER BEYÂN-İ ŞEREF-İ İSTANBUL

Ey meh-i nur-dih-i çeşm-i ümid
Peder-i pîrin eden rûzunu 'îd

Olmadan möhrezen-i genc-i güher
Yeğdir olmak güher-efrûz-i hüner

3 İlm ile ma'rifete câ-y-i kabûl
Olmaz illâ ki meğer İstanbul

Olmağa mîve-hor-i bağ-i hüner
Olmaya şehr-i Stanbul kadar

Etsin İstanbul'u Allah ma'mur
Andadır cümle me'âli-i umur

6 Mevlid ü menşe-i ashâb-i himem
Terbiyet-hâne-i esnâf-i ümem

Ne kadar var ise ashâb-i kemal
Hep Stanbul'da bulur istiklâl

Her kemal anda bulur mi'yârın
Her hüner anda görür mikdarın

....

9 Ne kadar âlemi devr etse sipihr
Bulmaz İstanbul'a benzer bir şehr

Hüsniyle görmekiyle müstesnâ
Anı âgûşuna çekmiş derya

II

İSTANBUL'U ÖĞME

Ey ümid gözünü nurlandıran ay; ihtiyar babasının gününü bayrama döndüren (oğul) :

İnci hazinesi —vücude getirip— üzerine mühür vurmaktan, hüner (kültür) incisini parlatmak daha iyidir.

3 İlim ve marifetin (irfanın) revaç bulduğu biricik yer : İstanbul'dur.

İstanbul şehri kadar hiç bir şehir, hüner bahçesinin meyvasını yememiştir.

Allah, İstanbul'u mamur etsin. Bütün yüksek işler oradadır.

6 Orası himmet sahiplerinin doğup yetiştiği şehirdir.
Bir çok ümmetlerin (halkların) eğitildiği yerdir.
Ne kadar olgun insan varsa hepsi ancak İstanbul'da gelişir, bağımsızlaşır.

Her mükemmeliyet miyarını orada bulur. Her hüner de orada değerini buluverir.

....

9 Felek âlemi ne kadar devretse İstanbul'a benzer bir şehir bulamaz. Güzellikte eşsiz gördüğü için, deniz, onu kucağına çekmiştir.

Ne kadar var ise aksam-i hüner
Hep Stanbul'da bulur ravnak u fer

12 Nakş u tasvîr u hutût u tezhip
Hep Stanbul'da bulur zînet ü zîb

....

Bî kusur anda müheyyâdır hep
Nağme-i musikî vü ehl-i tarab

....

Her ne şey hâtıra eylerse hutur
Anda a'lâsının a'lâsı olur

....

15 Ana mânend olamaz şehr ü diyar
Olmaz anın gibi bir câ-yi karar

Ne kadar hüner kısımları varsa, hepsi İstanbul'da parlaklık ve şan bulur.

12 Nakış, resim, güzel yazı, tezhip hepsi İstanbul'da güzelliğini ve değerini bulur.

....

Musikî nağmeleri, saz ehli orada kusursuz bir şekilde daima hazırdır.

....

Hatıra her ne gelirse, onun iyisinin iyisi İstanbul'da bulunur.

....

15 Ona benzer hiç bir şehir ve ülke yoktur. Yerleşmek ve huzura kavuşmak hususunda orası gibi bir yer de bulunmaz.

III

DER BEYÂN-İ ŞEREF-İ HULK-I HASEN

Ey ser-âmed güher-i bahr-i hayat
Nüsha-i müntahab-i hüsn-i sıfat

....

Hüsn-i ahlâka değil erzânî
Çîn-i ebrû girih-i pîşânî

3 Verir âyine-i kalbe işrak
Vüs'at-i meşreb ü tîb-i ahlâk

Hande-rûluk eser-i rahmetdir
Turş-rûluk sebeb-i nefretdir

Hûy-i bed âdet-i bed meşreb-i bed
Eder erbabını merdûd-i ebed

....

6 Etme erbâb-i tekebbürle suhan
Ol girîzân mütekebbirlerden

Hem-nişin olmak olursa nâçar
Sen ana eyle tevazu' izhar

Ukala gerçi şekerler yediler
Sana kibr edene kibr et dediler

III

GÜZEL HUYLULUĞU ÖĞME

Ey hayat denizinin en değerli incisi, güzel sıfatların seçkin nüshası (oğul)!

....

Güzel ahlâka, kaş çatmak, alın buruşturmak uygun düşmez.

3 Kalp aynasını geniş meşrep ve güzel ahlâk parıl parıl parlatır.

Güler yüzlü olmak rahmet eseridir. Ekşi suretli olmak ise insanların nefretini çeker.

Kötü huy, kötü gelenek, kötü gidişli olanlardan insanlar daima kaçar (Bu gibi huyluları toplum hoş görmez, onları makbul saymaz).

....

6 Kibirli insanlarla konuşma; onlardan daima uzak dur (kaçın).

Böylesi ile birara bulunmağa mecbur kalırsan, sen, ona karşı alçak gönüllü davran (ona tevazu göster). Her ne kadar akıllı zatlar : sana böbürlenenlere, sen de böbürlen, demişlerse de;

9 Lîk gavgaya çıkar bir yanı
Sen tevazula savuştur anı

....

Tutalım çarha erişmiş câhın
Yine ednâ kulusun Allah'ın

Unf ile halkı kapundan sürme
Kimseye dâmen ü dest öptürme

12 Ne kadar câhın olursa âlî
Dâmenin bûseden olsun hâlî

....

Halka ver rıfk u tevâzu'la selâm
Zor ile eyleme teklîf-i kıyam

Sana ta'zim olunursa ne güzel
Etmeyen câhil ile etme cedel

15 Sende âmâde ise şerm ü edeb
Olur elbette mürââta sebep

Şermdir gâze-i nûr-i iman
Bî-hayalık iki âlemde yaman

9 Bunun bir yanı kavgaya çıkacağı için sen bu durumu tevazu ile savuştur.

....

Diyelim ki : mevki ve ikbalin göklere erişmiş; ama gene de Allah'ın fakir bir kulusun.

Halkı hiddet ve şiddet ile kapından kovma; kimseye el etek öptürme.

12 Mevki ve ikbalin ne kadar yüksek olursa olsun, dikkat et, eteğin öpülmekten hâli olsun (eteğini kimseye öptürme).

....

Halka yumuşaklık ve alçak gönüllülükle selâm ver; kimseye ayağa kalkma külfetini yükleme.

Sana saygılı davranılırsa ne güzel. Fakat saygısız cahille de çekişme.

15 Sende eğer haya ve edeb mevcutsa (hazırsa), elbette sana her kes te saygılı davranır (Bu meziyetin sana saygılı davranmağa sebep olur).

İman nurunun süsü utanmadır. Hayasızlık iki dünyada da kötüdür.

III. TERCÜME-İ HADÎS-İ ERBAÎN'DEN

I

El-Kanâatu malun lâ yenfed
(Kanâatkârlık tükenmez bir maldır)

Dâde-i Hak ile olan hursend
Dâver-i mülk-i istirâhatdir
Bir tükenmez hazîne ister isen
Bil ki gencine-i kanâatdir

I

Hakk'ın lütfettiğine şükreden, ona razı olan : istirahat mülkünün hâkimidir. Eğer tükenmez bir hazine arzu edersen, iyice bil ki, bu kanaat hazinesidir. (Bazı nüshalarda «mal» kelimesi «kenz=hazine» şeklinde geçer).

İI

Hayru'n-nâsi enfauhum li'n-nâs
(İnsanların hayırlısı, insanlar için en faydalı olanıdır)

Hayr-i nâsa murâdın ise vukûf
Hayr-i nâsın hadîsin et iz'ân
Hayr oldur ki cümleden efzûn
Ola halk-ı cihâna nef'-resân

II

Amacın insanların en hayırlısının istediğine vâkıf olmaksa : İnsanların en hayırlısının sözünü anla. (O buyurur ki) hepsinden fazla değerli olan hayr : insanlara faydalı olandır (menfaat eriştirendir).

III

Tûbâ limen şagalehu aybuhu an uyûbi'n-nâs
(Ne mutlu ona ki : kendi aybı ile meşgul olmaktan dolayı âlemin ayınlariyle uğraşmıyor)

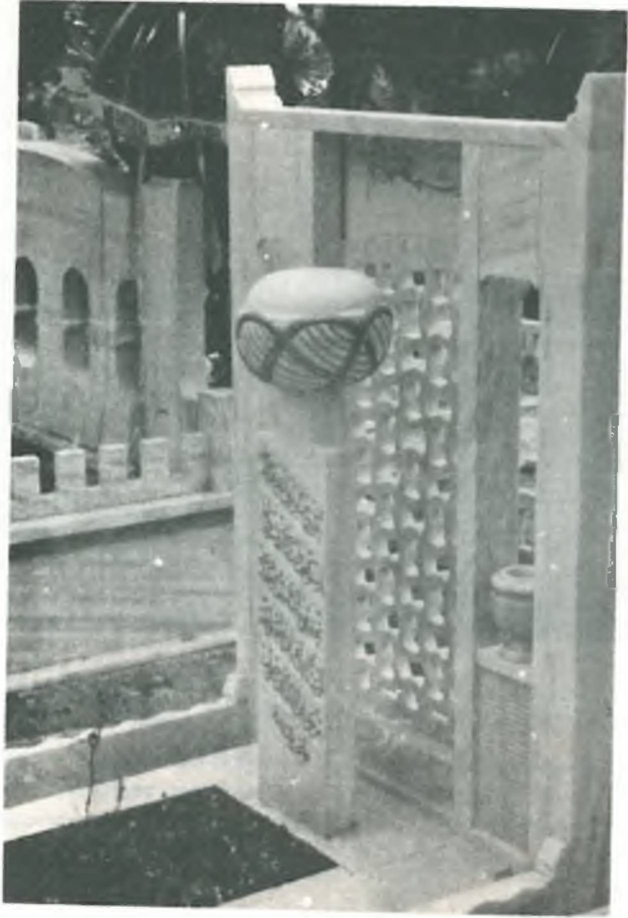
Devlet anın ki bezm-i âlemde
Eyleyüp kendi hâline dikkat
Kendi aybın tecessüs eylemeden
Bulmaya gayre bakmağa fırsat

III

İkbal, mutluluk o kimseye ki : dünyada kendi durumuna dikkat ederek, kendi kusurlarını itına ile araştırmak yüzünden, başkalarının ayıp ve kusurlarına bakmağa fırsat bulamaz.

Nâbî'nin mezarının eski şekli :
Fotoğrafta (sağdan sola) yeni projeyi hazırlayan ve uygulayan
Y. Mimar Muhittin Güven, teşebbüsü gerçekleştiren
Prof. Dr. Abdülkadir Karahan ve Şanlıurfa Dayanışma
Derneği Genel Sekreteri Müslim Ülgen.

Nâbî'nin yeni mezar şebekesi

صاقین ترک ادبدن کوی محبوب خدادر بو

نظرگاه الهیدر مقام مصطفادر بو

فلکده ماه نو باب السلامک سینه چاکیدر

بونک قندیلی جوزا مطلع نور ضیادر بو

حبیب کبریانک خوابگاهی در فضیلتده

تفوق کرده عرش جناب کبریادر بو

بو خاکک پرتوندن اولدی دیجور عدم زائل

عمادن اچدی موجودات چشمین توتیادر بو

مراعات ادب شرطیله گیر نابی بو درگاهه

مطاف قدسیاندر بوسه گاه انبیادر بو

نابی — نمقه حامد غفر ذنوبه

Hamit hattı ile yazılan Şiir

İNDEKS

Klasik Türk Edebiyatının ve Anadolu'da yetişen şair ve fikir adamlarının en mümtaz ve en mükemmeli olarak değerlendirilen Şanlıurfalı YUSUF NÂBÎ (1642 - 1712) ile onun Türkçe Şiirlerinden Seçmeleri kapsayan bu eser: Eski Türk Edebiyatı ve İslâmî İlimler alanında uzun yıllar kürsü başkanlıklarında bulunmuş ve beş dilde monografileri, inceleme ve araştırmaları yayınlanmış olan Prof. Dr. Abdülkadir Karahan'ın en yeni kitabıdır.

Yusuf Nâbi, altı padişah devrini idrak etmiş, hareketli bir hayat yaşamış, geniş kültürlü, İslâm dünyasının üç ana dilinde (Arapça, Farsça, Türkçe) konuşmak, yazmak ve tercüme hususlarında tam yetenekli büyük bir sanatkârdır. Altısı manzum, dördü de mensur olmak üzere on eserin yazarı olan NÂBÎ, Eski Türk Edebiyatında bir okul kurucusu, ince bir uslûp ve güçlü bir ifade üstadı nitelikleriyle kendinden sonra yetişen —hemen hemen— bütün klasik şairlerimizi etkilemiştir. «Nâbî gibi söyliyor» deyimi, âdetâ bir atalar sözü değerini korumuştur.

Prof. Karahan, yorucu bir emeğin verimi olan bu yeni kitabında hemşehrisi de olan Nâbî'nin sadece hayatını, eserlerini, sanat ve şahsiyetini, çağı ve çağdaşları hakkındaki duygu ve düşüncelerini —bizzat onun şiirlerinden ve belgelerden çıkardığı bilgilerle— aydınlatmakla yetinmemiştir. Ayrıca özenle seçilen örnekler sayesinde bu müstesna sanat, hikmet ve tefekkür dehâsının şiir telâkkisini, dünya ve hayat görüşünü dile hâkimiyetini, zevk inceliğini ve yüzyıllara meydan okuyan ifade güzelliği ile duygu ve düşünceyi etkileyen ilham zenginliğini de değerlendirmeği okuyucunun tensip ve takdirine sunmuş bulunmaktadır.

Fiyatı 650.- TL.

ISBN 975-17-00014-0